

Virgil Pană

**Cot la cot / Vállvetve –
Restituiri literare româno-maghiare**

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
PANĂ, VIRGIL

Cot la cot / Vállvetve. Restituiri literare româno-
maghiare / Virgil Pană – Târgu Mureș: ARDEALUL,
2021 -

Conține bibliografie

ISBN: 978-606-8372-78-5

Virgil Pană

Cot la cot / Vállvetve
Restituiri literare româno-maghiare

Editura **ARDEALUL**

Târgu-Mureș, 2021

Cuprins

Prefață /	6
Cuvânt înainte de toate /	11
Interferențe literare româno-maghiare în România interbelică/	14
Addénda /	73
Cot la cot/Vállvetve /	74
Emil Aurel Dandea /	78
Eugen D. Relgis /	81
Vania Gherghinescu /	87
Mihail Ilovici /	92
Marcu Alexandra /	103
Sașa Pană /	105
Maximilian Costin /	111
Teodor Scarlat /	116
Vasile Netea /	120
Virgil Carianopol /	130
Alexandru Șerban /	136
Antalfy Endre /	145
Wass Albert /	151
Márk Alexandra /	163
Morvay Zoltán /	165
Tamási György /	174
Bartha István /	176
Kántor János /	183
Molnár Balázs /	191
Kertész Ákos /	194
Emil Gherasim /	198
Postfața autorilor /	203
Bibliografie (selectivă) /	204
Postfață /	214

MOTTO

„Învărbite, națiunile își trimiteau pe atunci gaze toxice și poezii, dar, în ciuda înarmărilor, începuseră să înțeleagă că cunoașterea reciprocă a celor din urmă este mult mai utilă. Sâmburele oricărei uri este necunoașterea, iar cei care diminuează această necunoaștere localizează și pericolul de incendiu ce-ar putea pustii sufletele. Și nu e o mică bucurie aceea de a constata că frumosul învățat de la mama îți este oferit și de către fiii altor mame, cu gestul pașnic: iată, poți fi om, vorbind orice limbă”!

Molter Károly

Prefață

Virgil Pană, Cot la cot – Restituiri sau Vállvetve reloaded/ reinventat

În Transilvania, provincie românească multietnică și multiculturală, au locuit și au conviețuit de-a lungul timpului, trei principale etnii (români, maghiari și germani), între ele neexistând, însă, frontiere care să împiedice transferurile firești de valori economice și culturale. Prin urmare, este firesc ca autorul acestei cărți, istoric de formație culturală, cu o evidentă expertiză în studiul problemei minoritare din România interbelică, dovada fiind și o apreciată teză de doctorat susținută la Universitatea Babes-Bolyai, să pornească la drum prin invocarea unor repere social-istorice care au marcat relevant dialogul cultural dintre cele trei blocuri etnice și după transformările și schimbările produse de Primul Război Mondial.

Referitor la dialogul literar româno-maghiar de după anul 1918, autorul afirmă, pe bună dreptate, că s-a încercat ca lipsa dialogului politic să fie înlocuită cu dialogul cultural, un accent deosebit fiind pus pe subiectele care abordau reprezentările alterității în Transilvania, imagologia ardeleană cu mereu prezenta imagine a alterității nereprezentând ceva nou în discursul public maghiar și român, așa cum nici cel de astăzi nu reprezintă o metamorfoză totală față de cel din perioada investigată.

Întrucât tema a reprezentat de-a lungul vremii o provocare pentru condeiele avizate din ambele „tabere,” Virgil Pană nu face un sumar comentat al demersului său, lipsa acestuia fiind compensată prin bogata bibliografie de la sfârșitul lucrării. Își permite totuși să-i atenționeze pe cei interesați de acest aspect al relațiilor culturale dintre cele două etnii, să aprecieze cu o minimă doză de discernământ în plus unele lucrări care tratează subiectul, scrise în perioada postbelică, până la evenimentele din 1989, mai mult printre rânduri, întrucât multe dintre ele sunt elaborate în cheia internaționalismului socialist. La fel și cele apărute în primii ani de după '90, când s-a înregistrat o defulare, de ambele părți, mai mult sau mai puțin conștientă și explicabilă, a unor nemulțumiri de natură națională care au ars mocnit în anii regimului totalitar. Demersul introductiv al autorului se limitează la evocarea momentelor fructuoase ale fenomenului de interferență literară româno-maghiară focusat, cât a fost posibil, pe spațiul târgumureșean, cu scopul de a crea un fundament temporal pentru

antologia bilingvă de la Târgu-Mureș, considerată drept „vedeta” lucrării. După cum autorul mărturisește, el a căutat să evite, cât a fost cu putință, „principiul” conform căruia cărțile din cărți se fac, adică să repete în formule mai pretențioase ceea ce s-a scris până acum, prin prezentarea unor evenimente asupra cărora nu s-a insistat prea mult sau chiar deloc (bunăoară anchetele literare întreprinse de revistele „*Cele trei Crișuri*” și „*Familia*”, cât și oglindirea lor în literatura maghiară postbelică ș.a.).

Perioada cuprinsă între anii 1918-1944 reprezintă o nouă etapă a relațiilor româno-maghiare, inedită pentru conviețuirea popoarelor din venerabilul Ardeal așezate pe fundamentul Principiului naționalităților adus la Conferința de Pace de la Paris de către reprezentantul S.U.A. Scara valorilor politice s-a inversat, cei mai numeroși, în cazul nostru românii, devenind majoritari. În acest context nou, modelul conviețuirii milenare, apropierea culturală, cunoașterea și recunoașterea valorilor culturale române și maghiare ca mijloc de conviețuire pașnică prezente și înainte, dar frânate întrucâtva de Budapesta, în jurul căreia gravitau toate inițiativele culturale ale maghiarilor din Transilvania, a căpătat noi virtuți.

Dintre lucrările în limba maghiară din epoca respectivă, care abordează un asemenea subiect, autorul o amintește și pe cea intitulată *Metamorphosis Transylvaniae 1918-1936*, aparținând unui colectiv de 18 autori maghiari, care, inspirându-se din inițiativa baronului Apor Péter de a scrie, în 1736, o lucrare cu acest titlu, schițau transformările survenite în viața politică, economică, socială, culturală și intelectuală a maghiarilor din Transilvania în decursul celor 18 ani de după Unire: „*După marile erori ale trecutului, - se scria la pagina 5 a cărții - venise momentul înlăturării obstacolelor care se opuneau unei sincere înțelegeri dintre românii și maghiarii care trăiesc pe pământul transilvănean*”. Preocuparea izvora și din convingerea că: „*această țară de coline este o forță de iradiere care, dincolo de schimbările istorice și de transformările politice, a accentuat apartenența comună a acestor popoare de limbi diferite care locuiesc această provincie*”. Iar, autorul capitolului privind literatura maghiară din Transilvania interbelică, intelectualul cu vederi de stânga, Gaál Gábor, scria că, înainte de război, viața maghiarilor din această provincie se derula lent, mediocru și fără inițiativă, centrul cultural fiind la Budapesta. Guvernele maghiare nu prezentau vreun interes deosebit, pentru problemele culturale din această parte a țării, nu doreau să vadă în această provincie o viață spirituală specifică. Odată cu înlocuirea regimului politic, continua autorul, totul s-a schimbat. Presa a cunoscut o puternică dezvoltare, luând naștere și o literatură maghiară cu specific transilvănean. Totodată, însă, a apărut și „transilvanismul” ermetic, ai cărui întemeietori se temeau să privească realitatea concretă, refugiindu-se în

romantismul istoric sau în literatura castei aristocrate. Autorul considera această cale ca fiind greșită, întrucât aristocrația, funcționarii și marii proprietari reprezentau trecutul, depășite fiind ideile și obiceiurile care aparțineau acestei caste. În opinia acestuia, prezentul aparținea burgheziei, micilor proprietari, salariaților, proletariatului etc. Prin urmare, literatura națională maghiară din Transilvania trebuia să reflecte gândirea, obiceiurile și problemele vitale ale acestora.

După cum afirmă și Olcar Enikő în lucrarea sa *Relații literare și culturale româno-maghiare în perioada interbelică*, amintită și de autor, iesirea de sub gravitația polului cultural budapestan a condus la dezvoltarea unei literaturi maghiare specifice pentru spațiul transilvan și la o adevărată explozie în domeniul presei cotidiene sau al revistelor literare. Dintre acestea, Virgil Pană stăruie mai mult asupra celei cu numele „*Zord Idő*” (Vremuri sumbre), apărută în anul 1919, la Târgu-Mureș, sub redacția lui Osváth Kálmán, revistă care, în ciuda existenței sale efemere, reprezintă, conform istoricilor literari, primul forum al scriitorilor maghiari din România. Istoriografia literară, de pildă, o consideră ca fiind cea mai serioasă revistă literară din acea epocă. După părerea lui Sőny Pál, „printre meritele lui Osvát Kálmán este și faptul că el a atras pentru prima dată atenția asupra necesității descoperirii României și a propovăduit principiul cunoașterii reciproce, principiu pe care l-a afirmat cu succes și în redactarea lexiconului său ardelean” (*Erdélyi lexikon*, szerk. Osváth Kálmán, Oradea-Nagyvárad, Szabadsajtó Könyv- és Lapkiadó Rt., 1928).

Partea a doua a lucrării este rezervată antologiei bilingve româno-maghiare apărută la Târgu-Mureș, la sfârșitul anului 1936, sub titlul *Cot la cot/Vallvetve* – de unde și subtitlul acestei prefețe, *Vallvetve reloaded/ reinventat* - care a fost, este și va fi un act de cultură important prin semnificațiile sale privind apropierea culturală dintre români și maghiari, la fel ca și prezenta carte a lui Virgil Pană, și atunci, în momentul în care norii negri ai revizionismului și războiului își făceau încet, dar sigur apariția pe cerul României, și astăzi când în contextul globalizării și al globalismului, elitele celor două etnii transilvănene, românii și maghiarii, nu reușesc să găsească doza necesară de colaborare și implicare culturală pentru a trece de la multiculturalism la proiecte interculturale viabile. Cartea, care mai este prezentă azi doar prin câteva exemplare aflate în depozitul Bibliotecii Județene Mureș și cuprinde între copertile sale producția literară a 19 scriitori (10 români și 9 maghiari) nu excelează prin calitatea textelor care nu au toate un caracter antologic, ci, mai degrabă, așa cum afirmă și istoricul mureșean Vasile Netea, care a militat pentru apariția sa la vremea respectivă, prin „*scopul culegerii - numai de a demonstra că o activitate «cot la cot» între scriitorii români și maghiari este posibilă și necesară, și că între oameni de bună-credință ea se*

poate realiza în cele mai bune condiții. Din acest punct de vedere, apărută la Târgu-Mureș, culegerea publiciștilor Kertész Ákos și Emil Gherasim era mai mult decât semnificativă... ”

Inserarea acestei lucrări de către Virgil Pană în cartea sa, într-o formulă anastatică mai dezvoltată, reprezintă recuperarea și restituirea unui vechi demers literar aflat azi pe cale de dispariție. Față de „ediția princeps”, actuala ediție este îmbogățită cu documente foto-documentare acolo unde a fost posibil, autorul urmărind activitatea literară a celor care au publicat în această culegere, constatând cum cea mai mare parte dintre ei au ajuns nume de referință în literaturile română și maghiară.

Prin urmare, putem afirma cu certitudine că noua lucrare a profesorului dr. Virgil Pană reprezintă un aport inedit și deosebit la completarea istoriei relațiilor culturale dintre români și maghiari, drept pentru care o recomandăm cu căldură și o susținem fără rezerve pentru a vedea lumina tiparului.

Argumentele pentru editarea unui asemenea volum de restituiri ale colaborării literare româno-maghiare și deopotrivă de istorie culturală și literară a locului în care sunt cuprinse titluri reprezentative ale unor scriitori români și maghiari contemporani sunt foarte multe, dar cele mai importante dintre ele pot fi grupate în trei serii: 1. nu există în perioada postbelică/ postdecembristă până acum un asemenea instrument valoros de conservare și promovare a interacțiunii dintre cele două culturi tradiționale/ locale, română și maghiară, prin care să fie valorizat spațiul de origine; recitirea scriitorilor transilvăneni/mureșeni din perspectiva spațiului redefinit de cărțile lor, spațiu devenit reper geografic aparte, dă un nou sens acestui spațiu european al culturii; 2. tensiunile dintre globalizare, regionalizare și localizare - tot mai manifeste astăzi - reclamă tot mai mult abordări de tip „global” prin care se impun modalități noi de ieșire din anonimat a periferiei/ a provinciei/ a județelor așa încât acestea să devină mult mai independente și mai vizibile inclusiv din punct de vedere cultural; volumul propus este de o asemenea abordare; 3. în condițiile restructurării la care a fost/ va fi supus canonul literar prin noul curriculum școlar, atât la gimnaziu, cât și la liceu, acest volum ar deveni un instrument didactic excelent pentru promovarea literaturii mureșene în bibliotecile județene, în bibliotecile școlilor și ale liceelor mureșene și nu numai; în programele școlare nu există autori obligatorii, profesorii împreună cu elevii pot alege pe cine să citească/ studieze, iar majoritatea elevilor (de orice etnie) nu pot enumera 3-5 scriitori contemporani (conform unor studii făcute de masteranzii noștri), cu atât mai puțin să enumere scriitori contemporani mureșeni; așadar, volumul ar facilita accesul la nume de scriitori mureșeni români și maghiari (aproape) contemporani cu noi adunați la un loc.

Voi veni mai jos în sprijinul acestor argumente pornind de la deja mai vechi preocupări referitoare la rolul pe care spațiul, peisajul, climatul tradițional îl joacă în configurarea viziunii despre lume a unui anumit scriitor, preocupări pe care le-a avut și reputatul critic timișorean al prozei românești contemporane, Cornel Ungureanu (*Geografia literaturii române. Muntenia*, vol. I, Pitești, 2003, *Moldova*, vol. II, 2004).

Exeget memorabil al literaturii central-europene, în concepția lui Cornel Ungureanu, o alternativă a istoriei literaturii ar trebui să fie „geografia literaturii”, cu atât mai mult în era globalizării. În continuarea acestei idei, perspectiva pe care o anunță Virgil Pană cu acest volum care vine să detalieze și să facă o radiografie asupra confluențelor literare româno-maghiare este deosebit de fertilă. „Deschiderea granițelor” și dărâmarea de ziduri de orice fel între români și maghiari este o valoare sine-qua-non a acestui volum, iar acest „comparatism” româno-maghiar, aceste apropieri interdisciplinare mânuite cu măiestrie de istoricul Virgil Pană sunt o trimitere la lipsa unui centru absolut de referință și degajă autenticitate prin recurs la documentare și contextul operelor, scoțând în evidență specificul locului, fiind implicit o pledoarie pentru depășirea multiculturalismului teoretic pasiv și o dovadă de acțiune interculturală și interdisciplinară.

În noul context tehnologic, literatura și istoria, ca și istoria literară au suferit o schimbare de paradigmă care s-a reflectat nu doar în rândurile cititorilor amatori (elevi, studenți, pasionați de istorie și/sau de litere), ci și în rândurile cititorilor profesioniști. Dacă rolul generației '60 a fost unul major, importanța acesteia pentru propriu-i context socio-istoric fiind clar stabilită, noua generație simte nevoia legitimării. Un aspect sociologic al literaturii este continuarea unei tradiții. Acest continuum al tradiției ar trebui să certifice legături pozitive între o generație și cele care o continuă. Dar acest lucru nu poate fi observat în interiorul istoriei noastre literare contemporane fărămițată de lupte de tot soiul, numai pentru promovarea culturii locale nu, decât sporadic. De aceea, inițiativa istoricului Virgil Pană este de lăudat și de sprijinit.

În concluzie, această carte a lui Virgil Pană, chiar dacă nu analizează ruptura relațiilor româno-maghiare și cauzele acesteia încercând să propună rezolvarea acestui conflict, este, totuși, o treaptă în plus la scara promovării interculturalității și a interdisciplinarității, rod neprețuit pentru care, repet, merită toată lauda și sprijinul nostru în vederea publicării.

Eva Monica SZEKELY
Facultatea de Științe și Litere „Petru Maior”,
UMFST „George Emil Palade”

Cuvânt înainte de toate

Problema minorităților naționale a apărut ca o consecință a desenului politic trasat în urma tratatelor de pace care au pus *de jure* capăt Primului Război Mondial din istoria umanității. Tratatul politic și social al grupurilor de populație de altă etnie decât a popoarelor majoritare din statele naționale nou create în urma destrămării marilor imperii multinaționale a devenit, cu timpul, o adevărată armă politică în serviciul stărilor revizioniste. Pentru a se apăra în fața reclamațiilor ce curgeau fără încetare spre Liga Națiunilor, de multe ori și cu subiecte inventate, noile state au înaintat, la rândul lor, o avalanșă de documente prin care încercau să aducă la cunoștința forului european materializarea în practică a prevederilor Tratatului pentru Protecția Minorităților, semnat și de România în noiembrie 1919. Numai studiarea cu discernământ, fără ură și părtinire, a documentelor produse de cele două „tabere” ar putea oferi o imagine cât de cât credibilă a problemei minoritare din România interbelică, chestiune cu dimensiuni naționale și europene.

În perioada care a despărțit cele două Războaie Mondiale, a lipsit aproape în totalitate dialogul politic dintre reprezentanții etnicilor minoritari cu pondere importantă în România, respectiv maghiarii și germanii, și autoritățile române, primii susținând că articolele din Rezoluția de la Alba Iulia nu au fost respectate niciodată sau întrutotul. La rândul lor, românii au creat o bogată literatură istorică încercând să promoveze ideea *principiului egalității de tratament* conform căruia minoritarii etnici puteau să participe, fără probleme, la administrarea statului.

În aceste condiții, s-a încercat ca firavul dialog politic să fie potențat cu unul cultural, manifest, îndeosebi, în presa vremii, care găzduia diferitele aspecte ale paralelismelor și interacțiunilor culturale românești și maghiare. Un accent deosebit s-a pus pe subiectele care abordau reprezentările alterității în Transilvania. Imagologia ardeleană cu mereu prezenta imaginea a alterității nu reprezenta ceva nou în discursul public maghiar și român, așa cum nici cel de astăzi nu reprezintă o memorioză totală față de cel din perioada investigată, iar fenomenul era aproape identic în toată Europa centrală. Reprezentarea maghiarilor din Transilvania, după 1918, și imaginea lor în conștiința colectivă a românilor conține multe elemente comune precum naționalismul și modul de judecare al acestuia, atitudinea față de trecut și de istorie etc.

Dialogul literar româno-maghiar a îmbrăcat diverse formule de manifestare începând cu traducerile și sfârșind cu antologiile comune așa cum este și cea apărută la Târgu-Mureș, în 1936, cu titlul „*Cot la cot - Vállvetve*”, care a reunit între copertile sale 10 scriitori români și 9 maghiari. Lucrarea amintită este azi pe cale de dispariție, fapt care m-a determinat să o integrez în cartea de față sub o formulă anastatică mai complexă. Îngrijită de Kertés Ákos și Emil Gherasim, cartea care număra, la apariție, 95 de pagini, este îmbogățită, de data aceasta, cu informații referitoare la cei care au militat pentru tipărirea ei și la biografiile unora dintre cei 19 autori, care lipsesc în totalitate din prima ediție. Din păcate, unii dintre ei au fost dați prematur uitării, numele și activitatea lor nefiind consemnată nicăieri. Este cazul, îndeosebi, a unor scriitori maghiari care nu se regăsesc nici în lucrările maghiare de specialitate, nici în cele românești.

Prima parte a prezentei lucrări nu este un sumar a ceea ce s-a scris despre interferențele literare româno-maghiare de-a lungul vremii, analiza fiind realizată deja de personalități marcante ale istoriei literare, fie românești sau maghiare, amintite în bibliografia de la sfârșitul lucrării. Îmi permit totuși să-i atenționez pe cei interesați de acest aspect al relațiilor culturale dintre cele două etnii, să aprecieze cu o minimă doză de discernământ unele lucrări care tratează subiectul, apărute în perioada postbelică, până la evenimentele din 1989, mai mult printre rânduri, întrucât unele dintre ele sunt scrise în cheia internaționalismului socialist. La fel și cele apărute în primii ani de după '90, când s-a înregistrat o defulare, de ambele părți, mai mult sau mai puțin conștientă și explicabilă, a unor nemulțumiri de natură națională care au ars mocnit în anii regimului totalitar.

Demersul introductiv a urmărit, îndeosebi, evocarea momentelor fructuoase ale fenomenului de interferență literară româno-maghiară focusat, cât a fost posibil, pe spațiul târgumureșean cu scopul de a crea un fundament temporal pentru antologia bilingvă apărută la Târgu-Mureș. Am căutat să evit, cât a fost cu putință, „principiul” conform căruia *cărțile din cărți se fac*, adică să repet în formule mai pretențioase ceea ce s-a scris până acum, prin prezentarea unor evenimente asupra cărora nu s-a insistat prea mult sau chiar deloc în literatura de limbă română (bunăoară anchetele literare întreprinse de revistele orădene „*Cele trei Crișuri*” și „*Familia*”, cât și oglindirea lor în literatura maghiară posbelică ș.a.).

Cât de sincere sau cât de conjuncturale au fost discursurile literare româno-maghiare interbelice iar este o pistă de investigație pentru cei pasionați, dar care nu fac obiectul acestei cărți. Ceea ce se poate spune aprioric este faptul că acestea s-au modelat în funcție de spiritul vremurilor. O bună perioadă după Unire, s-a căutat prin toate mijloacele un nou *modus vivendi* între românii

majoritari și maghiarii deveniți minoritari prin încercarea de a se invoca o tradiție culturală comună bazată pe *transilvanism*, lucrurile degenerând odată cu apariția revizionismului european când a început din nou să-și facă apariția, cu puternice accente, naționalismul extremist, ura și șovinismul. Și totuși, exemplul lui Wass Albert, prezent și el în antologia de la Târgu-Mureș, nu poate fi generalizat.

Documentarea finală pentru scrierea aceste cărți a coincis, într-un mod nefericit, cu pandemia corona-virusului, când accesul în biblioteci și arhive a fost restricționat sau limitat și prin urmare sunt convins că mai există încă documente neștiute până la momentul scrierii acestei lucrări, îndeosebi informații suplimentare despre antologia bilingvă „*Cot la cot – Vállvetve.*” Voi reveni, în vremuri mai bune, dacă va mai fi nevoie!

Dr. Virgil Pană

Interferențe literare româno-maghiare în România interbelică

Compendiu

Unirea Transilvaniei cu celelalte provincii locuite de români și desăvârșirea statului național al acestora a reprezentat o răsturnare politică de proporții care a schimbat ordinea ierarhiilor de demult stabilită, maghiarii pierzând întâietatea politică în favoarea românilor. Noua structură statală s-a dovedit a fi durabilă și ca urmare a înțelepciunii intelectualității culturale a fiecărei părți care a militat, în general, pentru promovarea intereselor comune în dauna unor explicabile tendințe centrifuge, în prima linie aflându-se mânuitorii condeului care au promovat ideile de cunoaștere reciprocă și de unitate pentru înlăturarea obstacolelor din calea spre progres.

Trecerea regiunii intracarpatică sub administrarea autorităților de la București a eliberat viața culturală a maghiarilor transilvăneni de presiunea centralismului exercitat de capitala maghiară. Dacă înainte de 1919, marea cultură maghiară se realizase doar la Budapesta, ulterior cultura regională a Transilvaniei a început să devină mult mai activă, mai consistentă și mai originală.

Dintre lucrările în limba maghiară din epoca respectivă, care abordează un asemenea subiect, amintim, de pildă, pe cea intitulată *Metamorphosis Transylvaniae 1918-1936*, aparținând unui colectiv de 18 autori maghiari, care, inspirându-se din inițiativa baronului Apor Péter¹ de a scrie, în 1736, o lucrare cu acest titlu, schițau transformările survenite în viața politică, economică, socială și intelectuală a maghiarilor din Transilvania în decursul celor 18 ani de după Unire.

Sentimentul care i-a inspirat pe autorii volumului amintit, așa cum reiese din introducerea acestuia, este acela că: „după marile erori ale trecutului, venise momentul înlăturării obstacolelor care se opuneau unei sincere înțelegeri dintre românii și maghiarii care trăiesc pe pământul transilvănean”.² Preocuparea izvora și din convingerea că: „această țară de coline este o forță de iradiere care, dincolo de

¹Apor Péter baron de Altorja (1676, Altorja - 1752, Altorja), scriitor, poet și memorialist, aristocrat secui din Transilvania.

²*Metamorphosis Transylvaniae 1918-1936*, Ed. Az Új Transylvania, Cluj, 1937, p. 5.

*chimbările istorice și de transformările politice, a accentuat apartenența comună a acestor popoare de limbi diferite care locuiesc această provincie”.*³

Autorul capitolului privind literatura maghiară din Transilvania interbelică, intelectualul cu vederi de stânga, Gaál Gábor, care va deveni, după cel de al doilea Război Mondial, membru al Academiei Române, scria că, înainte de război, viața maghiarilor din această provincie se derula lent, mediocru și fără inițiativă, centrul cultural fiind la Budapesta. Guvernele maghiare nu prezentau vre-un interes deosebit pentru problemele culturale din această parte a țării, nu doreau să vadă în această provincie o viață spirituală specifică. Odată cu înlocuirea regimului politic, continua autorul, totul s-a schimbat. Presa a cunoscut o puternică dezvoltare, luând naștere și o literatură maghiară cu specific transilvănean. Totodată, însă, afirma cel amintit, a apărut și „*transilvanismul*” ermetic, ai cărui întemeietori se temeau să privească realitatea concretă, refugiindu-se în romantismul istoric sau în literatura castei aristocrate. Autorul considera această cale ca fiind greșită, întrucât aristocrația, funcționarii și marii proprietari reprezentau trecutul, depășite fiind ideile și obiceiurile care aparțineau acestei caste. În opinia sa, prezentul aparținea burgheziei, micilor proprietari, salariaților, proletariatului etc. Prin urmare, literatura națională maghiară din Transilvania trebuia să reflecte gândirea, obiceiurile și problemele vitale ale acestora.⁴

După cum am amintit deja, inițiativele scriitorilor români și maghiari s-au manifestat prin numeroase și variate forme, de la traduceri literare în presa vremii până la apariția de antologii, sau, la o scară mai mică, a culegerilor literare, așa cum este cazul celei româno-maghiare de la Târgu-Mureș, din anul 1936, de care ne vom ocupa în mod deseobit în această lucrare. Chiar dacă vechile sentimente și resentimente naționale nu au dispărut, nici la unii, nici la ceilalți, spre cinstea intelectualilor români și maghiari, deopotrivă, este de remarcat faptul că, pe lângă unele „ieșiri în decor”, planul politic nu s-a suprapus perfect peste cel intelectual, ambele „tabere” militând pentru crearea și menținere unui climat de unitate și alteritate. În sprijinul acestor afirmații vin și cele spuse și scrise de Kuncz Aladár care îi destăinuia lui Beke György, autorul unei foarte interesante cărți de interviuri, că viața în comun a românilor cu maghiarii, cooperarea lor prilejuiește „*tragerea unor învățăminte care s-ar putea dovedi utile pentru întregul nostru continent multinațional și brăzdat de atâtea*

³*Ibidem*, p. 6.

⁴Vezi și recenzia semnată de I. Moga în „*Revue de Transylvanie*”, IV, nr. 1-2, 1938, p. 156-161.

contradicții”.⁵ Kuncz privea Transilvania drept o „*Europă centrală virtuală*” , drept un model de existență, a cărui menire era de a elabora modalitățile și posibilitățile de conviețuire a popoarelor. În domeniul acestor posibilități și modalități, după opinia sa, o răspundere aparte revenea literaturii, pentru că literatura reprezintă și dă glas tradițiilor, aspirațiilor și caracterelor popoarelor. De aceea acorda Kuncz atâta importanță relațiilor literare româno-maghiare, prieteniei dintre scriitorii români și maghiari. În studiul său intitulat *Erdély az én hazám* (Transilvania este patria mea), apărut în 1929, acesta îi chema pe scriitorii maghiari din Transilvania să procedeze la o cât mai profundă cunoaștere a valorilor literare românești și săsești: „*nu se poate numi scriitor maghiar transilvănean acela care nu este la curent cu aceste mișcări literare paralele (cea română, a sașilor). Viața, pe care trebuie să ne-o ducem împreună, apropie una de alta aceste trei literaturi, și este cu neputință de evitat ca ele să nu exercite o înrâurire reciprocă, să nu stabilească între ele o legătură intrinsecă. Datoria neîntârziată a literaturii maghiare din Transilvania rămîne aceea de a adânci aceste contacte spirituale.*”⁶

„*La sfârșitul primului război mondial, în 1918 - scria și Mihaela Bucin - începe o nouă epocă în istoria relațiilor literare româno-maghiare. Scriitorul maghiar transilvănean devine deodată scriitor minoritar, care trebuie să găsească un sens nou scrisului său. Și o componentă foarte importantă a acestui «sens nou» este descoperirea misiunii sale de a fi mediator spiritual între cultura maghiară și cea română.*”⁷

Despre influențele reciproce între literatura română și cea maghiară, Gáal György ⁸ afirma că acestea pot fi identificate încă din epoca Reformei, începând cu poezia lui Balassi Bálint (1554-1594),⁹ fiind deosebit de bogate în domeniul folclorului. Amplificarea acestora se petrece însă – după opinia celui amintit - în ultima perioadă a revoluției și luptei pentru libertate din 1848 și după înăbușirea acesteia din urmă. Károly Ács¹⁰ a publicat la Pesta, în 1858, o antologie a

⁵ Despre viața și opera lui Beke György vezi și Cseke Péter, *Paralelisme culturale simetrice și asimetrice*, Editura Avalon, 2019, p. 53-57.

⁶ Beke György, *op. cit.*, p. 590.

⁷ Mihaela Bucin, *Traduceri și traducători ai operei lui Mihai Eminescu în limba maghiară*, în „*Columna*”, 4/2015, p. 49.

⁸ Gáal György, *Conexiuni literare româno-maghiare înainte de 1945*

(<http://www.encyclopediavirtuala.ro/mobil/articoletematice/articol.php?id=116>).

⁹ Bálint Balassi (în slovacă Valentín Balaša) a fost un poet renascentist maghiar, scriitor de limbă maghiară și slovacă. A pus bazele poeziei maghiare moderne și a fost primul autor de lirică erotică maghiară (Wikipedia).

¹⁰ Károly Ács (1824, Kisbankháza- 1894, Budapesta) scriitor, poet și traducător maghiar.

literaturii populare românești (*Virágok a román népköltészet mezejéről* - Flori de pe câmpul poeziei populare românești), iar câțiva ani mai târziu, Iosif Vulcan redactează, tot la Pesta, săptămânalul cultural-literar „*Familia*”, care cuprinde traduceri și recenzii ale operelor literare maghiare. Începând cu anii 1870, se publică tot mai mult traduceri literare, antologii și manuale școlare. În 1877, de pildă, *Societatea Kisfaludy*¹¹ a scos de sub tipar volumul intitulat *Román népdalok* (Cântece populare românești), în urma căruia se intensifică activitatea de traducere și recenzie literară.

După unirea Transilvaniei cu România, cunoașterea mai aprofundată a tradițiilor literare și culturale a celor două etnii a avut o importanță fundamentală, pentru crearea unui climat de acceptare și stimă reciprocă. Inițiative de apropiere, pot fi sesizate încă din anii 1920. Realizarea generoasei intenții s-a materializat prin mai multe căi: cu ajutorul traducerilor publicate, în primul rând, prin presa culturală și nu numai, a antologiilor literare, al conferințelor și studiilor etc.¹² În prima linie a frontului cultural s-au aflat, la început, publicațiile „*Gândirea*”, „*Napkelet*” (Răsăritul), „*Géniusz*”,¹³ „*Jövő*

¹¹ *Societatea Kisfaludy* (*Kisfaludy Társaság*) a fost fondată în 1836 la Pesta de către adepții scriitorului maghiar Kisfaludy Károly cu scopul de a-i publica acestuia toate scrierile și de a-i păstra vie memoria. După moartea lui Kisfaludy, societatea a devenit un cenaclu literar important pentru dezvoltarea gusturilor literare și promovarea literaturii maghiare.

¹² „Prin 1933 – își amintea Geo Bogza - am întreprins în Transilvania un lung turneu scriitoricesc. Ne-am strâns laolaltă scriitori români, maghiari și germani și aproape în toate orașele am ținut șezători. Conferențiam pe rând, citeam versuri, citeam proză, în română, maghiară și germană, iar publicul ne aplauda îndelung. La Cluj, la Oradea, la Timișoara, la Târgu-Mureș, întâlnirile noastre cu publicul s-au transformat în adevărate triumfuri. Eram tineri, eram însuflețiți de cele mai nobile idealuri, eram neobosiți, credeam în înfrățirea popoarelor, în pace, în progres, într-o lume mai bună, a dreptății și a fericirii. Publicul era de acord cu noi și ne răsplătea convingerile și strădaniile cu generozitate. La Oradea și la Timișoara fusesem primiți în gară de studențime și de fanfara militară, iar de-a lungul căii ferate care ducea la aceste orașe se înșiriau țărani români și maghiari cu steagul țării și cu steagurile asociațiilor lor culturale. Cine ne îndemna să desfășurăm această activitate? Nimeni altcineva decât inima și credința noastră în posibilitatea unei conviețuiri rodnice între români și naționalitățile conlocuitoare. Nimeni altcineva decât dorința noastră ca literatura română și literatura maghiară scrisă în România să meargă mână în mână, pe același drum, către același țel: al respectului reciproc, al colaborării, al înfrățirii” (Beke György, *op. cit.*, p. 95).

¹³ „Odată cu apariția revistei „*Géniusz*” - spunea Frányo Zoltán - am înființat, împreună cu profesorul Stamatiaș și dr. Salvatore Vuia, intelectuali arădeni, foști membri ai asociației România Jună de la Viena, Unio Club-ul, care și-a propus ca scop să dezvolte legăturile sociale și culturale româno-maghiare. Am organizat curând conferințe la care au participat personalități ca: Constantin Mille, Jules Cazaban, Cincinat Pavelescu, Ion Minulescu și alți scriitori și publiciști bucureșteni /.../ „*Géniusz*” recenza, pe larg, în fiecare număr, 7—8 reviste românești și publica

társadalma" (Societatea viitoare), „Aurora”, „Cultura”, „Cele Trei Crișuri”, „Gând românesc”, „Societatea de Mâine”, „Revista Fundațiilor Regale” etc. Cel de-al doilea val apare la începutul deceniului al treilea, odată cu „Erdélyi Fiatalok” (Tineretul ardelean)¹⁴ „Familia”, „Erdélyi Helikon¹⁵” (Heliconul ardelean) și „Korunk” (Vârsta noastră). Dacă prima etapă e caracterizată ca fiind una de tatonare, de încercare, cea de-a doua este deja una a deschiderii mai curajoase.¹⁶ Redactorul revistei „Erdélyi Helikon”, amintitul Kuncz Aladár, își formula, astfel, crezul: „*menirea noastră e să oglindim acea spiritualitate care-și propune să creeze ordinea universală a valorilor artistice și morale, care stau sub ocrotirea neamurilor aflate în relații culturale strânse.*” Despre relațiile culturale româno-maghiare dintre cele două Războaie Mondiale există astăzi o bibliografie cuprinzătoare și generoasă, dar, o parte din lucrări, elaborate în anii comunismului, când se căuta înțelegerea și acolo unde nu exista, trebuie acceptate cu serioase rețineri.

În noile condiții, apropierea devenise un interes comun și se putea realiza numai printr-o sinceritate reciprocă și așa cum spunea Weis Sándor, unul dintre cei mai însemnați publiciști maghiari din Transilvania. „*Nu facem bine și nici nu vedem real și clar - scria acesta - dacă ne lăsăm influențați de pornirile dușmănoase de azi, rămase încă din nenorocitul trecut*”. Venise vremea ca în locul relațiilor de după culise să se facă apropierea în suflete, „*să tindem ca prin*

deseori scrierile poezilor români Al. Philippide, Ion Minulescu, Aron Cotruș și alții” (Beke György, *op. cit.*, p. 22).

¹⁴ „Tineri progresiști fiind - spunea Jancsó Elemér - noi toți am considerat ca un scop al întregii noastre vieți să contribuim la cunoașterea reciprocă. Această generație a înființat revista „Erdélyi Fiatalok”, al cărei redactor am fost împreună cu fratele meu mai mare, Jancsó Béla. Revista a urmărit cu atenție și a apreciat orientările progresiste ale literaturii române. În mod deosebit aș vrea să relev activitatea fratelui meu care, din tinerețe, a luptat consecvent pentru prietenia româno-maghiară. El a scris, de pildă, primul articol apreciativ despre drama *Zamolxe* a lui Lucian Blaga” (*ibidem*, p. 151).

¹⁵ *Erdélyi Helikon* a fost o societate culturală maghiară din Transilvania, înființată în 1926, sub patronajul lui Miklos Banffy, fost ministru de Externe al Ungariei, revenit, în acel an, în România, fiind considerată forul scriitorilor maghiari din România. Până în anul 1944, reuniunile se țineau anual în castelul lui Kemény János din Brâncovenesti (jud. Mureș). Nemulțumiți de politica Partidului Maghiar, reprezentanții societății *Helikon* au militat pentru apropierea reală dintre români și maghiari. Între 1928 și 1944, societatea a editat, la Cluj, și o revistă cu același titlu. Printre redactori, se numărau: Kós Károly, Banffy Miklós, Áprily Lajos, Kuncz Aladár, Kovács László (vezi și Liviu Malița, *Transilvanismul în presa culturală românească dintre cele două războaie*, în „*Studia Universitatis “Babeș-Bolyai,” Historia*, vol. 55, nr.1-2, iunie-decembrie 2010, p. 21-41).

¹⁶ Apud Nagy Imola, *Reviste ardelenne și momente din istoria traducerilor în limba română*, în „*Journal of Romanian Literary Studie*,” nr. 12/2017/Editor: Iulian Boldea, p.253.

*mijloacele științifice, culturale și economice să se închege aci o viață publică în care fiecare individ să-și păstreze rădăcinile sentimentale ale sufletului său.*¹⁷ Keresztury Sándor (alias Alexandru Olteanu),¹⁸ vedea această apropiere, în primul rând, prin mijlocirea publicistici și literaturii, dând ca exemplu apropierea anglo-maghiară din secolul al XIX-lea. Pe scurt, publicistica și literatura română și maghiară erau chemate să realizeze apropierea sufletelor, la care, prin mijloacele politice, era dificil de ajuns. Cu toate că relațiile literare au trecut din sfera prietenilor culturale în cea a organizării instituționale, ele au dăinuit și pe mai departe, cum e și firesc, adăugând plusvaloare acestei opere generoase. Un exemplu care susține afirmația este prietenia dintre Kémeny János, cel care găzduia în locuința sa din Brâncovenesti-Mureș întâlnirile heliconiștilor, cu compozitorul Zeno Vancea, pe atunci profesor la Conservatorul de muzică din Târgu-Mureș. *„Dintre compozitorii români – spunea cel amintit - un vechi și bun prieten îmi este Zeno Vancea. Într-o vreme am fost adesea împreună în diverse societăți ale artiștilor sau scriitorilor, în cercuri de prieteni. A fost o vreme când viața culturală a orașului Târgu-Mureș părea de neconceput fără el. Plin de amabilitate și de o veselie exuberantă, tânărul Zeno Vancea manifesta un entuziasm înflăcărat față de curentele moderne în muzică. Frăția româno-maghiară n-a fost niciodată o lozincă pentru el: o simțea în fiecare bătaie a inimii*

¹⁷ „*Cele Trei Crișuri*”, martie 1922, p.121-122.

¹⁸ Keresztury Sándor (1897 - 1943) jurist, traducător, editor și publicist; a fost fiul unui executor judecătoresc căsătorit cu o româncă din Salonta. După primul Război Mondial s-a stabilit la Oradea și s-a alăturat activ, împreună cu soția sa, Victoria Diamandi, Societății *Cele Trei Crișuri* căutând să promoveze cultivarea relațiilor româno-maghiare; la sfârșitul anilor '30, a publicat povestiri scurte și poezii în reviste din Oradea, Cluj, Brașov, Timisoara, dar și abordări serioase privind literatura maghiară, publicate în presa românească bucureșteană și în revistele „*Gândirea*”, „*Cele Trei Crișuri*”, „*Napkelet și Korunk*”; în revista pentru copii a lui Benedek Elek, „*Cimbora*” (Prietenul de joacă), pe lângă scrierile originale, traducea povești și poezii românești; în afara activităților sale jurnalistice, și-a publicat și traduceri literare în *Antologia noilor poeți români* (Oradea, 1922); începând cu anul 1934, și-a semnat scrierile cu numele de jurnalist, respectiv de Alexandru Olteanu (pentru viața și opera acestuia vezi Mircea Popa, *Apropieri literare și culturale româno-maghiare*, Cluj-Napoca, Editura DACIA, 1998, p.144-154). Despre el, Salamon László spunea că: „într-o anumită perioadă a avut merite incontestabile în popularizarea literaturii române. A fost primul care după întăiul Război Mondial a publicat în limba maghiară versurile poezilor români contemporani, în volumul său intitulat *Új román költők antológiája* (Antologia noilor poeți români). Ca redactor, avusese multe conflicte alimentate de orgoliul său exagerat” (Beke György, *op. cit.*, p.48).

lui, în universul său sufletesc, în muzica lui, în întreaga sa ființă care gândea pe coordonatele frumosului. Îmi face o deosebită plăcere să-mi amintesc că am putut fi de față la două dintre cele mai mari evenimente din viața lui. Eram președintele Societății literare Kemény Zsigmond când s-a prezentat cu un succes frenetic prima sa compoziție scrisă pe versurile poemului «Tavaszo-dik» (E primăvară) al lui Áprily Lajos, în interpretarea foarte talentatei artiste vocale Kemény Katalin, acompaniată la pian de însuși compozitorul Zeno Vancea. Publicul muzical din Târgu-Mureș este purtătorul unei vechi tradiții. E un public entuziast, dar foarte exigent. De aceea, pentru a-i obține nu numai complezența sau satisfacția, ci aplauzele într-adevăr entuziaste, un compozitor trebuie să parcurgă un drum lung. La prezentarea în primă audiere a compoziției lui Zeno Vancea, publicul a aplaudat frenetic, iar eu am fost fericit că am putut mulțumi în mod public, în numele Societății literare și al celor prezenți, prietenului meu Zeno pentru cadoul său de neuitat. După câțiva ani, într-un cerc familial restrâns, completat doar cu doi-trei prieteni apropiați, s-a căsătorit cu Illyés Judit. Mie mi-a revenit cinstea să fiu nu numai prezent, ci, ca unul care am absolvit teologia, să officiez cununia lor.”¹⁹

Apropierea dintre cele două literaturi, română și maghiară, deși nu se afla pe un teren nedestelenit și era dorită de cei cu minți luminate, a avut un traseu destul de sinuos ca urmare a atitudinii circumspecte a celor două tabere. Dar, totuși un început, în noile condiții politice, a avut loc imediat după Unirea Transilvaniei cu România. Scriitori maghiari născuți și trăiți în Ardeal au fost recomandați în traduceri publicului românesc, iar scriitori români din cercuri mai largi au fost traduși în ungurește. Disprețul neîntemeiat cu care se tratau, uneori, aceste două nații, dispreț și ură bazate pe o reciprocă ignorare a producțiilor lor literare și artistice, dispărea sau se minimaliza în mentalitatea învechită a multora.

Ziarele și revistele ambelor părți au început a privi, nu fără justificată curiozitate, în ograda intelectuală a vecinului; iar gândul de mutual respect s-a născut și s-a fortificat odată cu descoperirea atâtor nebănuite asemănări ascunse încă neștiute, ieșite din conviețuirea în mijlocul acelorași împrejurări. „E timpul să stăm față în față și să ne privim” fără considerațiuni de ordin politic, scria Keresztury Sándor în revista „Gândirea” din 1 februarie 1922. Ideea nu era nouă, originală, nu se născuse din transformările politice de după Război. Cel amintit ne spune că tineretul de atunci al literaturii maghiare din Ardeal a propovăduit înțelegerea chiar și atunci când șovinismul vechii politici maghiare încerca să

¹⁹ Beke György, *op. cit.*, p. 114-115.

înăbușe orice manifestare culturală sau artistică a popoarelor de naționalitate străină din fosta Ungarie. Lupta de independență dusă de maghiari, timp de mai multe veacuri contra Vienei, a imprimat însemne speciale literaturii și nu numai. Ca urmare, până la sfârșitul secolului al XIX-lea, critica literară a fost călăuzită de scopuri naționale, transformând, astfel, literatura în unealtă și armă politică. În acest chip, se întretinea un conservatorism politic spre paguba artei. Dacă un talent tânăr căuta să se rupă de vechea ideologie și se avânta către noi izvoare de artă, critica națională, ca o fiară, se arunca asupra lui să-l sfășie. Lupta curentului simbolist stă mărturie pentru evidențierea acestui antropofagism literar. Noua literatură maghiară al cărei simbol era Ady Endre a avut de luptat cu greutatea înspăimântătoare. Victoria câștigată a fost doar parțială. Vechea reacțiune care, în politică, nu dorea să renunțe la otrăvirea sufletelor, a revenit cu vechile-i scopuri șovine în coloanele cărților și revistelor din Budapesta. În consecință, pentru a se apăra, tânărul stat român este nevoit, în primii ani de după Unire, să sisteze importul de literatură budapestană. De altfel, nu au reprezentat o noutate manifestările unor spirite înfierbântate care căutau să ponegrească eforturile de înfrățire ale unor reviste înțelepte românești care, în coloanele lor, au acordat spațiu traducerilor din limba maghiară și au deschis ochii cititorilor la manifestările culturale româno-maghiare de pe cuprinsul Ardealului. Mișcarea conservatorilor maghiari s-a dovedit, însă, neînsemnată. Reviste ca „*Napkelet*,” cea mai populară revistă maghiară nu numai în Ardeal ci în toate formațiunile noi de stat unde se găsea populație maghiară, „*Korunk*,” „*Erdélyi Fiatalok*” „*Erdélyi Helikon*”, toate din Cluj, amintindu-le doar pe cele mai reprezentative și mai viabile, au înțeles rostul vremii și au știut să răspundă la acțiunea românească, promovată, îndeosebi de revistele amintite anterior.

Indiscutabil, rolul cel mai important, după părerea noastră și nu numai, în promovarea relațiilor literare româno-maghiare l-au avut traducerile din și în ambele limbi care și-au găsit locul, la început, în revistele bilingve. În 1922 apărea, la Oradea, revista bilingvă „*Aurora literară, artistică, teatrală, socială*”, primii redactori fiind George A. Petre și Salamon László, revistă care își propunea să publice traduceri din română în maghiară și viceversa.²⁰ Cu un program și mai ambițios a apărut la Cluj, la 1 ianuarie 1924, revista „*Cultura*” redactată în română, maghiară și germană, având ca subtitlu *Sciences – Lettres - Arts* sub

²⁰ Conform lui Salamon László, scriitorul Károly Engel considera că „*Aurora*” „a săvârșit o muncă de pionierat prin popularizarea valorilor clasice ale literaturii române și maghiare, a găzduit traduceri din scriitori contemporani, iar manifestele și apelurile publicate în coloanele ei constituie documente interesante ale apropierii româno-maghiare precum și ale încercărilor de organizare ale scriitorilor români și maghiari din țara noastră”(Beke György, *op. cit.* p. 45-46).

direcțiunea lui Sextil Pușcariu, cel dintâi rector al Universității clujene, pe atunci membru permanent al delegației române la Liga Națiunilor.²¹ În Comitetul director se aflau: Yves Auger, pentru partea franceză, Lucian Blaga, pentru partea română, Kristóf György, pentru partea maghiară și Oskar Netoliczka, pentru partea germană. Scopul revistei, din care au apărut doar patru numere, moartea ei fiind provocată de „inaniția financiară”, era astfel formulat: „*Notre revue est née d'un accord entre plusieurs savants et lettrés roumains, hongrois et allemands, et elle est destinée a créer un trait d'union entre trois consciences ethniques différentes dans leur essence intime, mais unies par de nombreux et nobles intérêts communs. Elle n'a pas l'intention de consacrer des talents, ni de renverser l'échelle des valeurs consacrées. En fait de littérature, nous nous bornerons a publier des traductions d'oeuvres appréciées, pour contribuer ainsi à faire connaître les écrivains de Roumanie.*”²² Nagy Imola, citându-l pe K. Lengyel Zsolt,²³ ne spune că amintitul autor consideră revista doar un organ de propagandă al statului român pentru cei de la Liga Națiunilor care monitorizau situația minorităților etnice din România, „pentru a acredita ideea falsei alternative comune culturale la noncomunicarea politică”.²⁴ Dacă așa se prezenta situația, este dificil de înțeles motivul pentru care guvernul țării a sistat finanțarea periodicului. Pentru o imagine cât mai conturată, trebuie, cel puțin, amintită și revista „*Culise*” (A *kulissza* – Cluj, 1923) sub redacția lui Leonard Paukerov și Kádár Imre, care a avut o durată scurtă de apariție și, așa cum sugerează și titlul, s-a ocupat cu preponderență de problemele teatrului ardelean. Tot așa, revista româno-maghiaro-germană intitulată „*Banatul*” apărută în 1926, la Timișoara, care s-a străduit să prezinte conviețuirea din această parte a țării.

Referindu-se la traducerile lui Áprily Lajos, Domokos Sámuel, de pildă, scria: „*Poezii români preferați erau Eminescu și Lucian Blaga. Áprily a dăruit literaturii maghiare tălmăcirea magistrală a patruzeci și unu de poeme ale celui*

²¹ Mircea Zăciu, *Ca o imensă scenă, Transilvania*, Ed. Fundației Culturale Române, București, 1996, p.31.

²² „Revista noastră s-a născut dintr-un acord între mai mulți cărturari și erudiți români, maghiari și germani care este menit să creeze o legătură între trei conștiințe etnice, diferite în esența lor intimă, dar unite de multe și nobile interese comune. Ea nu intenționează să consacreze talente și nici să inverseze scara valorilor consacrate. În ceea ce privește literatura, ne vom limita la publicarea traducerilor de opere apreciate, contribuind astfel la cunoașterea scriitorilor din România”.

²³ K.Lengyel Zsolt, *A kompromisszum keresése* (Găsirea unui compromis), Editura Pro-Print, Miercurea Ciuc, 2007

²⁴ Nagy Imola, *loc. cit.*, p.253.

din urmă. Altminteri, *Áprily a știut să descopere, în fiecare dintre poeziile traduse de el, valoarea esențială — la Eminescu, clasicismul desăvârșit, la Arghezi, profunzimea de gândire și spiritul modern, la Blaga, excepționala lui sensibilitate, la Macedonski, virtuozitatea versificației, iar la Pillat, marea erudiție a formelor.*” Áprily a tălmăcit din opera poezilor români — considerând traduceri din tinerețe și cele crepusculare — nouăzeci și opt de poeme din lirica lui Eminescu, Șt. O. Iosif, George Coșbuc, Alexandru Macedonski, Tudor Arghezi, Lucian Blaga și Ion Pillat. Publicându-i, într-un volum bilingv, toate traduceri din lirica românească, *Editura pentru literatură din București* a instituit un memento al activității sale de traducător al poeziei românești, dând, astfel, o pildă demnă de a fi urmată și un izvor de învățăminte tinerilor noștri poeți, oferind totodată, celor ce iubesc frumusețea versurilor, un prilej de desfătare.²⁵ La o privire generală asupra fenomenului literar amintit, criticul Gaál György scria că în domeniul traducerilor literare, al tălmăcirilor în proză, în această perioadă nu se manifestă vreun caracter metodic, iar calitatea traducerilor a atins rareori un nivel artistic. În limba română apar volume independente din poezia lui Vörösmarty (1929) și a lui Ady (1930), câte un roman de Dezső Szabó (1931) și de Jókai (1933), iar în limba maghiară moștenirea poetică a lui Eminescu (1934, 1939), Alecsandri (1935), Aron Cotruș (1936) și Goga (1938), respectiv proza lui Vlahuță (1924), P. Istrati (1926) și Rebreanu (1938). În jur de 20 de drame românești sunt, de asemenea, traduse. Kádár Imre publică cinci tălmăcirii reușite îngrijite de către „*Erdélyi Helikon*”, în anul 1934. Singura traducere de nivel artistic, a unei opere literare maghiare, din partea românească, poate fi considerată *Tragedia omului*, în versiunea lui Octavian Goga (1934).

Antologiile, au fost, cu mici excepții, demersuri literare pornite tot din partea unor traducători. Prima care a văzut lumina zilei i-a aparținut lui Keresztury Sándor, care a redactat volumul *Új román költők antológiája* (Antologia tinerilor poeți români, Oradea, 1922). Au urmat cele semnate de Fekete Tivadar²⁶ cu culegeri din poezia contemporană (*Szerelmes kert* - Grădina îndrăgostiților - , Arad, 1924) și din cea mai veche (*Klasszikus kert* - Grădina clasicilor - Cluj, 1930); Kiss Piroska care a adunat traduceri sale din poezia românească sub titlul *Átültetett virágok* (Flori transplantate, Cluj, 1925). „*Erdélyi Helikon*” a publicat traduceri din poezia populară românească ale lui Kádár Imre cu titlul *A havas balladái* (Balade din munți, Cluj, 1932). La Budapesta a apărut, în ediția Societății Vajda János, antologia poetică *Mai román költők* (Poeți

²⁵ Beke György, *op. cit.*, p. 275-276.

²⁶ Fekete Tivadar (Pécs, 2 noiembrie 1894 - Sighișoara, 4 noiembrie 1940) scriitor, jurnalist, traducător.

români de azi, 1940) de Szemlér Ferenc. O culegere cu adevărat exigentă, care cuprindea piese reprezentative din toată poezia de limbă română scrisă până la epoca respectivă, a fost realizată de Bitay Árpád, cu titlul *Műfordítások román költőkből* (Traduceri literare din poeți români, Cluj, 1928), cuprinzând 72 de poezii scrise de 24 de poeți, în tălmăcirea a 16 traducători. Partea românească a avut rezultate mai modeste. Iustin Ilieșiu a publicat în volumul intitulat *Laura* (Oradea, 1922) 64 de poezii scrise de 22 poeți maghiari, în traducere proprie; Ioan Lupu a întocmit o antologie din povestirile a nouă prozatori ardeleni (*Povestitori unguri ardeleni*, 1929), în timp ce Octavian Șireagu a făcut o selecție din noua poezie maghiară (*Noua lirică ardeleană*, Cluj, 1935 - dintre cei 25 poeți prezentați în acest volum șapte erau maghiari)²⁷.

La Târgu-Mureș, primele încercări de apropiere culturală dintre literaturile celor două etnii majoritare au fost promovate de revista „*Zord Idő*” (Vremuri sumbre) apărută în anul 1919 sub redacția lui Osváth Kálmán,²⁸ fratele mai mic al redactorului revistei „*Nyugat*” (Apusul), Osvát Ernő, revista lui Osváth Kálmán reprezentând, conform istoricilor literari, primul forum al scriitorilor maghiari din România. Istoriografia literară o consideră ca fiind cea mai serioasă revistă literară din acea epocă. După părerea lui Sőny Pál,²⁹ de pildă, „*printre meritele lui Osvát Kálmán este și faptul că el a atras pentru prima dată atenția asupra necesității descoperirii României și a propovăduit principiul cunoașterii reciproce, principiu pe care l-a afirmat cu succes și în redactarea lexiconului său ardelean.*”³⁰

Din august 1919, până în iunie 1920, a fost un jurnal bilunar al *Societății Zsigmond* editat de Osvát Kálmán și Karl Ziegler, cărora li s-au alăturat, din 1920, Hajdu István și Berde Mária.³¹ În paginile sale se regăsesc cunoscute nume de poeți, prozatori și oameni de știință (Áprily Lajos, Balogh Endre, Bárd Oszkár, Makkai Sándor, Molter Károly, Nyirő József, Reményik Sándor, Sipos Domokos, Tabéry Géza, Tompa László); forțele literare locale: Antalffy Endre, Büchler Pál, Dékány Kálmán, Gulyás Károly, Kabdebó Erna, Nagy Emma, Székely József, Szini

²⁷ Idem

²⁸ Osvát Kálmán (Oradea, 18 ianuarie 1880 - Budapesta 1 august 1953), medic, scriitor, editor; studii medicale la Budapesta; practicant la Gyula, apoi la Batoș (comitatul Mureș-Turda); a fost încorporat timp de 14 ani, perioadă în care a participat la Primul Război Mondial ca medic militar. Rănit fiind, este spitalizat la Târgu-Mureș timp în care, între 1919-1920, va publica articole în ziarul „*Jövő Népe*” (Oamenii viitorului).

²⁹ Sony Pal (Oradea, 21 ianuarie 1917, – Cluj-Napoca, 1981), critic, istoric literar și prozator.

³⁰ *Erdélyi lexikon*, szerk. Osváth Kálmán, Oradea-Nagyvárad, Szabadsajtó Könyv- és Lapkiadó Rt., 1928.

³¹ A fost, o perioadă, profesoară de maghiară și germană la Liceul de Stat din Târgu-Mureș.

Gyula, Trózner Lajos. La secțiunea de literatură universală se publicau articole despre Goethe, Christian Friedrich Hebbel, Gottfried Keller, Flaubert, Zola, parțial despre contemporani: Emile Verhaeren, Anatole France, Henri Bergson, Ștefan George, Hugo von Hofmannsthal, Oscar Wilde, Gerhart Hauptmann, ale căror scrieri fuseseră traduse în maghiară de traducătorii consacrați precum: Antalffy Endre, Áprily Lajos, Bakóczi Károly, Berde Mária, Büchler Pál, Tompa László; aici și-a publicat Antalffy Endre, pentru întâia oară, poveștile celor 1001 de nopți arabe. Csérer Lajos se ocupa cu probleme literare naționale și universale, ale transilvanismului ș.a., iar Joseph Fisher cu problemele naționalismului și patriotismului.

Osvát Kálmán (1880-1953)

Despre Osváth Kálmán, amintitul Beke György scria că acesta a fost unul dintre primii intelectuali maghiari care a propovăduit principiul cunoașterii reciproce pe plan cultural între români și unguri.

Referindu-se la inițiativa de apropiere culturală de la Târgu-Mureș, Keresztury Sándor scria că, după Oradea, face și Timișoara o încercare născută moartă. Și aci se adună un grup de literați, printre care se afla și Tóth Árpád³² și pornesc o revistă cu titlul «*Szemle*» (Revista). Ardealul s-a dovedit însă incapabil să susțină un program dogmatic-occidental, intelectualii de aici fiind prea rustici, naționaliști și în majoritate preoți și profesori, așa că după trei numere se înneacă și aceasta. În timpul acesta, unul din compania cheflie a lui Ady trece din Cehoslovacia la Târgu- Mureș, schimbând un post de medic județean bine

³² Tóth Árpád (14 aprilie 1886, Arad - 7 noiembrie 1928, Budapesta), un scriitor maghiar considerat unul dintre cei mai buni traducători în ungurește al lui Baudelaire, redactor la „Nyugat”, revistă care răspândea cultura occidentală.

remunerat cu literatura și fără să cugete prea mult pornește-n furtună. Osvát Kálmán, căci despre el era vorba, cu ultimul său ban scoate revista „Zord Idő”.

Osvát Kálmán care venea de la Budapesta cu o trainică cultură franceză, încearcă, cu o competență neîndoelnică, recrutarea scriitorilor necunoscuți încă din Ardeal. Cel mai mare avantaj al lui era, după cum scria Keresztury Sándor, că n-a fost condus de niciun interes material. Din venitul său a împărțit onorarii; a răbdat de foame, dar prin 3—4 numere a sondat gustul publicului și i-a reușit. Prin el a ajuns la lumină Áprily Lajos, al cărui volum de versuri, *Falusi elegia* (Elegia rustică), în multe locuri, atingea hotarul aceluia spirit biblic și poporan spre care tindea poezia maghiară după Ady Endre. Dintre poeții maghiari din Ardeal era considerat a fi cel mai ardelean. Ca reprezentant al literaturii maghiare de aici a ajuns la Budapesta și s-a și întors. Tot revista «Zord Idő» a dat la iveală pe Berde Mária care și mai înainte de aceasta ajunsese cunoscută la Budapesta. Scrisorile ei feminine cât și romanul *Rina kincse* (Comoara Rinei) au fost răspândite în scurt timp în toate părțile Ardealului. În același rând, lângă ea s-a aflat și Nagy Emma a cărei fantezie era influențată mult de maghiarismul lui Ady. Primul său volum, deși a fost bine primit de critica oficioasă nu reprezenta o valoare extraordinară. Mai presus de aceștia era considerat Molter Károly³³ care, prin nuvelele sale atingea accente cu totul noi. „Ceilalți prieteni ai lui Osvát Kálmán (*Farczádi, Finta Gerő, Szekely Józse* -scria Keresztury Sándor - *nu-s cine știe ce. Mult mai mult ne încântă cele două volume (Scrisori către fiul meu și Domnule chelner!) care, prin pana lui Osvát Kálmán însuși, au revărsat miresme de litere peste tot Ardealul. Toată răceala înșelătoare a unui medic cu suflet cald o găsim în aceste cărți. În fumul de țigare, la masa unei cafenele, își aruncă privirea asupra misterelor istoriei și asupra lumei căreia îi face câțiva dușmani de la țarul rus până la Wilson — și-apoi, cu un zâmbet rece, își bate joc de toți. După ce revista sa a înghețat pe câmpiile albe și pline de zăpadă ale scepticismului*

³³ Director, pe atunci, al Școlii profesionale din Târgu-Mureș.

nostru, acum a scos o alta: «Kalauz» (Ghid),³⁴ căci — cum spune și dânsul — Ardealul e lipsit de călăuză.»³⁵

Molter Károly în interviul cu Beke György, din anul 1970, spunea, printre altele, despre întemeietorul revistei „Zord Idő” că, în ciuda faptului că în dicționare scria că a fost scriitor și medic, în realitate a fost mai degrabă doar scriitor pentru că profesiunea de medic n-a prea practicat-o. Cine a fost în realitate Osvát Kálmán? În 1921, îmbrăcat într-o haină ponosită, spunea Molter Károly, a fost sărbătorit în fastuoasa sală a Palatului Culturii din Târgu-Mureș. Cel amintit a încercat atunci, prin conferința sa, să-și contureze personalitatea. Scrierile sale, spunea Molter, îl arătau ca pe un publicist militant, unul dintre cei mai remarcabili publiciști din Ardeal. Osváth a fost primul care a descoperit razele luminoase de aici, din Transilvania. A început să vorbească despre respectul scrisului, despre cultură și astfel a pornit la drum noua literatură ardeleană. Principiul lui Osvát era că scriitor este acela care scrie, care nu poate proceda altfel, iar cel ce poate lăsa condeiul sub imperiul unor forțe exterioare nu e scriitor. A fost omul exigenței extreme în ce privește talentul. Numai astfel a fost cu puțință ca ceea ce se făcea aici să se afirme ca literatură și artă.

Revista „Zord Idő” a trăit doar atâta timp cât a fost condusă de Osváth. Preluată de politicieni, ea a devenit o foaie oarecare, guvernată de platitudine și, în scurtă vreme, și-a încetat apariția. Osváth și-a continuat însă lupta. A editat alte ziare, cărți. Printre acestea *Descoperirea României*³⁶ a avut o mare influență, a limpezit orizonturile. Volumul înmănunchea note de călătorie, prezenta prin reportaje sincere Bucureștii, Ploieștii, Constanța, Galații. În prefață, autorul spunea totul despre cartea sa: „Noi, unghurii, trebuie să descoperim România pentru noi. Activitatea noastră politică, în măsura în care vrea să însemne mai mult decât un joc de-a baba oarba, presupune cunoașterea exactă a terenului. Se cuvine oare să vorbească de înțelegere acela care nu știe că înțelegerea trebuie

³⁴ Săptămânal politic apărut la Târgu Mureș între anii 1922–1923; cele 21 de numere din 1922 au fost scrise de editor, unele dintre ele fiind semnate și de Molter Károly. Scopul mărturisit al lui Osvát Kálmán este de a-i confrunta și de a-i familiariza pe maghiari cu situația istorică și socială schimbată și de a-i mobiliza pentru noile realități. De aici, a pornit ideea descoperirii României Mari. Din ianuarie 1923, apare în format de revistă, dar numai trei numere văd lumina tiparului. Publică poezii, proză și eseuri de Antalffy Endre, Berde Mária, Dékányi Kálmán, Imre Sándor, Kádár Imre, Ligeti Ernő, Molter Károly, Nagy Emma, Olosz Lajos, Silbermann Jenő, Tompa László, Erdélyi József și Sarolta Lányi.

³⁵ Keresztury Sándor, *Patru ani de cultură maghiară în Ardealul deslipit II* în „Cele Trei Crișuri”, Oradea, martie 1923, p. 42-43.

³⁶ Cartea înmănunchează un ciclu de reportaje despre România publicate anterior în „Keleti Újság”, prin care autorul prezintă spiritul românesc maghiarimei din Ardeal.

să fie precedată de cunoaștere?”. Fără îndoială, că și îndemnul lui Osvát a contribuit la faptul că, încă de la începutul anilor douăzeci, la Târgu-Mureș a început o muncă sistematică în vederea recunoașterii literaturii române. La începutul anilor treizeci, Societatea literară Kemény Zsigmond inițiază o serie de conferințe în care sunt prezentați Eminescu, Agârbiceanu, Rebreanu, Goga, Slavici. În acest context, s-a remarcat prima serată la care Berde Mária a conferențiat, în prezența liceenilor, despre literatura română, iar unul dintre reprezentanții cei mai marcanți ai tinerei intelectualități române, Ion Chinezu, pe atunci profesor de gimnaziu la Târgu-Mureș, a vorbit despre literatura maghiară din Ardeal. Berde Mária a făcut foarte multe pentru prietenia reciprocă, pentru popularizarea literaturii române. Ea afirma că scriitorilor și artiștilor le revine misiunea să pregătească sufletele pentru frăție. Volumul ei de poezii tradus în românește a fost cea dintâi rândunică a înțelegerii care, în locul frazelor despre apropiere, dovedea cu faptele prieteniei că limba nu constituie o graniță, un obstacol al culturii. Cultura adevărată constituie un dar făcut celeilalte părți, nu ceva ce i se impune. La începutul anilor treizeci, Molter scria : *„Eu cred în frăția spiritelor de limbi diferite ... de aceea am sperat în continuarea operei lui Eötvös³⁷ sau Bălcescu, sau măcar într-un singur glas bărbătesc care să strige din străfundul reflex al sufletului, stai, vârtelniței ruginite a șovinismului». Noi, maghiari și români, puținii gânditori independenți și entuziaști credeam ceea ce știam, anume că, dintre tineri și vârstnici, cei veșnic tineri sufletește, obsedații cunoașterii intelectuale, aleșii ne vor da ascultare /.../ Desigur, popoarele lumii nu se înțeleg niciodată desăvârșit; dar ele de mult își urmăreau cu atenție cuvântul. Învrăjbite, națiunile își trimiteau pe atunci gaze toxice și poezii, dar, în ciuda înarmărilor, începuseră să înțeleagă că cunoașterea reciprocă a celor din urmă este mult mai utilă. Sâmburele oricărei uri este necunoașterea, iar cei care diminuează această necunoaștere localizează și pericolul de incendiu ce-ar putea pustii sufletele. Și nu e o mică bucurie aceea de a constata că frumosul învățat de la mama îți este oferit și de către fiii altor mame, cu gestul pașnic: iată, poți fi om, vorbind orice limbă!”³⁸*

³⁷ Eötvös József (Buda, 3 septembrie 1813 – Pesta, Ungaria, 2 februarie 1871.) politician liberal și scriitor maghiar. În calitate de ministru al educației a susținut înființarea la Cluj a unei universități cu predare în limbile maghiară, română și germană. Demersurile sale au fost susținute de cercurile naționaliste maghiare, care, în anul 1872, la un an după moartea sa, au reușit înființarea Universității „Franz Josef” din Cluj, cu predare în limba maghiară și doar cu catedre de limba română, respectiv germană. A fost președinte al Academiei Maghiare de Științe, începând cu anul 1866.

³⁸ Beke György, *op. cit.*, p. 36-39.

Ancheta revistei „Cele Trei Crișuri”

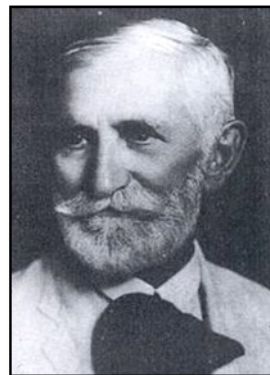
În rândul intelectualității românești, revista-pionier a apropierei dintre maghiari și români pe calea cunoașterii prin literatură a fost „*Cele Trei Crișuri*,”³⁹ din Oradea condusă de George Bacaloglu, care, în 1922, a inițiat și lansat o „anchetă” culturală în rândul oamenilor de cultură și politici, așa cum au făcut și revistele maghiare „*Napkelet*”, „*Túz*” și „*Ellenzék*”. Mai puțin sau deloc cunoscută, ea cuprindea, în esență, două întrebări:

1) Este posibilă o apropiere sinceră între românii și maghiarii din România Mare ?

2) Dacă este, pe ce tărâm: politic, economic sau cultural ?

În contextul în care, din zi în zi devenise tot mai pronunțată mișcarea pentru apropierea etnică în România, scria cel care pornise acest demers jurnalistic, revista „*Cele Trei Crișuri*,” care, încă de la înființare, și-a înscris-o în program, a avut un puternic ecou în Cluj, printre scriitorii tineri din jurul revistei maghiare „*Napkelet*.” Rând pe rând au venit apoi aderenți de prin toate părțile Ardealului, luptători pentru ducerea la îndeplinire a acestei mișcări.⁴⁰

Primul care a răspuns chestionarului a fost **Benedek Elek**.⁴¹ „Da, iubite frate scriitor român –spunea acesta - fiindcă din întrebare simt îndeajuns că și Dv. doriți colaborarea și mai știu că cei mai de seamă scriitori români și maghiari doresc aceasta.

Primul pas spre colaborare este voința, voința sinceră, fără gânduri ascunse; al doilea pas este a căuta să ne cunoaștem. «Numai închipuindu-ți e grozav», scriam într-o scrisoare deschisă („*Keleti Ujság*” din 2 Apr. 1922) — dar să fie adevăr, ca două popoare să trăiască de-alungul atâtor secole laolaltă atât de străine ca și cum ar fi despărțite de o mare și să intervină tocmai o catastrofă mondială ca ele să stea de vorbă și să se intereseze reciproc de cultura lor, nici să nu mai vorbim de lucrurile mărunte din viața zilnică! Da, e grozav să-ți închipui așa ceva, dar și mai

³⁹ Vezi și Ioan Baba, *Literatura maghiară în „Cele Trei Crișuri”*, în „*Crisia*”, 1992, 22, p.237-252.

⁴⁰ Pentru amănunte, vezi Olkar Enikő, *Relații literare și culturale româno-maghiare în perioada interbelică*, Editura Dacia XXI, Cluj-Napoca, 2012.

⁴¹ Benedek Elek (1859 - 1929, Bățanii Mici, Covasna) scriitor, jurnalist și povestitor secu; a fost unul dintre inițiatorii literaturii maghiare pentru copii, editând revista de tineret „*Cimbora*.”

grozav e să fie adevărat. Gândul și adevărul acesta trebuesc îngropate ca să nu mai învie niciodată.

E mare și grea munca aceasta, iubite frate scriitor român, dar cred că și tu împărtășești următoarea mea părere: că munca de mai sus ne așteaptă pe noi, scriitorii români și maghiari din Ardeal. Nu aprob ca literatura să facă politică, dar susțin că literatura sinceră, care servește binele și evoluția poporului ei — e o politică, o politică mult superioară decât aceea ce-o fac bărbații de stat, privind odată la o clasă, altădată la alta și uneori chiar la interesele unor indivizi. Și dacă trebuie neapărat să începem munca pentru cunoaștere, fără îndoială că cel mai bun mijloc pentru cunoașterea și aprecierea reciprocă e literatura. Trebuie să reparăm întârzierea absurdă și scurtă de vedere timp de atâtea veacuri, căci «mai bine mai târziu decât niciodată». Așadar, să începem munca și eu am credința stăruitoare că din ambele părți vom avea un succes strălucit. Eu aș vrea să privesc mai de aproape în sufletul poporului românesc, însă cum s-o fac, când în mijlocul secuimii, unde locuiesc eu, îi întâlnesc prea rar? Și tu ai vrea, frate român, să privești în sufletul nostru, dar dacă și tu te întâlnești tot atât de rar cu mine? Fără îndoială că eu aș ajunge la aceasta prin cunoașterea literaturii românești, după cum și tu ne-ai cunoaște poporul din cărțile noastre. Dacă se începe și se urmează traducerea reciprocă, servind scopul cel mare, sunt sigur că va sosi și aprecierea, punându-se capăt urii, neîncrederii și indiferenței, nedemne pentru omul făcut după asemănarea Domnului și plantându-se iubirea în inimi, iubirea lui Christos, pe care mi-a reînnoit-o de curând o poezie a d-lui N. Iorga, în care numește pe Christos, apostol pacificator. E o nenorocire pentru popoarele cari n-au nici un bărbat de stat care mai mult decât politician, să fie și poet. Sufletul de poet vede mai departe decât mentalitatea croită numai pentru politică; el presimte dinainte schimbările pe care politicianul le vede numai atunci când vin. Dacă guvernarea ar fi alcătuită de oamenii cu suflet de poet, cu o cultură superioară — ca să revin la chestia actuală a Ardealului — nimeni nu s-ar gândi să împiedice evoluția culturii într-o limbă străină. Acela care a jurat în sufletul lui că nu va servi decât cultul frumosului, în orice limbă ar fi o cultură, el o primește cu inima caldă. Simte o durere mare dacă constată o altă cultură superioară acelei a poporului său, dar durerea aceasta este cea mai nobile, căci îl îndeamnă puternic la muncă cu gândul ca poporul său să ajungă și el la nivelul acelei culturi superioare.

Noi, scriitorii români și maghiari, trebuie să avem una și aceeași părere despre cultura noastră și să ne educăm poporul în acest sens, oprind orice început care ar încerca degenerarea culturii din Ardeal într-un sens și gust special. Nu trebuie să mai amintesc că atunci când e vorba de cultura ardeleană, nici nu mi-a trecut prin minte gândul s-o atribui numai maghiarilor.

Ardealul e o comoară comună tuturor popoarelor conlocuitoare și strig în gura mare că cel ce împiedică evoluția unei culturi, săvârșește un atentat nu numai contra frumosului, dar și contra patriei și neamului său. Chiar acum am citit o colecție de povești a lui Ispirescu cu gândul s-o traduc în ungurește. Poveștile acestea sunt nu numai frumoase, dar și dovadă sigură că în sufletul povestitorului român și maghiar s-a făcut încă de mult rudenia sufletească, fără ca neamurile lor să știe de aceasta. După cum s-a dovedit, povestea populară colindă din țară-n țară; fiecare popor îi șterge și-i adaugă ceva, o colorează, o înflorește după gustul și dispoziția lui. Dar ceea ce în cazul nostru e mai important: românul fără îndoială a povestit maghiarului, iar reciproc și maghiarul — românului și iată înfăptuită rudenia — în poveste. Ar fi doar imposibilă, dacă noi cei cari scriem pentru popor și acei cari conduc popoarele nu fac deosebire de naționalitate; dacă minoritatea n-o considerăm ca minoritate, ci având aceleași datorii și drepturi ca și majoritatea; dacă lăsăm drum liber evoluției economice și culturale a minorității cum are și majoritatea; dacă vom lăsa Trecutul să rămână Trecut și dacă lăsăm la o parte răzbunările fără rost și cari sunt dăunătoare principalului interes al Statului. Pe scurt: dacă în lumea nouă ce se ridică pe ruinele celei vechi începem o viață nouă, purificată. În aceste câteva fraze cred că am dat răspuns și la întrebarea a doua: cum văd posibilă colaborarea economică, politică și culturală. În scrisoarea mai sus amintită am scris deja: noi, scriitorii maghiari, ardeleni, nu putem privi nici spre Orient, nici spre Apus, nici spre Sud și nici spre Nord. Noi știm bine că în afară de Ardeal «n-avem alt loc». Dar aceasta s-o știe și frații noștri, scriitorii români. Fiecare strop de sânge al creierului și inimei noastre trebuie să-l punem în slujba înălțării literaturii specifice, ardeleni la un nivel european, căci numai prin ajutorul acestei literaturi se va înfăptui unirea maghiară și posibilitatea de trai laolaltă cu popoarele vecine, fără gânduri ascunse, în pace și prietenie. La muncă dar, frați scriitori români și maghiari.”⁴²

După răspunsul lui Benedek Elek, bătrânul și cunoscutul scriitor și folclorist maghiar, au urmat cele semnate de **Karácsonyi János**⁴³, unul dintre cei mai de

⁴² „*Cele Trei Crișuri*”, iulie-august 1922, p.173-174

⁴³Karácsonyi János (15 decembrie 1858, Gyula - 1 ianuarie 1929, Oradea) istoric maghiar, profesor universitar, membru titular al Academiei Maghiare. A studiat teologia la Budapesta. Articolele sale au fost publicate de „Pásztortűz” (1925). Este unul dintre istoricii remarcabili ai generației sale care a abordat problema originilor maghiare și secuiești. Lucrările sale publicate și în România se referă la italienii valoni din Transilvania, strămoșii secuilor și maghiarilor secuici, istoria națiunii maghiare până în 895, trecerea națiunii maghiare la creștinismul occidental, toponime secuiești etc.

seamă istorici unguri la vremea respectivă și baronul **Jósika Sámuel**,⁴⁴ președintele Uniunii Maghiare din Ardeal⁴⁵.

„Onorata redacție – scria **Karácsonyi János**, canonic episcopesc, titular - m-a rugat să-mi dau părerile dacă văd posibilă o apropiere între unguri și români, — și cum? Am cugetat mult la aceasta, așa că aș putea scrie și mult, dar cu vorbă lungă mai mult aș speria pe acei ce se interesează de această chestiune. De aceea nu voiu scrie decât rezultatul scurt al cercetării mele.

Dacă românii și ungurii s-ar apropia cu iubire creștinească și libertatea constituției Statului, ar fi destul de posibilă o apropiere și colaborare, căci după părerea mea, bunul Dumnezeu a lăsat ca două națiuni să aibă nevoie una de alta; însă, dacă românii vor governa și mai departe, tot ca în acești trei ani triști, cu absolutismul rusesc și viclenia grecească, desigur că nu va putea fi vorba niciodată de vre-o apropiere”.

„Stimate d-le director. Sosind de curând dela băi și simțindu-mă încă slăbit – i se adresa baronul **Jósika Sámuel** lui George Bacaloglu - abia acum am puțința să răspund la ancheta D-vastră. Prima întrebare: e posibilă o apropiere sinceră și o colaborare între românii și ungurii din România?

Când s-a înființat în Cluj Partidul Maghiar, am primit în unanimitate acea declarație a d-lui Dr. Pál Árpád, că este necondiționat necesară o viață pașnică între naționalitățile din Ardeal, pentru prosperitatea Țării. Referitor la a doua întrebare, numai așa o văd posibilă, dacă hotărârile aduse în 1918 la Alba Iulia vor fi menținute în vigoare. Cred că este de prisos să mai prelungesc răspunsul și să-l analizez, căci la întrebările primite am constatat

⁴⁴ Baronul Jósika Sámuel de Branyicska (1848–1923) a fost un politician maghiar care, după Tratatul de la Trianon, a devenit unul dintre liderii minorității maghiare din România.

⁴⁵ Uniunea Maghiară (Magyar Szövetség), a fost înființată la 6 iulie 1921 sub președinția baronului Jósika Sámuel; organizația politică a avut o existență efemeră fiind suspendată de către prefectul Clujului, Petru Meșeu, sub pretextul neparticipării președintelui său la spectacolul de operă organizat în cinstea vizitării orașului de către Regina Maria, la 29 octombrie 1921; în octombrie 1922 a fost definitiv dizolvată de către guvernul român.

«*punctum saliens*».* În speranța că răspunsul meu n-a întârziat așa de mult, rămân cu stimă”⁴⁶.

„Relațiile culturale între români și unguri, ca popoare în Ardeal – scria **Ligeti Ernő** - le-am crezut necesare chiar atunci când noi eram încă domni peste ținutul Ardealului. Deci punctul de naștere mi-l susțin și acum cu aceea, că puterea politică n-are ce căuta în cultură. Un stat eterogen nu-și va putea atinge superioritatea culturală, apăsând cultura minorităților de sub guvernarea lui. Dar, dacă pe aceasta din urmă o aduce în armonie cu a lui, lăsându-i liberă orice manifestare culturală spre evoluare, succesele ajunse constituiesc o laudă nu numai pentru culorile minorităților ci și pentru paleta armoniei.

Tot de aceeași cugetare trebuesc să fie conduse și minoritățile, atunci când își explică conștient posibilitățile unei vieți culturale. Cultura maghiară din Ardeal nu trăește numai pentru ea însăși ci pentru toată omenirea, natural stând mai aproape de statul în văile căruia își găsește o viață pașnică. Cred și susțin că prima condiție de consolidare a României Mari e ca oamenii intelectuali din cuprinsul ei să se înțeleagă, să se ajute reciproc și cu puterile unite să scoată Statul din balcanismul în care a fost adus de situația lui istorică și geografică, pe care situație, după cum se observă, politicienii vor s-o mai păstreze încă.

Pe noi, scriitorii maghiari din Ardeal, același sentiment ne mână pe toți: să putem menține prin cultură ceea ce am pierdut cu armele. Să ne putem desvolta în cultura noastră și de la Stat nu cerem mai mult decât libertate. Nici de la statul maghiar n-am cerut altceva. Dar așteptăm și ne frământăm ca scriitorii celorlalte popoare să ne-nțeleagă tendințele noastre, să ne dea o mână de ajutor, și-ar fi cea mai mare bucurie pentru noi să ne putem cunoaște reciproc. Primesc cu cea mai deosebită plăcere întrebarea revistei „*Cele Trei Crișuri*” în acțiunea căreia văd garanția unui fapt absolut cultural, heliotropismul geniului latin, ieșit și de sub cenușă. Să fie convinsă revista „*Cele Trei Crișuri*” că luăm parte cu nespuse de multă bucurie la munca culturală comună. În lume sunt germani, francezi, români, unguri etc, dar mai este și Omul și toate sunt mai întâiu pentru el. Fiecare mână se întinde spre el în haosul acesta și, întocmai ca un copil în

* Factor decisiv

⁴⁶ „*Cele Trei Crișuri*”, iulie-august 1922, p. 187.

întuneric, strigăm fericiți de bucurie când mâinele noastre căutându-l pe El, se întâlnesc.”⁴⁷

Pourquoi — pas?!" De ce nu? - scria **Tabéry Géza**⁴⁸ - Așa a fost botezat vaporul francez care-a pornit pentru descoperirea Polului Sud.⁴⁹ Întrebarea care forma numele vaporului a însuflețit speranța, credința, optimismul, fără de cari nu putem începe nici cele mai mici lucruri. Cu numele acelui vapor francez răspund și eu la întrebarea Dv.: Pourquoi — pas?! Și de ce n-ar fi posibilă o apropiere între românii și maghiarii din Ardeal ?

Dacă politica oficială va dovedi pentru noi, minoritatea maghiară, numai a zecea parte din marea înțelegere pe care marii români europeni o amintesc din convingere sinceră, dacă din adunările „Uniunii Maghiare” delegații statului nu vor pleca iritați pentru că acolo, «*horibile dictu*»*, se dorește asigurarea condițiilor posibile pentru existența minorităților, dacă legislatorii, fabricatorii ordinelor și puternicii administrației nu vor lăsa să sboare din memoria lor spiritul dela Alba Iulia, într-adevăr, nu înțeleg ce piedică ar mai exista în cazul acesta în calea unei apropieri sincere ? A trecut un an încă de când maghiarimea din Ardeal a făcut primii pași spre colaborare hotărându-se a lua parte la politica activă.⁵⁰

⁴⁷ Idem

⁴⁸ Tabéry Géza (1890 –1958), scriitor și jurnalist; studiile preuniversitare le-a făcut la Oradea, iar cele universitare la Academia de Drept din Oradea și apoi a continuat la Geneva, finalizându-le în 1913, la Cluj; ca urmare a puternicelor influențe de stânga din anii de studiu în străinătate, inclusiv a legăturilor sale cu revoluționarii ruși, s-a alăturat și a participat la „Revoluția Crizantemelor” din 31 octombrie 1918 și a fost, pentru puțin timp, secretar al comisariatului guvernamental al comitatului Bihor în timpul guvernului condus de Károlyi Mihály; după înfrângerea Republicii Sovietice Ungaria a fost arestat o perioadă de timp ca urmare a scrierilor și activității desfășurate; a militat pentru o politică de stânga și a sprijinit înființarea organizației de autoapărare a maghiarilor din Transilvania, Uniunea Populară Maghiară.

⁴⁹ *Pourquoi Pas?* a fost denumirea unei nave de cercetare, a patra cu același nume, construită în 1907 de exploratorul francez Jean-Baptiste Charcot pentru a fi folosită în diferitele sale expediții în Arctica și Antarctica. *Pourquoi Pas?* s-a scufundat pe 16 septembrie 1936 în apele islandeze, pierzând tot, cu excepția unui membru al echipajului, cârmaciul Eugène Gonidec. Jean-Baptiste Charcot a fost unul dintre cei decedați.

* Groaznic de spus

⁵⁰În primii doi ani care au urmat Unirii, minoritatea maghiară din Transilvania s-a arătat dezorientată în acțiunea sa politică ca urmare a faptului că liderii acesteia considerau actul de la Alba Iulia drept un episod pasager adoptând tactica „*rezistenței pasive*”, după modelul P.N.R.

Nu noi însă suntem vinovați că nu ne-a reușit să strecurăm în parlament decât trei deputați și doi senatori, atunci când pentru populația noastră și după dreptul de alegere ar fi trebuit să avem cel puțin de 15 ori mai mulți reprezentanți la București. Abstrăgând însă de la toate o activitate laolaltă în politică care-ar duce numai la rezultate militarești, văd destul de posibilă în Ardeal realizarea unei largi autonomii.

Cea mai mare și dureroasă piedică contra apropierei culturale este faptul că ni se românizează școlile cu forța,⁵¹ și altor instituțiuni cum ar fi în primul rând teatrele, li se pun cu tendință greutăți mari cari fac dilematică existența lor. Chiar în jurul acestui punct revine scriitorilor români datoria măreață de a arăta ochilor legați, că o cultură nu se poate desvolta niciodată pe ruina alteia, ci numai în luptă de întrecere cu ea. Numai după ce pe terenul politic și cultural vom reuși să netezim dealul prăpăstios, se naște involutar întrebarea pentru înflorirea economică a Ardealului. Căci dacă politica — politica greșită — schilodește pe cele două milioane de maghiari, aceasta va aminti mai curând sau mai târziu fiilor celorlalte trei milioane. Dealtfel, aceste două popoare nu s-au urât niciodată. Mai mult, intrigile austriece le-au asmuțit unul contra altuia, pentru un moment, și această neînțelegere a lăsat o dâră roșie între revoluționarii maghiari din 1848 și Avram Iancu, dar în orice caz ambele popoare au plătit egal cearta. Durerea înțeleasă — cel mai sigur balsam pe răni — să credem că și de data aceasta va vindeca, dacă vom căuta o vindecare. Dar munca mai încordată, „samariteană” se așteaptă de la mâinile românilor; trupul nostru prea e slăbit de răni.”⁵²

Chestiunea apropierei și colaborării între români și maghiari și celelalte minorități ale statului român a luat un avânt simțitor - scria G. Bacaloglu după primele răspunsuri la chestionar. Românii, ca întotdeauna generoși și împăciuitori, încă dela început s-au arătat dispuși să înceapă opera de apropiere sinceră și să o continue fără niciun sentiment de ură sau răzbunare contra trecutului. Maghiarii însă prea fără veste loviți de întorsătura vremii survenită la sfârșitul

Totuși, o parte, grupată în jurul ziarului „*Új Világ*” din Cluj, condus de Lengyel și Maurer Béla, s-a dovedit mai clarvăzătoare și mai progresistă pronunțându-se constant pentru participarea la viața politică românească. După semnarea Tratatului de la Trianon, la 4 iunie 1920, și după ratificarea acestuia și de către Parlamentul de la Budapesta, în aprilie 1921, activismul maghiar și-a marcat debutul la 5 iunie 1921 când, în urma adunării de la Huedin, s-a constituit Partidul Popular Maghiar (Magyar Néppárt), avându-l ca președinte pe Albrecht Lajos.

⁵¹ Afirmația este tendențioasă chiar dacă este făcută înaintea apariției legilor învățământului din Noul Regat al României. Prin succesiunea politică, școlile maghiare de stat din Transilvania, imediat după anul 1918, au devenit școli românești de stat, pe lângă care s-au înființat secțiuni minoritare cu cadre didactice din rândul minoritarilor, acolo unde a fost cazul.

⁵² „*Cele Trei Crișuri*”, septembrie 1922, p. 202-203.

Marelui Război s-au arătat, la început, supărați, neîncrezători. Era și firesc: nu se puteau obișnui așa de repede cu ideea că vor rămâne cetățeni români minoritari.

După constatarea stării de spirit în urma răspunsurilor scriitorilor Benedek Elek, Ligeti Ernő, Tábery Geza, sau ale istoricului Karácsonyi János și președintelui Uniunii maghiare, Josika Sámuel, se observa, totuși, și din partea maghiarilor o tendință accentuată pentru apropiere și colaborare, idee ce răzbate și din răspunsul lui **Bernády György**,⁵³ intelectual maghiar de frunte, fost primar al orașului Târgu-Mureș și deputat, la vremea respectivă, în Parlamentul României.

„Nu numai că văd posibilă dar și neapărat necesară o apropiere sinceră și o colaborare cinstită între românii și ungurii din Ardeal - scria demnitarul cetățean român - ceea ce ar aduce un viitor fericit popoarelor locuitoare pe acest teritoriu. Am convingerea neclintită că în scurtă sau mai lungă vreme apropierea și colaborarea între fiii părților ardelenice cu toată siguranța va sosi. Cu cât va veni mai de grabă cu atât va fi mai bine. La aceasta ne îndeamnă o forță de neînlăturat, mijloacele noastre de trai, obiceiurile populare, moravurile, simțurile noastre de drept, comunitatea intereselor și pretențiunilor noastre culturale și economice, desvoltarea noastră istorică, comună și dragostea neștearsă din sufletul fiilor ambelor popoare pentru pământul ardelean. Dar la aceasta ne forțează și pericolul acela comun pe care nu-l pot explica îndeajuns de amănunțit într-un răspuns așa de scurt ca cel de față, însă pe care-l văd mulți dintre fiecare popor conlocuitor și care ne silește pe toți să ne adunăm într-o tabără. Posibilitatea apropierii sincere și a colaborării cinstite trebuie făcută urgent, ca să nu ne găsească acel pericol mare, nepregătiți și luptând unul contra altuia. În calea apropierii sincere și a colaborării cinstite stau încă memoriile din trecut și tendințele exagerațiilor, miopilor și ademeniților. Trebuie să dăm mâna,

⁵³ Bernády György (1864 - 1938) a fost farmacist, jurist, om politic și primarul orașului Târgu-Mureș. Cariera sa politică a început când a devenit deputat de Târgu-Mureș în Parlamentul ungar din partea Partidului Liberal Maghiar. Ca edil șef, înainte de Primul Război Mondial, și cu o puternică susținere financiară din partea băncilor budapestane, a dezvoltat și modernizat orașul Târgu-Mureș prin ridicarea de noi clădiri administrative, crearea sistemului public de apă și energie electrică, realizarea canalizării, asphaltarea drumurilor etc. Ca urmare a abilităților sale profesionale și diplomatice a obținut un nou mandat de primar în perioada interbelică, între anii 1926-1928.

înlăturând baricadele, fiii mai treji, serioși, prevăzători și neinteresați ai ambelor popoare, chiar dacă ne depopularizăm pe un scurt timp și să începem munca grea, dar la tot cazul binefăcătoare, a apropierii sincere și a colaborării cinstitute. Privind la împrejurările determinante și la întâmplările de ieri, începutul trebuie să vină din partea românilor și această inițiativă trebuie să fie astfel, încât la niciun caz să nu se poată ridica contra ei vre-o bănuială. Pentru un viitor mai frumos și mai fericit, ambele părți au câteva lucruri de uitat: să le uităm! Să ștergem din memorie tot ceea ce ne așterne în suflet amărăciune, ură și cu toată privirea să cercetăm mijloacele pentru stabilirea unui viitor mai bun pentru toți.

Să nu privim înapoi, să nu ne tulbure reminiscențele din trecut, din contră, cu simț sănătos, cu hotărâre neclintită, cu dragoste de pământul ardelenesc să aruncăm privirea în viitor fără să pierdem pe vreun moment măcar interesele noastre comune și să ne străduim cu toții: români, maghiari și celelalte popoare conlocuitoare a obliga și exploata toate puterile în vederea unui viitor mai bun, atât de necesar și dorit de toți.

Acestea nu înseamnă, însă, ca totul să rămână cum e astăzi iar asigurarea viitorului fericit s-o încercăm pe bazele din prezent. Din contră, să putem înlătura și nimici amărăciunile actuale, dealtfel juste, și să schimbăm mijloacele încordate din prezent cu apropierea sinceră și colaborarea cinstită, nu numai dorite de toți, dar și necesare; ca vecini buni și îngrijitori, românii au datoria să protesteze cât mai energic și să ceară cât mai puternic, ca în organizația comună de Stat care ne îmbrățișează pe toți să fie înlăturat tot ceea ce stă în drumul împăcării, consolidării și evoluției, ca având putința să primejduiască sănătatea Statului. Nu numai ungurii ardeleni și celelalte minorități, ci și românii din Ardeal trebuie să utilizeze orice mijloc dat, ca literile moarte ale hotărârilor de la Alba Iulia și ale convențiilor internaționale, încheiate pentru apărarea intereselor minoritare din România să se transforme într-un drept viu, rezolvându-se astfel odată definitiv și împăciuitoare pentru toți chestia minorităților, retrăgându-se dispozițiunile jignitoare și fără fond, satisfăcându-se pretențiunile juste și punându-se capăt în sfârșit acestei nesiguranțe generale și clasării popoarelor după limba lor maternă. Ceea ce a fost luat pe nedrept să fie înapoiat și să se stabilească odată, de atâtea ori accentuata egalitate de drepturi cu care se laudă democrația de azi. Într-un moment se va convinge românimea din Ardeal, că nici ei nu-i sunt indiferente relațiile în cari trăesc minoritățile, și între ele minoritatea cea mai numeroasă: maghiarimea, întocmai cum nu-i este indiferentă stăpânului îngrijitor și bun situația ce predomină în vecinătatea lui, de unde diferite boale și vite stricătoare pot trece peste hotar, cauzând dezastre chiar în cea mai bine organizată gospodărie; tot astfel poate tulbura munca și liniștea vecinului indispoziția și nesatisfacția maghiarimei. Dacă românii, recunoscând acestea, vor cere sincer și

serios schimbarea lucrurilor de azi, vor pune imediat baza solidă a apropierei și colaborării cinstitute între români și unguri și vor asigura pentru toți o posibilitate sigură pentru viitorul mai bun și mai fericit. Înțelegerea românilor și maghiarilor din Ardeal, înțelegere și colaborare împăcată, va fi urmată mai târziu cu simpatie de toți cetățenii României ceea ce va crea baza îmbogățirii materiale, generale, a evoluției economice și culturale și a liniștei situației interne.”⁵⁴

Keresztury Sándor, considerat de George Bacaloglu ca fiind cel mai sincer susținător al apropierei româno-maghiare pentru care a și militat mult în acest sens,⁵⁵ luptând și contra reacționismului maghiar, scria:

„1. Dacă văd posibilă apropierea? Aceasta a crezut-o necesară și cel mai reacționar maghiar: Ștefan Tisza. Mi-a rămas vie în minte o conferință a lui din 1910 în Kiskunhalas, în care spunea maghiarilor din locul natal al lui Petofi: «Interesele poporului maghiar și român sunt aceleași. În relațiile mele politice și în fața publicului de mult afirm aceasta: numai straturile geologice să fie înlăturate și imediat se va clasifica comunitatea intereselor.» (Dacă nu din cuvânt în cuvânt, dar în rezumat așa a vorbit.) În orice caz nu numai posibilă, dar văd apropierea unui proces istoric în curând inevitabil. Pe terenul politic uniunea personală a devenit forma în care se pot înmănunchia interesele comune. Că forma aceasta o văd favorabilă sau nu, e altă chestiune. Dacă este vorba de colaborarea politică — chiar dacă aceasta nu depinde de noi scriitorii — trebuie accentuat că ea ar provoca teama mai multor puteri vecine. Iar a nega că la București și Budapesta o asemenea aspirație încălzește creerii politicianilor, nu se poate, căci regimul reacționar al lui Horthy, fără conduita pasivă a statelor moștenitoare n-ar putea să dăinuiască. Reînvierea monarhiei n-ar da niciun rezultat, fiindcă evoluția Europei n-are interes să se edifice un nou castel-azil al reacției în poarta ei orientală. De aceasta s-ar bucura grofii din Ardeal care, cu asemenea promisiuni, au salvat deja mai multe moșii ale lor de expropriere, însă o politică de acest sens nu s-ar înrădăcina niciodată în sufletul maselor. Până acum a avut înțeles ca statele moștenitoare să aibă teamă de un guvern democrat maghiar, dar astăzi când în Europa de mijloc și muncitorimea se trage tot mai la dreapta, n-avem de ce să ne temem că o sinceră democrație maghiară

⁵⁴ „*Cele Trei Crișuri*”, octombrie 1922, p.217-218.

⁵⁵ „Până acum se cunoaște îndeajuns străduiala d-sale – scria directorul revistei - de a traduce în ungurește literatura noastră. După antologia poezilor moderni români, acum pregătește o antologie din nuvela românească și traduce câteva piese de teatru care se vor juca în curând pe scenele maghiare. Lăsăm la justa apreciere a publicului răspunsul d-sale care ni se pare și cel mai sincer dintre toate cele precedente” („*Cele Trei Crișuri*”, noiembrie 1922, p. 232).

ar aduce pericole revoluționare. Iarși la Budapesta nu se poate face altcum o politică împăciuitoare. Numai o pace sinceră poate să ajute aici, care să nu fie condusă de rafinementele politicii externe, ci de convingerea serioasă a principiilor. O politică reală nu se poate baza pe căsătoriile regale, cari duc acolo ca pe timpul germanilor în Albania, iar acum în Grecia, ne mai vorbind că acestea ar fi o imitație habsburgică. Repet, nu vreau să descoper aici, dar nu se poate înțelege, că în timp ce în Ungaria țărani sunt aruncați în pușcărie și cuvântul liber înăbușit în gât, de ce contele Bethlen nu renunță la cetățenia lui română? Tendințele de „apropiere sinceră” ale magnaților din Ardeal sunt cunoscute acum. Tatăl lui Bánffy, ministrul de externe în țara lui Horthy, a adresat o scrisoare în secolul trecut lui Kogălniceanu în chestia uniunii personale, dar acesta a știut ce-are de făcut. Să fie și urmașii lui cumiți. România nu se va găsi în siguranță, până când la Budapesta nu va veni la putere democrația exilată, în emigrație. Numai aceasta se va resemna de evenimentele trecute și va vedea mai importantă o evoluție liberă și sigură, decât integritatea Ungariei.

2. Legăturile dintre maghiari și români sunt determinate de istorie și se poate schimba în orice mod situația din Europa: interesele românilor și maghiarilor vor fi întotdeauna comune. Până când marea putere a Turciei a stat în poarta de Sud a Europei, ei au avut acelaș dușman comun, chiar dacă perfidia profilor pe căi ascunse i-au asmuțit pe unii contra celorlalți — apoi aceleași dureri de nații subjugate i-au constrâns la revoluția liberală din 1848. Și atunci aveau aceleași interese și numai politica rafinată și neagră a Vienei i-a convertit să lupte unul contra altuia. Viena a fost întotdeauna cauza că aceste popoare n-au mers pe acelaș drum și tocmai faptul acesta a fost documentul principal că Uniunea Austro-Ungară a distrus maghiarimea. Pentru satisfacția pretențiilor austriece, Ungaria a fost silită întotdeauna să conducă o politică externă care niciodată n-a corespuns propriilor ei interese. Acum, însă, și România trebuie să-și găsească posibilitățile relațiilor cu maghiarimea eliberată din ghiarele pajurei austriece. Nici nu mă întind la preponderența slavă, dar în viitorul apropiat al Europei îi așteaptă aceeași datorie. După încheierea contractelor de pace, greutatea rezolvării timpului provizoriu a fost împinsă pe umerii Europei mijlocii. Popoarele din Apus obosite de societățile diferențiate și de viața lor culturală parcă au scăpat guvernarea din mâna lor și hățurile căzute în noroi le-au ridicat popoarele dunărene. Ele sunt încă proaspete și au sânge curat: de la ele se așteaptă reîmprospătarea sângelui european. Afară de aceasta, trebuie să ne gândim la posibilitatea evoluției unui mare stat rusesc. Puterile occidentale nu vor favoriza mai mult statele dunărene cari tind la o deplină independență și în momentul când Rusia se va găsi într-o situație organizată și liniștită, industrialismul apusean va observa posibilitățile sale de răspândire în Răsărit. Până atunci și popoarele

dunărene trebuie să se unească într-o tabără, căci altcum trec prin sita timpului. Așadar e urgent să rezolvim și chestia izolării maghiare. În prezent maghiarii sunt nervoși și nehotărâți — ceea ce se și înțelege — dar e un comun interes ca fiecare semn de trezire al lor să fie utilizat, iar popoarele vecine să se apropie de ei.

3. De curând în coloanele acestei reviste am vorbit despre importanța schimburilor culturale. Abia acum citesc răspunsul d-lui Dragoș Protopopescu din Londra („*Hiend*” III. 3) care găsește ideologică orice acțiune culturală: «vrem o politică reală» — răspunde d-sa scurt. Tot această convingere o are și d-l I. Teodorescu („*Adevărul*” XXXV. no. 11711). Am un răspuns și la aceste păreri pesimiste: până când nu se vor înlătura prejudecățile din vremurile urii nu se poate naște o «politică reală». Pedagogia lui Apponyi Albert a răspândit între masele maghiare credința că poporul român n-are literatură, e o nație «balcanică, rămasă cu mult în urma căruței evoluției și întreagă cultura ei se rezumă în mămăligă și opinci». Domnii de mai sus vroesc să convingă pe Bethlen și pe Bánffy sau pe ceilalți grofi din Ardeal că nu este așa? Ei știu de mult acestea — masele trebuiesc deșteptate. Mai ieri, când am recitat poezia *Călătorul* a lui Nichifor Crainic unui intelectual maghiar cu destulă vază, s-a mirat: «Cum, românii au poezi de așa valoare? Nici n-aș fi bănuțit!». Aceste păreri trebuiesc înlăturate, celelalte vin de la sine. Din sufletul mamelor cunoscute reciproc în acest mod, va înflori spontan pretenția unei «politici» accentuate de cei de sus.”⁵⁶

Gömöri Jenő, redactorul-șef și fondatorul revistei maghiare „*Tüz*” (Focul) din Viena, care a apărut mai întâi la Bratislava, în Cehoslovacia, a lucrat foarte mult în direcția apropierei culturale între maghiari și popoarele statelor moștenitoare; în „*Tüz*” au apărut numeroase traduceri din poezii români și recenzii la reviste românești.

„Cred, că de la mine - scria Gömöri Jenő - care redactez revista „*Tüz*” în sensul pacifismului cultural, cu convingerea sinceră a necesității apropierei între popoare, dar în special cu programul apropierei româno-maghiare, Dv. nici nu așteptați alt răspuns la ancheta D-voastră, decât că: da, cred posibilă o apropiere sinceră între români și maghiari și că aceasta o găsesc absolut necesară. A doua întrebare în ancheta Dvoastră e că dacă da, cum văd această apropiere, pe teren politic, economic sau cultural? Permiteți-mi să mă exprim mai pe larg decât mi-ar permite spațiul revistei „*Cele Trei Crișuri*”. Eu cred posibilă apropierea deocamdată pe terenul cultural, adică specificat pe teren literar, artistic și științific. Trebuie să notez că între „posibilă” și „necesară” e o deosebire. Eu însă am atâta

⁵⁶ „*Cele Trei Crișuri*”, noiembrie 1922, p.232-233.

rațiune în politica culturală reală ca să consider de absolut necesară o apropiere pe toate terenurile, dar relativ la timpul de față, deocamdată, consider de necesar numai ceea ce-i și posibil în prezent. În primul rând, țin de posibilă și azi apropierea pe teren literar, artistic și științific, deci necesară și de actualitate, pentru că pe aceste terenuri nu există și nu poate exista nici o controversă, nici un punct de ciocnire între români și maghiari. În al doilea rând, pentru că pe aceste terenuri se întâlnesc reprezentanții cei mai distinși ai intelectualității cari nu sunt animați de ură și porniri josnice, pe care războiul mondial le-a plantat în sufletul popoarelor. În al treilea rând, pentru că sunt convins de pornirile maselor saturate cu ura de rasă și cu neîncrederea reciprocă (înlăturarea neîncrederei e mult mai importantă ca vindecarea urei, pentru că neîncrederea s-a încuibat și trăește și acolo de unde a fost izgonită ura de ordin mai inferior; în sufletul reprezentanților spiritului: scriitori, savanți, artiști. Această neîncredere o putem înlătura cât mai sigur și de la rădăcină dacă începem pe terenul care ne oferă cea mai bună ocazie să ne apropiem de sufletul maselor, să le desinfectăm și încetul cu încetul să distrugem din ele pornirile inferioare, ura și neîncrederea cari s-au înrădăcinat în spirite în decursul războiului și în special în urma greșelilor politicii naționale a conducătorilor Ungariei de ieri. În primul rând, trebuie să cunoaștem două lucruri: întâi, că acest proces se va desfășura încet și e de dorit ca să se desvolte încet, pentru că lupta numai așa va avea un rezultat favorabil, dacă nu se va pripa. Toate trebuie să se coacă. Și coacerea, mai cu seamă a fructelor sufletești, se face încet. Noi, cari suntem aderenții apropierii, avem rolul binefăcător să grăbim procesul coacerii în tot felul. În al doilea rând, trebuie să știm că până ce nu vom prepara psihologia maselor pentru apropiere, ea nu poate fi serios realizată. E adevărat că de ambele părți scriitorii și publiciștii au cel mai mult teren de muncă pentru pregătirea sufletelor. După cât știu, în Ardeal și chiar în Regat există deja posibilitatea punerii în practică a unei lucrări publicistice cu tendința apropierii. După cât știu, numeroși scriitori și publiciști români și maghiari sunt aderenți convinși ai apropierii. Din partea românilor d-nii Nicolae Iorga, Octavian Goga, Nichifor Crainic, G. Bacaloglu, Eugen Relgis, George A. Petre, Lucian Blaga, Emil Isac, Ion Teodorescu, P. Mușoiu și alții. Din partea maghiarilor Kádár Imre, Kaczér Illés, Keresztury Sándor, Salamon László, Ligéti Ernő și alții. Dar cea mai neîndoelnică simptomă a posibilității necondiționate a apropierii este că Ardealul are deja două reviste al căror program principal e tocmai construirea apropierii culturale a națiunilor conlocuitoare: „Aurora” din Oradea-Mare și „Culisele” din Cluj, cari apar în două limbi. Despre apropierea economică, modesta mea părere e următoarea: mai întâi de toate trebuie să facem o deosebire (care se referă și la terenul cultural și în special la cel politic) între apropierea dintre românii și maghiarii din Ungaria (natural, eu în expunerea

mea de mai sus mă refer numai la apropierea dintre românii și maghiarii din Ardeal). Despre apropierea pe teren economic, dealtfel, nici nu găsesc necesar să mai vorbesc, pentru că terenul economic e de așa natură că e de prisos să se mai discute. Aci trebuiesc fapte, nu vorbe. Am convingerea că terenul economic e o suprafață așa de sensibilă, că, în mod instinctiv, aspiră la orice comunitate de interese, și dacă aceasta există sau va exista, se naște dela sine o apropiere economică. Iar dacă nu există, atunci e zadarnică orice propagandă a unei mișcări binevoitoare — apropierea nu se va face. Eu, deci, cred că e bine să părăsim cu totul propaganda apropierii pe teren economic, pentru că e o risipire inutilă de energie. Pe teren politic, atât apropierea cât și propaganda pentru apropiere o găsesc prea de timpuriu. Aceasta însă nu înseamnă că nu găsesc de necesară apropierea politică. O găsesc absolut necesară, dar, deocamdată, n-o cred posibilă. Posibilă va fi numai atuncea când propaganda desfășurată pe teren cultural va pregăti spiritele și pentru o apropiere pe teren politic. Dar, cu toată convingerea aceasta, totuși am o idee care nu se contrazice cu concepția mea asupra apropierii politice, pentru că nu-i o concepție pur politică, dar e potrivită pentru a netezi calea apropierii politice, paralel cu propaganda apropierii culturale. Concepția aceasta pătrunde și în politică, ea cuprinde următoarele idei: în fiecare stat moștenitor ar trebui format un partid uman, nu un partid cu baze teoretice și de rezistentă pasivă, ci un partid direct parlamentar. De ce n-ar putea avea fiecare parlament și un partid uman, când sunt atâtea partide diferite: partidul agrar, liberal, socialist, social-creștin, clerical, democrat, popular, constituțional, social-național, al industriașilor, nationalist-democrat, conservator, țărănist, comunist, etc etc? Scopul și programul principal al partidului uman ar trebui să fie umanizarea și depolitizarea parlamentelor din fiecare stat. Afară de asta ar trebui să lupte pentru triumfarea principiilor economico-culturale în toate parlamentele. Acest partid ar trebui să fie atât de independent de consideratiunile de rasă și naționale încât, de exemplu în Ardeal, să poată fi membri ai partidului uman fiecare român, fiecare maghiar, șvab sau sârb. Astfel partidul ar fi într-adevăr internațional în înțelesul nobil și uman. Un astfel de partid tocmai că ar reprezenta pe toate națiunile; după convingerea mea nestrămutată, în scurt timp ar reprezenta o forță considerabilă și ar putea fi un factor de control, nu oficial, dar atât mai mult umanitar, în politica oficială a statelor. Partidul n-ar reprezenta nici o clasă socială, n-ar fi nici partid burghez, nici partid socialist, nici creștinesc, nici jidovesc, nici agronomic ci ar reprezenta interesele tuturor claselor și membrii tuturor claselor ar putea fi membrii lui. Într-atâta ar reprezenta interesele tuturor claselor întrucât ar adopta din programul fiecărui partid punctele corespunzătoare umanității și ar înlătura părțile dăunătoare omenirii. Accentuez că nu sunt aderentul utopiilor nici al teoriilor

politice, pentru că am considerat politica întotdeauna «par excellenciam» ca un lucru practic. Dar ideile de mai sus le găsesc, între împrejurări prielnice, absolut realizabile. Glasul meu e slab ca să provoace un răsunet corespunzător acestor idei. D-voastră, românii progresiști, ar trebui să vă adaptați această idee, s-o propagați — la început oricât de restrâns — să o realizați, și mai târziu poate și în celelalte state moștenitoare ar găsi răsunet. Recomand acest lucru în primul rând d-lui Eugen Relgis purtătorul drapelului pacifismului cultural din România. Cred că apropierea în Ardeal, Cehoslovacia și Jugoslavia trebuie s-o începem și s-o forțăm noi maghiarii, pentru că noi suntem minoritatea. Noi trebuie să fim începătorii, dar Dv. Românii, la rândul D-voastră, nu trebuie să respingeți această apropiere, ba din contră, trebuie s-o sprijiniți și să-i neteziți calea cât se poate de bine. Acesta e și interesul D-voastră atâta cât și al nostru. Această credință a mea eu am și pus-o în practică în revista „Tüz” care, dela apariția sa, este solia apropierii și a pacifismului cultural. La apariția ei, revista „Tüz” a apărut în Bratislava, nu în formatul relativ de azi, ci în formă de revistă. În primul număr al acestei reviste am scris sub titlul „Pornire” („Marș”) următoarele: «Ne punem în serviciul ameliorării psihozei de ură războinică ce bântue în epoca noastră de după război. Vom lupta pentru împăciuire cu armele ce le avem la dispoziție: cultura, literatura, arta, știința; cu arma cuvântului și a sentimentului voim să apropiem sufletele omenești infectate de ură, de otrăvile diferitelor politicianisme. Voim să le depolitizăm, să le curățim de ură și să le desinfectăm: ținem aceasta ca o sfântă datorie omenească. Pe platforma comună a culturii voim să aducem mai aproape sufletele maghiare, slovace și cehe și în special pe platforma culturii voim să împreunăm forțele intelectuale din toate naționalitățile ce ne înconjoară.»⁵⁷

Asupra schimbării provocate de principiile declarative, și la unii și la alții, se pronunța Ioan Chinezu, în anul 1930, într-un articol din revista „Darul vremii,” când scria că: „o moștenire seculară nu se lichidează într-un deceniu. Adevărul, repetat până la banalitate, se poate verifica ușor și în istoria Ardealului de azi. În noile cadre ale țării întregite, Ardealul și-a păstrat, în adevăr — cel puțin în liniamente generale — aproape intactă vechea lui fizionomie; schimbările ce s-au făcut sunt numai de suprafață, nu de adâncime. Istoricește, faptul este explicabil. În pozițiile de conducere se găsesc aceleași mentalități, aceleași structuri sufletești — taberele în care sunt repartizate nu interesează — care au pregătit și priveghiat marele moment al destinului ardelean. Tactica a putut fi adaptată situației noi, s-au putut lansa cuvinte proaspete de comandă: în straturile mai

⁵⁷ „Cele Trei Crișuri”, ianuarie 1923, p. 11-13.

*adânci ale spiritului public însă, pe care ochiul mai atent le zărește prin toată țesătura aparențelor, stăruie întregă, vechea moștenire de gândire”.*⁵⁸

„Pionierii de la Oradea” Añcheta revistei „Familia”

La mijlocul deceniului al patrulea al secolului trecut, când relațiile dintre România și Ungaria s-au răcit, ba chiar au devenit tensionate, revista „*Familia*” a lansat o „mișcare de circulație”, cunoscută mai târziu sub denumirea de *Pionierii de la Oradea*.

În luna august a anului 1935, grupul de scriitori din jurul revistei, împreună cu alți scriitori minoritari din Oradea și din Cluj au avut o primă întâlnire la Oradea, în grădina Cercului Ziariștilor, unde, printre altele, s-a pus din nou în discuție posibilitatea unei înțelegeri româno-maghiare pe plan cultural, care să devină un jalon călăuzitor pentru întreaga societate amenințată de norii negri ai revizionismului⁵⁹.

S-a constituit atunci un Birou de acțiune în care se aflau primarul Tiberiu Moșoiu, ca președinte, susținut de doi secretari, respectiv Tábery Géza și G.M. Samarineanu, directorul revistei. Totodată s-a ajuns la concluzia să se sondeze părerea unor scriitori reprezentativi din generații diferite, din țară, români și maghiari, și din Ungaria.

Drept prim pas, s-a propus o întâlnire a scriitorilor la Oradea și la Stâna de Vale, unde urma să se realizeze o mare șezătoare populară în care să se citească scrierile fiecăruia traduse. S-a ales data de 29 decembrie 1935, care nu a putut fi respectată, însă, din cauza unor vicii de organizare. Prin urmare, marea întâlnire a fost reprogramată pentru primăvara anului 1936, dar a avut o soartă asemănătoare. În final, nu s-a mai ținut niciodată.

Alte cauze care au condus la eșecul întâlnirii, par a fi fost unele evenimente care au virusat grupul scriitorilor români dar și maghiari. Unul dintre acestea a fost atitudinea de sprijin a lui Victor Eftimiu, pe atunci președintele PEN-Clubului român,⁶⁰ pentru Daday Loránd care, în urma unui proces, fusese condamnat la

⁵⁸ „*Darul vremii*”, februarie 1930, p.3.

⁵⁹ Vezi și Nagy Imola Katalin, *Interferențe culturale româno-maghiare*, Editura Scientia, Cluj-Napoca 2015, p. 33-35.

⁶⁰ *PEN- Club*, a fost organizația europeană a scriitorilor care a luat ființă în 1921 la Londra, la inițiativa scriitoarei Catharine Amy Dawson Scott. Scopul clubului era să reunească scriitorii europeni despărțiți de Primul Război Mondial, să-i ajute să comunice între ei. Sub conducerea prozatorului John Galsworthy, *PEN- Club* a luat un avânt neașteptat și la doar un an de la crearea lui s-au înființat alte *PEN Cluburi* similare în țări ca Franța, Belgia, Italia, Olanda, dar și România. În

șase luni de închisoare pentru cele două cărți ale sale, respectiv *Zátony* (Naufragiul) și *Csütörtök* (Joi), ambele cu evident mesaj antiromânesc, semnate sub pseudonimul Mózes Székely.⁶¹La rândul lor, unii maghiari erau nemulțumiți de alegerea lui Octavian Goga ca traducător român al *Tragediei omului* de către Societatea Kisfaludy, fapt pentru care Tabéry Géza s-a și retras din organizație.

Importanța acestor opinii exprimate de către cei participanți la „anchetă” reiese și din faptul că ele au fost publicate de către istoricul Gábor Kemény G. în 1946, la Budapesta, cu o prefață de László Gáldi, atât în limba română, *Pionerii de*

primăvara anului 1932, la Cluj, a fost creat și *PEN-Club*-ul maghiar, format din scriitorii heliconieni, ca urmare, îndeosebi, a eforturilor depuse de Ligeti Ernő și Kuncz Aladár. *PEN-Club*-ul maghiar a îndeplinit un rol însemnat, deoarece a creat posibilitatea unui contact direct mai strâns cu scriitorii români, iar pe de altă parte, a justificat existența literaturii maghiare din România, care, în decursul unui singur deceniu, a obținut succese remarcabile. Debutul scriitorilor de la „*Erdélyi Helikon*” în fața publicului bucureștean — scria Izsák József, într-un studiu intitulat *Az Erdélyi Helikon és a román irodalom* (Erdélyi Helikon și literatura română), prezența editurii *Szépmíves Céh* la săptămîna cărții de la București, apariția tot mai frecventă a lucrărilor scriitorilor maghiari din România în cele mai prestigioase reviste românești, interesul și aprecierea manifestate față de literatura maghiară din România, în ansamblu — toate acestea sunt o consecință directă a colaborării mai strânse, realizată în cadrul Pen-Clubului, între scriitorii români și scriitorii de la „*Erdélyi Helikon*” (vezi și Magda Cârneci, *PEN-Club România la 95 de ani / https://revista22.ro/interviu/magda-carneci-pen-romnia-la-95-de-ani*; Beke György, *op. cit.*, p.119.

⁶¹ „În persoana lui Victor Eftimiu — spunea Kemény János - au găsit un protector sincer și un prieten bun nu numai scriitorii din gruparea helikonistă, ci toți scriitorii maghiari din România. Niciodată nu a făcut deosebire între un scriitor și altul, între un om și altul, în funcție de apartenența la o naționalitate. Iată o întâmplare elocventă: când în perioada interbelică unui scriitor maghiar din România i s-a intentat un proces pentru romanul său semnat cu pseudonim, Eftimiu a declarat că se prezintă voluntar ca martor al apărării. Întrebat ce-l determină să ia apărarea unui scriitor pe care nici nu-l cunoaște și a unei cărți pe care nici n-a citit-o, el a răspuns că vrea să apere nu cartea, ci scriitorul. După opinia lui, orice scriitor are dreptul să-și exprime în scris părerea, iar cel care nu este de acord cu el are dreptul să-și expună părerea contrară. În scris îl poate birui, dacă e capabil, dar justetea sau injustetea unei opere nu se poate judeca pe baza unor paragrafe”(Beke György, *op. cit.*, p. 121-122). „Un punct întunecat al acestor aspecte — scria Ion Buzași - îl constituie cazul scriitorului Daday Lorand, cel cu mania pseudonimelor, autor de romane istorice în care apare nostalgia Ungariei Mari, care va culmina în anii cumpliți ai Dictatului, când sub pseudonimul Ducsa Csaba va semna un abject manifest îndemnător la violență și crimă împotriva românilor din Ardealul de Nord: „*Nincs Kegyelem*”, adică *Fără milă* (Ion Buzași, *Un studiu despre relațiile literare și culturale româno-maghiare în perioada interbelică*, în „*Mișcarea literară*”, XI, 4 (44), 2012, Bistrița, p. 68-70).

la Oradea,⁶² cât și în maghiară, *A váradi hídvérés* (Podul de la Oradea). În postfață, istoricul maghiar scria că „fără să mai zăbovim asupra amănuntelor diferitelor răspunsuri, credem necesar să lămurim două puncte: primul se va evidenția în mod firesc pentru cititor: toată ancheta noastră poartă pecetea anului 1935, atât din punct de vedere român și maghiar cât și pe planul vieții internaționale. Puntea de trecere la care lucrează cei din Oradea vrea să lege două țărături: pe unul se află Budapesta revizionistă, pe altul Bucureștii și antirevizionismul erei Titulescu. Puntea trebuia să se ridice deasupra acestor curente ale politicii cotidiene!” Mai departe, constată că potopul de ură a distrus pilonii simbolului pod, cele două națiuni plătind scump încercarea de a-și reglementa neînțelegerile punându-se în serviciul unei puteri străine care s-a dovedit a fi și perdantă.⁶³ Inițiativa revistei „Familia” a rămas mult timp necunoscută presei politice precum și gestul primarului, prof. Tiberiu Moșoiu, care, în timpul mandatului său (1933-1935), oferise, prin Consiliul Municipal Oradea, suma de 25000 lei pentru publicarea operelor maghiare în limba română și a lucrărilor românești în limba maghiară și care a inițiat o licitație pentru realizarea unei istorii a literaturii române în limba maghiară.⁶⁴

Dacă varianta maghiară este foarte popularizată pe toate rețelele de comunicare, cea românească este ca și inexistentă în mass-media românească.

Principiile *Punții de la Oradea* enunțate în chestionarul revistei „Familia” au fost considerate drept punct de plecare pentru dezvoltarea relațiilor culturale româno-maghiare în anii care au urmat celui de al doilea Război Mondial, fapt pentru care au și fost publicate la Budapesta.

Chestionarul anchetei a fost lansat în septembrie 1935, fiind precedat de o introducere din partea conducătorului revistei, G. Samarineanu, în care scria că:

⁶² Kemény G. Gábor, *Pionierii de la Oradea. Ancheta „Familiei” despre colaborarea intelectuală româno-maghiară*, Asociația Maghiaro-Română” și „Colaborarea Dunăreană”, Budapesta, Editura Anonymus, 1946.

⁶³ Avram P. Todor, *Confluente literare româno-maghiare*, Kriterion, 1983, p. 295-297.

⁶⁴ Pentru promovarea apropierei româno-maghiare, prin literatură, I. P. S. S. Patriarhul Elie Miron Cristea, ajungând prim ministru, în februarie 1939, a pus la dispoziția revistei maghiare „*Erdélyi Helikon*” suma de 50000 Lei, în scopul de a fi distribuită drept premii acelor literati maghiari, care, prin traduceri efectuate din românește în ungurește, au contribuit în măsură mai mare la o apropiere româno-maghiară, prin artă și literatură.

„... problema ne preocupă. Ne putem înțelege, români și unguri aflători între aceleași hotare, români și unguri despărțiți de barieră, dar vecini? Ne-am spus cuvântul noi, cei din jurul revistei «Familia». Ne-am rostit un da categoric. Nu paradoxal sau furați de cine știe ce sentimentalism, ci argumentat. Trăim aici la hotarul geografic al acestor popoare. Milităm naționalism de 15 ani. Un naționalism care se aseamănă cu preceptul: cunoaște-te pre tine însuți ca să poți înțelege pe aproapele tău și să-l apreciezi pre dânsul. Un naționalism care să nu desconsidere pe ceilalți, care să-ți fie ție însuți reconfortant. Am încercat să ne coborâm în inima românismului de aici, și, de acolo, să ne urcăm la intelectul său de unde să îndreptăm radiația. E atâta căldură...și atâta iubire!...

Arătând maghiarilor, în cuvinte tari, poate câte odată, defectele pe care li le vedeam, nu făceam decât să netezim drum, de la sufletul nostru neîntinat, la sufletul lor neîntinat. Sunt atâția oameni și atâtea motive cari se interpun bunei înțelegeri!...

Azi, după 15 ani de viață trăită aci cu ochii deschiși și cu antenele priceperii pururi gata de recepție și de transmisie, am pornit acțiunea ...Pe tărâm cultural, bineînțeles.

Dorim sincer o înțelegere cu maghiarii fiindcă, de le-am combătut defectele (după cum și ei au făcut-o cu noi), le-am apreciat la justă valoare calitățile. Dorim sincer o colaborare cu maghiarii fiindcă, în istorie și civilizație, după cum am mai spus-o, avem realizări și drum alături de parcurs.

Dar aceasta este părerea noastră, acelora de la „Familia”. Și a unora din maghiarii locali, prieteni fiindcă am avut ocazia să ne cunoaștem bine. Ce zic ceilalți scriitori de aci, din țară și de dincolo?

Pentru ca cetitorii noștri să afle și părerea lor, am întreprins o anchetă. Am trimis mai multor colegi de scris din Ungaria și de la noi, următorul chestionar:

Credeți posibilă o colaborare culturală româno-maghiară? Dacă da, cum vedeți dvs. această colaborare. Ce eforturi trebuie și dintr-o parte și în cealaltă?

Cultura ambelor popoare poate forma pedestal suficient pentru ridicarea marelui monument al înțelegerii?

Poate contracara scriitorul cu scrisul său, acțiunea de desbinare pe care, conștient sau inconștient, o desfășoară politicianul?

Ce credeți de curentul de apropiere pornit la Oradea de revista „Familia?”⁶⁵

⁶⁵ „Familia”, Oradea, septembrie 1935, p. 65-66.

Întrucât, varianta în limba română se dovedește și azi, pentru multă lume, o *rara avis*, încercăm să oferim celor interesați textele integrale ale celor 25 de respondenți urmând ca fiecare lector să-și formuleze concluziile personale.

Zilahy Lajos⁶⁶

„Neapărat! Nu numai că e posibilă, dar este arzător de urgentă și necesară. Politica mondială de azi se învâрте numai în jurul axei materiale și dacă nu am ști că în sufletul fiecărui popor – să adăugăm, în sufletul celui apăsător – trăiesc mute, dar cu forță puternică, dorințele de înțelegere într-un sens mai înalt – dacă nu am ști aceasta, toți am putea să ne sinucidem. De ce trăim? Ca să investim în arme toate forțele noastre morale și materiale? E limpede că aceasta nu poate să ducă la altceva, decât câteva monumentale statui ecvestre, pe cari le-am înălțat aceluia care au provocat această

pustiire. Cultura și spiritul așteaptă de la oamenii lor misiunea de a propovădui adevărul vieții eroice, în locul minciunii morții eroice. Pretutindeni, în toată lumea. Și în Ungaria și în România.

Cel mai însemnat lucru de făcut este să se ocolească toate chestiunile amestecate cu politică. Scriitorii români trebuie să vadă că această conduită pretinde din partea scriitorilor unguri mult mai multă jertfă și sacrificiu de sine, decât de la dânzii. Sub dominația română însă trăiește un milion și jumătate de unguri. Nu stăruiesc asupra acestei chestiuni. Noi, scriitorii unguri, închidem durerea noastră națională într-un deosebit ascunziș al sufletului nostru, ca să putem servi marile idei ale umanității, printre care și relațiunile culturale ungaro-române. Nu va fi o muncă ușoară. Pe popularitate nu putem conta. Dar ne poate da credință și rezistență conștiința că, atât în viața spirituală maghiară, cât și în cea română, putem conta pe camarazi de arme convinși.

În această chestiune, nu asemănarea celor două culturi hotărăște. Una dintre misiunile noastre este și aceea ca, de pildă, să lămurim asemănările și deosebirile noastre pe acest teren. Recunoașterea drumului de luptă spre înțelegere sub marea idee a umanismului de către publicul ungaro-român. Lângă

⁶⁶Zilahy Lajos (1891-1974), scriitor, publicist, regizor de film, scenarist și producător maghiar, membru al Academiei Maghiare de Științe.

solurile marilor rase omenești noi suntem două popoare fără frați în Europa. Și doar arăm pământul cu același plug. Și aici este Dunărea, care ne leagă. Toți aceștia sunt factori atât de decisivi, încât, pe nevăzute putem spune: cultura celor două popoare are rădăcini comune în multe privințe.

Cred că mentalitatea politicii mondiale de azi va fi furtunos măturată de revoluția unui nou spirit care va prevedea omenirea cu o forță mare, ca odinioară creștinismul. Răspunsul acesta va răsuna mai curând sau mai târziu pentru materialismul, capitalismul și fabricarea de arme de azi. Răspunsul acesta, în taină sau deschis, e conceput azi de fiecare om în propriul suflet. Nu literatura va decide spiritul politicii mondiale de azi, ci instinctul de viață al popoarelor, iar noi, scriitorii, suntem deocamdată numai o iradiație a acestui instinct.

Nu pot să mă pronunț, pentru că nu cunosc încă precis proiectele. Dar este o deosebită bucurie pentru mine, că această mișcare pornește din pământul natal”.⁶⁷

Babits Mihály⁶⁸

„Cultura europeană este una și comună. Literaturile română și maghiară sunt deopotrivă părți ale unității literaturii europene. E trist, că ele se cunosc una pe alta atât de puțin. Literaturile, ca și unii scriitori, se dezvoltă influențându-se și îmbogățindu-se una pe alta. Istoria literară ne arată suficient că nici limba, nici politica nu pot să fie obstacole la această influențare și îmbogățire reciprocă.

Mai întâi de toate trebuie să ne cunoaștem unii pe alții. Pe scriitorii și traducătorii ardeleni îi așteptă o mare și utilă muncă, pentru mijlocirea acestei cunoașteri. Nu este suficient, ca să luăm puțină cunoștință unii de existența și de operele acestora. Trebuie să pătrundem în spiritul lor, să sorbim tot ceea ce pot să ne dea și să ne spună.

Dintr-o asemenea influențare reciprocă desigur că se poate forma o oarecare comunitate de dispoziții și de mentalitate în elita spirituală a celor două popoare. Și aceasta nu poate să rămână complet fără influență chiar și asupra însăși relațiilor între cele două popoare.

⁶⁷ „Familia”, Oradea, septembrie 1935, p.66-67.

⁶⁸ Babits Mihály (Ákos László Mihály Babits - 1883 - 1941) poet, scriitor, istoric literar, traducător, o figură semnificativă în literatura maghiară de la începutul secolului al XX-lea.

Unul dintre cele mai frecvente și mai periculoase mijloace ale despicării politice e minciuna; falsificarea acelei icoane a unui popor, care trăiește în sufletul celuilalt popor. Pentru împiedicarea acestui lucru, sub orice formă, scriitorii pot să facă mult. Îndeosebi dacă există în ei însăși posibilitatea simțirii și gândirii comune, care se opune la toate sugestiile dezbinatorilor.

Cu alt cuvânt, inițiativa de la Oradea și-a propus un țel corect și important. Există oare în zilele noastre un serviciu mai mare decât acela de a nivela căile înțelegerii între popoare? Și cine e mai chemat la acest serviciu decât scriitorul? Ceea ce putem face e deocamdată puțin. Dar trebuie să facem și puținul acesta.”⁶⁹

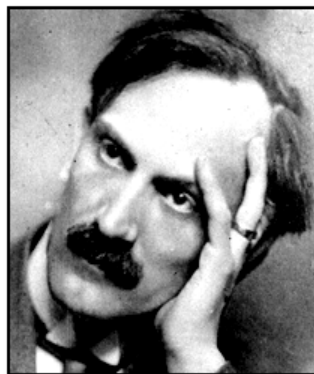
Benedek Marcell⁷⁰

„Consider posibilă colaborarea culturală. Ceea ce e de făcut pentru ambele părți deopotrivă (excluzând aici chestiunea politică) este creșterea pe calea literaturii și a școlii a unui public care nu vede motiv de înstrăinare, de nepăsare sau chiar de ură în simplul fapt al deosebirii naționale. Aceasta nu se referă doar la cele două națiuni: la toate națiunile.

Piedestalul cultural e suficient dacă ... dar răspunsul la acest punct are legătură cu întrebarea de la punctul 4.

Dar, în scriitorii și în muncitorii culturii există suficientă conștiință! Politicienii, azi, într-adevăr, dărâamă cu puteri înmiite, în toată lumea, ceea ce clădesc cei mai mari vestitori ai solidarității omenești. Dar, politicianul în primul rând se gândește la sine însuși, la puterea și popularitatea lui. Scriitorul și savantul – dacă e autentic – cugetă în milenii și nu se gândește la sine însuși, ci la omenire. De aceea poate să creadă că opera lui va fi, în sfârșit, glorioasă.

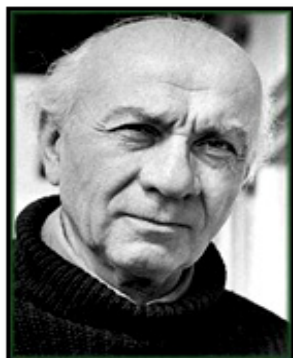
La această întrebare, așa zicând, am răspuns. Politicește, inițiativa de la Oradea pare nelatimp. Dar, de timp trebuie să fie preocupați numai politicienii. Această idee și toți aceia care luptă pentru ea, stau deasupra concepției timpului”.

⁶⁹ „Familia”, Oradea, septembrie 1935, p. 67-68.

⁷⁰ Benedek Marcell (1885-1969), profesor universitar maghiar, scriitor, istoric literar, traducător și director de teatru.

Illyés Gyula⁷¹

Da.

Ceea ce trebuie făcut din ambele părți este să cunoască valorile spirituale unii altora și să le prețuiască obiectiv.

Regretabil, nu; dar pentru pornirea la lucru e totuși suficientă, în speranță că pilda va fi urmată și de alți factori.

Politica, condusă de interesele momentane, ridică adversități totdeauna între toate popoarele; misiunea literaturii eterne este, ca, prin puterea unei mai înalte lumi de idei – umanitatea – să tragă puncte peste adversitățile momentane. «Literatura mondială» a lui Goethe poate să fie o mai adevărată și mai durabilă comuniune a popoarelor decât chiar Liga Națiunilor.

Cred că va fi ținta multor atacuri. Cei mai buni ai celor două națiuni să năzuiască a prezenta din umanitate o astfel de pildă și a servi scopuri așa de nobile și înalte, cu cât să facă dinainte imposibile atacurile.”⁷²

Makai Sándor⁷³

„Răspunzând la amabilele rânduri ce mi le-ați adresat la 20, luna trecută, mă bucur sincer de cinstea pe care mi-ați făcut-o cu acea scrisoare. La întrebările puse de Dvoastră pe puncte nu pot să dau decât răspunsul că acord o mare importanță inițiativei Dvoastre și sunt convins de reușita ei.

Regret nesfârșit de mult că nu pot participa la consfătuirea proiectată pentru ziua de 13 Octombrie la Oradea, deoarece la aceea dată nu voi fi încă acasă. Vă rog să credeți, că și de departe iau parte cu sinceră solidaritate la nobila Dvoastre acțiune.

Primiți mult stimații mei Domni, expresiunea stimei și înaltei mele considerațiuni.”⁷⁴

⁷¹Illyés Gyula (1902 - 1983), poet, scriitor, dramaturg, traducător maghiar, câștigător al Premiului Kossuth, membru corespondent al Academiei ungare.

⁷² „Familia”, Oradea, septembrie 1935, p. 69.

⁷³ Makkai Sándor (1890 - 1950), scriitor maghiar, profesor, pastor reformat, episcop al Bisericii Reformate transilvănene din 1926 până în 1936.

⁷⁴ „Familia”, Oradea, septembrie 1935, p. 69.

Mihail Sadoveanu⁷⁵

„Am luat cunoștință cu deosebită bucurie de acțiunea dv. de înfrățire. Cred că dragostea și prietenia singure pot fi crez și călăuză pentru viitorul popoarelor; o colaborare culturală între poporul român și maghiar, deci de o acțiune spirituală, e mijlocul cel mai eficace pentru a înlătura relele politice de dușmănie. Lealitatea și buna credință trebuie să stea la baza unei asemenea opere. Nu e suficient numai schimbul cultural pentru a desăvârși o apropiere, dar e absolut esențial operei și neapărat necesar acestui început. Dacă o asemenea acțiune culturală e serioasă și sinceră, ea va putea fi durabilă și va putea deci constitui rezistența împotriva politicianilor – spiritual împotriva intereselor trecătoare.

Felicit pe orădeni. Vă rog să binevoiți a mă socoti alături de dv. Voi încerca să particip la adunarea de la 13 Octombrie; asta depinde de câteva împrejurări cu caracter personal.

Sunt al dv. cu cele mai amicabile sentimente.⁷⁶

Lucian Blaga⁷⁷

„Am primit invitația D-voastre de a participa la ședința scriitorilor români și maghiari convocată pentru 13 Octombrie la Oradea. Apreciez cu toată simpatia acțiunea întreprinsă și voi fi cu duhul între d-voastre, dar la aceea dată mă voi găsi iarăși la Viena.

Nu cred că împrejurările îmi vor îngădui să particip, deși aș ține foarte mult la aceasta. În orice caz, vă doresc spor la muncă și succes.”⁷⁸

Camil Petrescu⁷⁹

⁷⁵ Mihail Sadoveanu (1880-1961), scriitor, academician și om politic român; a fost considerat unul dintre cei mai importanți și prolifici prozatori români din prima jumătate a secolului al XX-lea.

⁷⁶ „*Familia*”, Oradea, septembrie 1935, p. 69.

⁷⁷ Lucian Blaga (1895–1961), eseist, filozof, poet, dramaturg, traducător, jurnalist, profesor universitar, academician și diplomat român.

⁷⁸ „*Familia*”, Oradea, septembrie 1935, p. 69.

⁷⁹ Camil Petrescu (1894-1957), romancier, dramaturg, doctor în filozofie, nuvelist, poet, inițiator al romanului românesc modern.

„La Oradea, cu sprijinul unui tânăr liberal cărturar, primarul și deputatul T. Moșoiu, apare o bună revistă literară, scrisă de pene nervoase, vii și tipărită cu o îngrijire care se apropie de lux.

«*Familia*» nu e însă o revistă provincială, deși poartă pecetea locului unde apare, tocmai pentru că e o adevărată publicație culturală care participă la frământarea întregului suflet românesc ...

Și iată, din această preocupare de întreg care singură nutrește apoi localul (nu deopotrivă) a ieșit o întregă politică de colaborare româno-maghiară.

D-l Tiberiu Moșoiu a luat o inițiativă care dovedește și judecată adâncă și conștiință culturală ... În loc să sacrifice falimentar 5 milioane pentru opereta vulgară maghiară, înțelege să se adreseze miezului cultural însuși, și de altfel cu mijloace materiale mult mai reduse (dar de zece ori mai eficace, pentru că sunt dirijate cu o inteligență care a lipsit la Timișoara) gândindu-se la o apropiere româno-maghiară, profesorul, de înaltă cultură de la Oradea, s-a gândit să pună în contact românismul cu adevărații creatori maghiari, sufletul nației vecine însăși, nu să aducă în România (concurând cu milioane, plăcile de 150 de lei) „șlagărele” mahalalei culturale pestane, trivialitatea „artistică” a negustorilor de amor muzical. Ziarele au anunțat astfel hotărârea municipiului Oradea de a subvenționa revista «*Familia*» (știți oare că și la Timișoara apare o revistă, culturală, vezi bine?) ca să tipărească 5 autori români în traducere ungurească pentru a-i trimite mai ales în Ungaria, și 5 autori maghiari în limba română, ca să ne facă știute aci valorile unui neam tânăr și dornic să se afirme.

În prealabil, «*Familia*» adresa scriitorilor români câteva întrebări, sub forma unei anchete sociale ...

De altfel, răspunsul la aceste întrebări e aproape cuprins în însăși formula lor, atât de evidentă se impune colaborarea româno-maghiară.

«Credeți posibilă o colaborare cultural româno-maghiară?»

Dar această colaborare e impusă de climat, de peisajul aproape comun. De altfel, ea a început de mult, în muzica populară, în arta casnică, în vocabular ... Mult mai bine înțelege un scriitor maghiar structura psihică a unui țăran român, decât un publicist francez, de pildă ...

«Dacă da, cum vedeți d-voastră această colaborare. Ce eforturi trebuie făcute și dintr-o parte și dintr-alta?»

Să se procedeze cum se face acum la Oradea, nu cum s-a procedat anul trecut la Timișoara ... Să se ia contact cu sufletul maghiar nu cu „vițurile” vesele maghiare și cu ciorapii baletistelor.

«Cultura ambelor popoare poate forma pedestal suficient pentru ridicarea marelui monument al înțelegerii?»

Nu, dacă prin «înțelegere» se vizează politicul ... Toate emoțiile culturale comune nu vor putea împiedica un viitor războiu româno-maghiar, dacă evoluția politică îl va impune ... Dar va rămâne și atunci frumusețea unei lupte între dușmani care se prețuiesc.

«Poate contracara scriitorul cu scrisul său acțiunea de desbinare pe care, conștient sau inconștient, o desfășoară politicianul?»

Scriitorul nu poate împiedica un conflict, dar poate înfrumuseța și face rodnică epoca de pace ... E o activitate binecuvântată de zei ... dar nu e o soluție definitivă, din păcate, cel puțin în actuala fază istorică.

„Ce credeți de curentul de apropiere pornit de la Oradea?”

Dar mai încapă îndoială că truda celor de la granița de Vest pentru că e inteligent orientată prețuiește infinit mai mult decât o risipă de milioane, dirijată cu idealuri de mahalagii sentimentali?”⁸⁰

Corneliu Moldovanu⁸¹

„Între două popoare cu frontieră comună, colaborările în orice domeniu, nu numai că sunt posibile, dar chiar se impun.

Colaborarea culturală româno-maghiară ar fi un eveniment fericit pentru pacea și civilizația europeană. Va trebui, însă, întemeiată pe prisma sincerității și a dorinței de conviețuire fecundă și armonică. Se cer jertfe morale de ambele părți. Noi, Românii, va trebui să uităm suferințele veacurilor din trecut. Maghiarii ar trebui să uite că au stăpânit cândva peste milioane de români care

și-au cucerit libertatea.

Numai prin osmoză și endosmoză culturală se poate statornici armonia politică între două națiuni care fac eforturi să iasă din faza vrăjmășiei.

Scriitorul este prin esență și vocație un dușman al politicianismului. Slujind idealul, năzuiește să strivească minciuna politică și să demaște pe toți pescuitorii în apele tulburi ale agresiunii ca scop și metodă.

Curentul de apropiere româno-maghiară, pornit de la Oradea, este bine venit și oportun. În Europa actuală, frământată de ambiții și curente politice,

⁸⁰ „Familia”, Oradea, septembrie 1935, p. 70-72.

⁸¹ Corneliu Moldovanu (1883-1952), poet, romancier, critic de teatru, gazetar, fondator de reviste literare, director al Teatrului Național din București și Director General al Teatrelor, membru fondator și președinte al Societății Scriitorilor Români.

o colaborare între Maghiari și Români poate fi salutară pentru salvarea patrimoniului cultural al umanității”.⁸²

Victor Eftimiu⁸³

„Colaborarea româno-maghiară este necesară, chiar dacă ar fi imposibilă. Scriitorii sunt avangardele înțelegerii dintre popoare. Ei pregătesc sufletele pentru marea înfrățire de mâine. Popularizând literatura altui neam, traducătorul face cunoscut însuși neamul acela și nu există popor care, fiind cercetat cu respect și cunoscut în adâncurile sale, să nu fie iubit. Mulțimile s-ar înțelege între ele și-ar trăi foarte bine, dacă n-ar fi agitatorii care, din interese personale, alternând sentimentul de patriotism și

naționalitate, îl transformă în șovinism și ridică obstacole permanente, intimidând pe solii apropiierii neamurilor menite să trăiască multe veacuri în bună vecinătate.

Aplaud inițiativa de la Oradea, a «*Familiei*» și a omului occidental care este Tiberiu Moșoiu. După traducerile din românește făcute de colegii de la „Helikon”, după magistrala tălmăcire a „Tragediei omului” datorită lui Octavian Goga – nu mă îndoiesc că grație inițiativei de la Oradea, vor urma și alte schimburi spirituale între locuitorii de altă limbă ale frumoaselor ținuturi care sunt Ungaria și România”.⁸⁴

Caton Theodorian⁸⁵

„Se poate încerca.

Să fie sinceră. Și atunci nu mai e de făcut nici un efort.

Aportul cultural al ambelor popoare e remarcabil. Să dea Dumnezeu un timp bun care să permită cimentului din care va fi alcătuit soclul, să susțină mărețul monument pe care-l visați.

N-am văzut încă lup mâncat de oaie.

Ne leagă multe speranțe frumoase. Dar nu întrezăresc pruncul colosal din cărucior mergând pe

⁸² „*Familia*”, Oradea, septembrie 1935, p. 70-72.

⁸³ Victor Eftimiu (1889-1972), dramaturg, eseist, scriitor și traducător român de origine macedoromână, membru al Academiei Române.

⁸⁴ „*Familia*”, Oradea, septembrie 1935, p. 70-72.

⁸⁵ Caton Theodorian (1871-1939), dramaturg, poet, scriitor și romancier român.

picioare proprii”.⁸⁶

Romulus Dianu⁸⁷

„Colaborarea intelectuală cu maghiarii este, cum bine știți, un deziderat al nostru. Mai deadreptul, noi am dori să ne înțelegem cu toții cei care își vor binele lor și al nostru. Dar e momentul să spunem că nu putem începe asta fără o pregătire prealabilă și rolul revistei «*Familia*» e lăudabil cel puțin în această privință. Lucrurile se desfășoară aici ca o cerere în căsătorie; de ce ai mai cere mâna fetei, dacă știi că te refuză. Poate că atmosfera s-a mai schimbat. Bine faci că ridici chestiunea. În viața socială, ca și în filozofie, a

pune întrebările care trebuie, echivalează cu un pas în direcția deslegării lor.

Deci, dragul meu Samarineanu, eu zic să întrebăm pe maghiari dacă voiesc un schimb intelectual cu noi și apoi să ne conformăm o atitudine.

Dacă lucrurile au întârziat până acum este din cauze cu totul nefirești. E o lozincă afurisită, în Ungaria, pentru toate domeniile: «să nu facem nimic mai înainte de a se admite jocul nostru, în cadrul Articolului 19 din Pactul Societății Națiunilor». ⁸⁸ Dar bine, frățioare, un realism pozitiv ca acela ce se cere politicii de pace, consistă tocmai în a construi pe *acum* și pe *aici*. Nu pe aspirații irealizabile. Nu pe ambiții nemăsurate, și-n orice caz, nu pe ipotetice conjuncțiuni istorice cărora nu se face nimic.

Încă o dată, iubite prietene, eu sunt partizanul colaborării intelectuale cu toată lumea, și cu ungerii, prin urmare.

Nici nu încapе vorbă că Maghiarii prețuiesc însușirile artistice românești; cum apreciem și noi pe ale lor. O rapsodie zisă ungară, de Liszt, amintește motive musicale ardelenesti și nu de mult d. Bela Bartok a mai cules din mijlocul țărănimii românești ceea ce îl interesa. Mai sunt și alte exemple. Așadar, ne stimăm reciproc, dar nu ne-o arătăm pe față. Partizan al raporturilor sincere între oameni ca și între popoare, cred că o colaborare intelectuală cu Maghiarii n-ar fi decât recunoașterea formală a unei stări de fapt⁸⁹

⁸⁶ „*Familia*”, Oradea, septembrie 1935, p.73.

⁸⁷ Romulus Dianu (1905-1975), prozator, publicist și traducător român.

⁸⁸ „Adunarea poate, din când în când – prevedea acest articol - să invite pe membrii societății ca să procedeze la o nouă examinare a tratatelor devenite inaplicabile, precum și a situațiilor internaționale, a căror menținere ar putea să pună în pericol pacea lumei”.

⁸⁹ „*Familia*”, Oradea, septembrie 1935, p.73.

George Mihail Vlădescu⁹⁰

„Firește că da! Se impune chiar această colaborare pentru că dacă politica ne îndepărtează adesea de idealurile noastre omenești, nu-i rămâne decât artistului această generoasă preocupare.

Prin o cât mai bună cunoaștere reciprocă. Prin vizite, excursiuni, traduceri, corespondență, dar mai ales prin omenia cu care trebuie să îmbrăcăm toate manifestările noastre.

Cred că această cultură poate impune această înțelegere.

Dacă se realizează o colaborare sinceră între scriitori și dacă din această colaborare se naște adevărată iubire între scriitori, e foarte posibil ca acțiunea de desbinare a politicianilor să fie anihilată.

Acea ce cred eu despre orice acțiune pornită cu spirit de înfrățire. Iar când această acțiune este pornită cu hotărâre și exactă înțelegere a realităților, cred că nu se poate opri decât cu înfăptuirea biruinței”.⁹¹

Berde Mária⁹²

„Apropierii culturale româno-maghiare i s-a creat un drum drept de către păturile mai de jos ale celor două popoare.

Pentru cine s-a ocupat cu cusăturile lor, cu motivele țesăturilor lor, cine a ascultat melodiile lor, le cunoaște glumele, obiceiurile de sărbătoare, dansurile, pentru acela nu este străin gândul de a continua acest schimb de cultură pornit din inima curată a poporului de jos, care a găsit normal înfrățirea mișcării spirituale în timpurile istorice și până în zilele noastre.

Eu, demult am simțit necesitatea apropierii culturale între cele două popoare. Astfel, în fragedă tinerețe am tradus din Eminescu și din perlele poeziei poporane, în limba maghiară. Cu ani înainte am ținut un ciclu de conferințe la Târgu-Mureș și la Oradea, pentru a dovedi că se poate vorbi despre o apropiere, se poate vorbi despre ambele popoare lucruri din domeniul realității.

⁹⁰ George Mihail Vlădescu (1885-1952), traducător, prozator și romancier român.

⁹¹ „Familia”, Oradea, septembrie 1935, p.74-75.

⁹² Berde Mária (1889 –1949), scriitoare de limbă maghiară, publicistă, traducătoare.

Pe acest tărâm orice acțiune este binevenită, și dacă prin acțiunea noastră de a lămuri masele vom obține numai atât, că ne vom privi prin prisma unui om și a unui popor care luptă pentru același ideal cultural, acesta este deja un foarte mare rezultat. Și aici am sosit la *punctum saliens** al celor ce vreau să spun. Eu consider apropierea culturală româno-maghiară ca o obligațiune morală. În univers nu există întâmplări. Nu este o întâmplare că aceste două popoare nu numai că trăiesc în imediata vecinătate, dar în așezarea lor se găsesc amestecate, întrețesute. Acest trai comun trebuie să însemne fără îndoială o poruncă istorică de tolerare reciprocă și cinstită. Trebuie să avem credința fermă că odată nu numai individul va fi condus de sentimentele acestea, dar și popoarele vor fi conduse de o etică superioară; acest timp însă trebuie pregătit de către exponenții responsabili și conștienți ai spiritului, de către scriitori și gânditori, după exemplul straturilor nestrucate ale poporului.

Din partea mea consider acțiunea revistei «*Familia*» ca o dovadă certă că principiul sfânt al umanității nu se poate distruge nici în timpurile cele mai cinice”.⁹³

Ligeti Ernő⁹⁴

E vorba mai mult de posibilitate, de necesitate. Cum pot să judec un popor cu care am intrat în comuniune de soartă, dacă nu prin cea mai nobilă încordare, prin literatură? Literatura expune descoperit în fața mea sufletul poporului român, pentru că nu mie vrea să-mi placă, nu pentru străini se scrie, deci nu vrea să inducă în eroare pe nimeni: se dă pe sine instinctiv. Nu pot să cred într-o apropiere politică serioasă fără cunoștința spiritului public român.

Prin traduceri cât și prin opera de beletristică și publicistică. Volume de învățătură scrise de scriitori unguri care își iau oboseala să lămurească poporul român din toate laturile. Scriitorii Liebnig și Curtius și André Maurois au făcut mai mult pe terenul cunoașterii între popoare, decât câteva conferințe internaționale.

Culturile noastre au rădăcini comune. Trebuie să arătăm că trăsăturile comune ale culturii noastre ne constrâng la aceeași comuniune de soartă aici, în valea Dunării.

Ceea ce s-a încercat până acum este o politizare a literaturii. Acum trebuie să facem mai mult: să introducem în politică spiritul scriitorului, să literaturizăm politica în sensul nobil al cuvântului.

* Punctul vulnerabil

⁹³ „*Familia*”, Oradea, noiembrie 1935, p. 75-76.

⁹⁴ Ligeti Ernő (1981 – 1945), scriitor maghiar, publicist, editor.

Nu știu dacă vom ajunge la rezultate, la întâlnirea de la Oradea. Știu însă una: câștigă numai acel bilet de loterie pe care omul l-a cumpărat mai înainte”.⁹⁵

Molter Károly⁹⁶

„Colaborarea culturală ungaro-română e mai posibilă și mai necesară decât apropierea economică și schimbul de mărfuri. Pentru că în colaborarea culturală ambele părți au numai de câștigat. Sufletul poporului, geniul – ai cărui fii niciodată nu s-au împotrivit cu sufletul altui popor, dar niciodată n-au fost îngăduitori – are un drum netulburat, drept, paralel cu al altor popoare, și se întâlnește în omul nesfârșit, în universitate, într-o a patra dimensiune. Ceea ce este rasă în geniu, aceasta rămâne la fiecare specific, demn de stimă; ceea ce însă este omenesc, asta lăsați-o să se întâlnească. Chiar trebuie să fie urgentată o apropiere înțelegătoare între două popoare avizate din multe puncte de vedere unul către altul.

Această apropiere nu poate să fie numai o concepțiune lirică. S-a copt de mult timpul pentru fapte. Dintre ceea ce trebuie făcut, prima este traducerea operelor maghiare în românește și a operelor române în ungurește. Apoi este necesară apariția cât mai deasă a semnelor cunoașterii reciproce în presa și în lucrările critice ale ambelor limbi. Atât la Budapesta cât și la București - și mai ales în Ardeal, unde cele două popoare se cunosc unul pe altul dintr-o împreună viațuire și unde alăturarea lor a fost consființită de suferințele istorice comune. Două focuri deosebite (în Ardeal chiar trei) au dat acelaș material de încălzit pe acelaș meleg. Aceste focuri trebuie să fie pentru încălzire nu pentru incendiere. Orice artă este ardere, iar cele trei limbi de flăcări din Ardeal constituie în Europa poliglotă o pildă directă, că pot să lumineze spre adevăr și frumos, fără ură și fără imperiu.

Cultura celor două popoare (român și maghiar) chiar dacă nu este o bază suficientă, este însă un început hotărâtor pentru o înțelegere comună. Esența culturii este de limbă și aceasta se simte în sufletul de altă limbă mai greu decât nevoia de mărfuri a ființei diferitelor popoare, care abia se poate înlătura, care este aproape comună în viața elementară. Arta e „Aufbau”, un produs mai fin la subedificiul economic. Dacă arta celor două popoare a ajuns așadar în

⁹⁵ „Familia”, Oradea, noiembrie 1935, p. 76-77.

⁹⁶ Molter Károly (1890 – 1981), scriitor, critic, publicist maghiar din România.

contact sufletesc, e mai ușor de trecut hotarele materiale și de a educa într-o pace cele două partere ale casei cu etaj.

Că până acum nu s-a dovedit ușor? Este un motiv simplu; arta adevărată și eternă a celor două popoare – ca pretutindeni – se retrage în spatele mediocrității zgomotoase și eroice, a șovinismului gălăgios și agitator de ură. Dacă însă spiritul celor două popoare își face o misiune națională de primul ordin din întreprinderea păcii și a împăcării, atunci în locul asmuțirilor ieftine scumpa șoaptă pașnică a artei alină viața comună a celor două popoare.

Colaborarea scriitorilor ar impresiona lupta fără îngăduință a conducătorilor economici și politici. E și senzațional; după doleanțele românești dinainte de Trianon și după amărăciunile maghiare ce se aud după Trianon, fiii cinstiți și care nu se tânguiesc ai spiritului celor două popoare sunt dispuși, ca, în cea mai otrăvită atmosferă, să se adune la un loc pentru crearea unei noi mentalități, deci la tratative de pace fără gaj. Jokai și după 1849 a zugrăvit cu simpatie pe țăranul român, iar Ady vedea în aceeași suferință cele trei naționalități: maghiară, română și slavă, din Ungaria de ieri. Să vină acum spre noi Jokaii și Adyi români neinfluențați de politicul de la margine de drum, netemându-se de pumnul tovarășului, privind numai cele mai înalte interese ale poporului lor. Scrisul e frământarea de conștiință: vai acelui popor, în care politicul adoarme conștiința, căci o astfel de ignoranță împinge spre pustiire.

Mișcarea de apropiere de la Oradea – mai bine mai târziu decât niciodată – să nu se îngrozească de opera otrăvitorilor de fântâni. Și așa trebuie să se deschidă noi izvoare între popoarele Ardealului. Nu este întâmplător că în Oradea a apărut revista „*Mâine*” (Holnap-n.a.). Domnii mei, de atunci a sosit acel „*Mâine*” și a devenit azi. Și totuși e numai ieri mentalitatea maghiară și română. Dănuirea oamenilor de ieri ai momentului, iată, ține de zeci de ani.

De aceea ar fi timpul să se trimită vorbă cu blândețe de la Oradea la Budapesta și la București, că în bazinul dunărean s-ar putea trăi poate și în alt chip. Dacă nu primim răspuns la această întrebare, nici atunci nu trebuie să ne jeneze prima problemă româno-maghiară împreună concepută. Astfel, la întâlnirea de scriitori de la Oradea s-ar putea începe întrebările reciproce. Probabil că din partea maghiară va fi prea mult de întreat. Și desigur, dacă la aceste întrebări se pot naște câteva răspunsuri acceptabile, atunci după primul pas intelectual al *Grupului Familia*, mulți se vor ocupa apoi cu următorii pași practici”.⁹⁷

⁹⁷ „*Familia*”, Oradea, noiembrie 1935, p.77-79.

Germanus Gyula⁹⁸

„Consider colaborarea culturală româno-maghiară nu numai posibilă, dar chiar foarte necesară. Poporul român și cel maghiar trăiesc de sute de ani în vecinătate apropiată, unul lângă celălalt, ba mai mult, în Ardeal s-au așezat asemenea unei table de șah, trecând împreună – în cursul istoriei – prin toate manifestațiunile culturale și economice.

Cu toate că ambele popoare și-au menținut spiritul de existență propriu lor, în rasă, religie și limbă prezintă mari deosebiri; este nu mai puțin adevărat că așezarea geografică a celor două popoare grăbește apropierea lor, o separațiune având repercursiuni dăunătoare pentru dezvoltarea spirituală și economică a ambelor popoare. Dacă din punct de vedere politic nu este realizabilă crearea unei Elveții orientale, pe teren cultural, însă, cele două popoare, care au ținta comună a idealului cultural european creștin, vor cunoaște mai bine valorile culturale în mod reciproc, atunci când nu vor sta față în față ca două tabere înarmate până în dinți.

Ar trebui să studiem istoria colonizării românilor și maghiarilor, apoi cauzele dezvoltării economice și ar trebui totodată încercată valorificarea produselor culturale. De asemenea, ar trebui date în vileag manifestațiunile poporului român și maghiar în literatură și artă și acestea ar trebui redade publicului doritor de cultură. Cred că studii de acest gen vor ameliora simțitor marea răspântie cauzată de politicienii imperialiști și se va pregăti drumul prielnic pentru o înțelegere avantajoasă pentru ambele părți.

În Ardeal își dau întâlnire două sfere de cultură foarte interesante: cultura maghiară reprezintă creanga cea mai îndepărtată de protestantism a creștinismului apusean – care se întâlnește aici cu curierul apusean al creștinismului oriental din Bizanț. Secole întregi, cultura aceasta a luptat cu sfera dezvoltată a Islamului, poziția actuală fiind rezultanta războaielor de defensivă. După furtuna ce a trecut, pe ruinele rămase a trebuit creată o viață nouă. Cultura maghiară, ca reprezentantă a Europei Apusene victorioasă, a reînviat mai repede, știind să absoarbă mai ușor cultura europeană în floare, atunci când majoritatea poporului român era sub stăpânirea turcească. Pentru acest motiv este considerată o punte de trecere spre Orient, acolo unde se pot propaga ideile

⁹⁸ Germanus Gyula, alias Julius Abdulkerim Germanus (1884-1979) a fost profesor de studii orientale, scriitor și islamolog maghiar.

europene. Această punte leagă două lumi diferite. În partea opusă, viața culturală națională româno-bizantină va lua cultura europeană repede sub influențele spiritului cultural în dezvoltare. Întâlnirea acestor două culturi, dar care nu se exclud – dacă vom evita pornirile dușmănoase – cu toată siguranța ne va da o sinteză sănătoasă.

După cele exprimate mai sus, sunt convins de faptul că, în principiu, cele două culturi sunt potrivite de a se forma din ele – în spiritual înțelegerii reciproce – produse valoroase pentru ambele popoare. Nu mă gândesc la o cultură hibridă, ci la înfăptuiri sintetice, care arată locurile de întâlniri istorice ale popoarelor român și maghiar, fără a trebui ca oricare să-și trădeze originea etnică.

Istoria nu este numai unealta oarbă a factorilor geografici. Voința omenească este tot atât de puternică ca muntele și apa împreună și astfel ideile mari, care au avut un scop umanitar, au învins nu numai factorii mari, dar au pus stăpânire și peste interesele mici, particulare și peste pornirile dușmănoase. O astfel de idee grandioasă este religia care, în creațiunile omenești, nu vede altceva decât înfăptuirile unui singur Dumnezeu și dorește ca fiecare individ să se poată ferici singur, fără ca să dușmănească pe aproapele lui. Scopul oricărei culturi nu poate fi altceva decât ridicarea morală a omenirii, fiind astfel rudă apropiată cu religia, care e de origine dumnezeiască, față în față cu politica care îndeamnă la dușmănie, care este reprezentanta spiritului tăgăduitor și nimicitor al lui Lucifer față de dragostea omenească. De aceea, trebuie să credem în cultură, în edificare, în voința de înțelegere, luptând cu acest crez – în cursul secolelor nenumărate – toate acestea în contra răutății și piedicilor generale.

Salut cu bucurie această inițiativă care pornește de la Oradea și care dorește să ia lupta gigantică dar nu fără speranță a apropierei culturale româno-maghiare”.⁹⁹

Tabéry Géza

„Trebuie să credem în apropierea culturală chiar dacă ea nu s-ar putea realiza poate niciodată o sută de procente. În România trăiesc un număr considerabil de naționalități și dintre acestea cea mai numeroasă este a noastră, a ungarilor. Pentru majorități și pentru minorități deopotrivă ar însemna un iad adevărat dacă șovinismul, ce bântuie în întreaga Europă, nu ar fi înlăturat în scurt timp de înțelegerea reciprocă a popoarelor din interiorul granițelor României. Această țară este înzestrată nu numai cu bogății naturale dar și cu bogății culturale, așa că trebuie să privim ca un păcat de neiertat orice acțiune care ar tinde să influențeze masele cu minciuni că, între rasele ce trăiesc aici, numai una

⁹⁹ „Familia”, Oradea, noiembrie 1935, p. 79-80.

poate exista sub soare și aceea numai așa, dacă distruge pe cealaltă rasă. Când, pe întinderile Europei, popoarele trăiau prin vânatul animalelor sălbatice sau pășteau vitele lor, era rațional ca aceste popoare să năzuiască, ca, prin răpirea altor națiuni, să-și poată spori în mod indirect stocul de animale sălbatice sau domestic. Dar, de atunci au trecut mai multe secole, ba poate mai mult de o mie de ani. Legea economică a învățat pe om că pământul este cu atât mai roditor cu cât îl cultivă mai mulți și în mod mai intensiv, iar puterea este cu atât mai tare și mai solidă, dacă cetățenii unei țări trăiesc mulțumiți.

Este o mare nenorocire a vieții minoritare din România, că se arată una pe alta în culorile cele mai negre. Această credință falsă trebuie distrusă chiar atunci, dacă politicienii sunt adevărați draci. Trebuie distrusă și atunci dacă – cum am constatat – cei cu gura mare din ambele tabere, a românilor și a maghiarilor, atacă ideea de apropiere culturală româno-maghiară.

Această luptă nu va decurge între unguri și români, ci va fi lupta unei părți a înțelegerii române și maghiare contra profitorilor români și maghiari, contra fripturiștilor. Pentru scriitorii crescuți în spiritul liber, independenței și neatrași de mrejele politice, nu poate fi nici o clipă o problemă importantă faptul că, în această luptă, oare de partea cui să se atașeze?”¹⁰⁰

Pompiliu Constantinescu¹⁰¹

„Vecinătatea celor două țări și faptul că pe pământul nostru trăiesc și minoritari unguri indică de la sine posibilitatea unei colaborări culturale.

Modalitatea practică e ceva mai dificilă, desigur. Efortul suprem, în vederea acestei colaborări, este de a ajunge la o reciprocă, sinceră și temeinică cunoaștere. Nu este vorba numai de o cunoaștere teoretică, pe cale sărbătorească, ci de o cunoaștere vie, a celor două popoare, a moravurilor, a stării lor sociale, economice, culturale. Lucrul nu pare atât de irealizabil, fiindcă apropierea în spațiu ne poate oferi o cunoaștere directă, la fața locului în multe privințe. Dar să presupunem, cum e și firesc, că nu toți putem lua o cunoaștere direct, unii de alții; rămâne calea scrisului; și aci, însă, este un punct capital de lămurit. Chioșcurile noastre de ziare afișează un număr impresionant de reviste și ziare maghiare; desigur că în ele se pot găsi multe informații obiective și poate și unele manifestări de simpatie. Limba ungară este însă

¹⁰⁰ „Familia”, Oradea, noiembrie 1935, p. 81.

¹⁰¹ Pompiliu Constantinescu (1901-1946), critic literar român.

necunoscută de noi, Românii, din vechiul regat, cu excepția specialiștilor și a Ardelenilor care au avut ocazia s-o învețe în cei 1000 de ani de conlocuire – noi nu ne putem informa din aceste reviste și gazete. Cea dintâi condiție cred că este redactarea, în românește, de către intelectualii maghiari a unei reviste din care să putem lua cunoștință de năzuințele, de opiniile, de sentimentele și stările de fapt ale maghiarimei. Îmi traducea cineva dintr-o revistă ungară, acum câteva luni, păreri foarte cuminți și sincere, care arătau multe analogii între stările politico-sociale din Ungaria și cele românești. Dar cazurile acestea sunt întâmplătoare; nu totdeauna avem la îndemână un tălmăci, după cum, s-o mărturisim sincer, nu toți avem timpul să găsim utilă învățarea limbei ungare. Fără îndoială că pentru informarea vecinilor noștri se impune un mijloc asemănător, adică redactarea în ungurește a unei reviste referitoare la noi. Abia în aceste condiții cred că se poate vorbi de un început serios de colaborare.

Mai întâi trebuie să ne cunoaștem cultura, reciproc. Știu că ungurii au tradus destul de mult din scriitori români; am avut ocazia să admir un stand la ziua cărții, cunoscută anul acesta la Dales, plin de traduceri din scriitorii noștri. Cărți admirabil tipărite, elegant legate, pe care toată lumea le-a remarcat. Pe cât sunt de informat, noi nu avem mai puține traduceri din literatura ungară, în raport cu ceea ce vecinii noștri au tălmăcit în românește. O serie de bune traduceri a operelor maghiare esențiale, în condiții tehnice care să nu fie mai prejos de cele scoase de scriitorii unguri – ar forma pedestalul solid pentru «ridicarea marelui monument al înțelegerii» între elitele culturale ale celor două popoare.

Poate, fără îndoială, dacă se vor părăsi metodele politicianiste, de ambele părți.

Îl cred pornit din toată sinceritatea românească și-i urez un cât mai grabnic, amplu și eficace succes”.¹⁰²

Octav Șuluțiu¹⁰³

¹⁰² „Familia”, Oradea, noiembrie 1936, p. 82-83.

¹⁰³ Octav Șuluțiu (1909 - 1949), scriitor și critic literar român.

„O colaborare româno-maghiară ar fi nu numai posibilă, dar și necesară. Dar ce nu este posibil dacă depinde de noi oamenii să o facem? E vorba de o colaborare culturală. Și oamenii de cultură, adică aceia care fac cultura sunt totdeauna toleranți față de deosebirile de rasă, sunt curioși să cunoască lucruri noi și entuziaști în acțiunile de apropiere. Un om de cultură care nu este tolerant, curios și entuziast, nu e un creator și nu-și merită locul pe care-l ocupă. Într-un cuvânt generozitatea, sentimentul care cuprinde toate condițiile deja enunțate, e condiția însăși a fenomenului cultural și intelectual. Noi scriitorii români ne simțim înclinați oricând spre o colaborare cu scriitorii maghiari, mai ales pentru că națiunile noastre s-au ciocnit neconținut până acum. La aceasta ne înclină nu curiozitatea intelectuală singură. Pe aceasta o putem satisface oriunde și oricând. Dar ne înclină la această apropiere dorința de a ne face reciproc cunoscuți. Și cunoscându-ne, siguranța că ne vom putea înțelege și împăca. Pentru aceasta e însă necesară o acțiune pozitivă și sinceră. Deci muncă practică, nu vorbe și congrese. Și mai ales sinceritate. Adevărul trebuie spus oricând și fără teamă pentru a ne putea cu adevărat cunoaște. Evident că cultura ambelor popoare e suficientă pentru a constitui o bază solidă de înțelegere. Această problemă nu mai e nevoie să fie pusă, nici discutată.

Ceeace ne preocupă e posibilitatea practică a acestei colaborări. Ea nu poate veni decât pe calea traducerilor. E cea mai eficace posibilitate de cunoaștere. Trebuie începută o campanie sistematică de traduceri, cu garanții de sinceră răspândire în public a acestora.

Anual, dacă sunt traduse cinci cărți, în majoritate romane, din românește în ungurește și invers, aceasta cred că ar fi cea mai serioasă operă ce s-ar putea face. Dar aceste traduceri să fie bine răspândite în public, pentru ca ele să nu mucezească prin magazinele asemeni operelor de propagandă oficială. Ele trebuie să circule. În modul acesta, pe lângă o cunoaștere reciprocă, scriitorii au și posibilitatea practică a unui câștig mai mare. Mă întreb dacă n-ar fi ideal ca scriitorul maghiar să aibă asigurați 5000 de cititori pe piața ungurească! Ar fi un lucru excelent și mai ales posibil. E posibil dacă toți scriitorii vor pune umărul și vor lansa cu entuziasm operele traduse.

Și aci se deschide a doua parte a colaborării. Ea ar consta în articole critice, informative și descriptive pe care le-ar scrie scriitorii în țara lor, despre cei din țara vecină. Articole care să fie obiective și sincere și care să se ocupe de cărți, sau de probleme ideologice și culturale ale țării. Pentru aceasta ar fi necesar

luarea de contact cât mai des posibil între scriitorii ambelor țări și asta ar duce la întrunirea cel puțin de două ori pe an, odată în Ungaria și odată în România, a scriitorilor dispuși să colaboreze.

Aș merge mai departe și aș preconiza întemeierea unei asociații a scriitorilor români și maghiari dispuși să colaboreze și care ar avea sedii în ambele țări, s-ar îngriji de traduceri, de răspândirea lor, de articole, de vizite și eventual conferințe ținute de scriitori în țara vecină.

E – după cum se poate vedea – un întreg program care poate fi pus în aplicare. Dar – repet – e necesar pentru aceasta: acțiune, practică și sinceritate.

După cele spuse mai sus, e evident că nu pot crede decât bine despre curentul pornit de la Oradea. El are datoria să pună bazele practice și ideale ale unei colaborări care să nu rămână la stadiul de discuție, ci să porceadă la faptă și la faptă durabilă”.¹⁰⁴

Markovits Rodion¹⁰⁵

Apropierea preconizată este nu numai posibilă, ci și necesară. Contururile ei vagi se desenează, de altfel, de mai mulți ani de zile, prin traduceri din românește în ungurește (Eminescu etc.) și viceversa. E, de altfel, ceva de neînchipuit ca două popoare învecinate, două popoare care pe alte tărâmurii au, vrând-nevrând, contact permanent, să nu aibă și un schimb de valori culturale, să nu se cunoască și în ceea ce au ele superior și etern.

Asupra modalității de apropiere n-aș putea să mă exprim în câteva rânduri, în cadrul restrâns al unei anchete. Un program de conlucrare trebuie elaborat, în orice caz, dar el se va face poate și de la sine în cursul colaborării spirituale dintre cele două popoare. Sugestiile spirituale, necesare cunoașterii mai profunde, intervin prin traducerea reciprocă a literaturii bune și prin schimb general de bunuri artistice.

Nu, cultura nu este pedestal suficient pentru apropiere, în orice caz nu este unicul pedestal. Tot atât de adevărat, însă, este că ea e treapta cea dintâi și cea mai indispensabilă acestei apropieri.

¹⁰⁴ „Familia”, Oradea, noiembrie 1935, p. 83-84.

¹⁰⁵ Markovits Rodion (1884-1948); scriitor, jurnalist, activist și avocat român de origine maghiaro-evreiască.

La întrebarea a patra vă răspund pe scurt că nimic altceva nu poate contracara acțiunea de desbinare dintre cele două popoare, promovată de politicieni, decât spiritul și dialectica literaturii.

Ce cred despre curentul de apropiere pornit de revista „*Familia*”? Adeziunea mea spontană, sinceră și completă este răspunsul meu cel mai bun la această întrebare.”¹⁰⁶

Kádár Imre¹⁰⁷

„La ancheta Dvoastră am onoarea a răspunde următoarele: adâncă mea convingere este că un mijloc eficace pentru apropierea dintre națiuni este stabilirea de legături culturale și schimbul reciproc de valori spirituale. Numai spectatorul superficial poate să creadă că soarta omenirii o decid curentele politice dușmănoase care domnesc la suprafață. Armonia din ce în ce mai purificatoare a geniului universal lucrează în adâncuri și peste toate schimbările istorice se dezvoltă fără întrerupere spiritul comun ale cărui particule componente sunt culturile națiunilor.

De aceea, nu pot fi cuprins de îndoială nici atunci când, momentan, forțele care fărâmițează omenirea în tabere atomice, inamice, acoperă porunca iubirii. În astfel de moment, menirea arzătoare a lucrătorilor proprii spirituali este să atragă atenția omenirii asupra valorilor durabile, eterne, care trebuiesc salvate ca niște semințe curate din faza culturală de descompunere pentru epoca creatoare ce va urma.

Din partea mea, din fragedă tinerețe lucrez în această direcțiune și mi-am luat deosebita misiune de a servi cauza apropierii dintre cultura maghiară și cea română. Ca scriitor, traducător și director de teatru simt deopotrivă datoria de a face cunoscută în fața publicului maghiar cele mai bune creațiuni ale spiritului românesc. Numai prin cultura lui se poate cunoaște un popor. Pentru că esența unui popor este tocmai acea spiritualitate deosebită pe care el o reprezintă în viața spiritualității universale. În această direcțiune a apropierii lucrează acele formații literare și în special „*Helikonul Ardelean*” și secția maghiară a PEN - Clubului român, în care sunt membru și care prezintă deja mari rezultate în această privință.

¹⁰⁶ „*Familia*”, Oradea, decembrie 1935, p. 76-77.

¹⁰⁷ Kádár Imre (1894 - 1972), poet, scriitor, traducător, editor maghiar.

Urmăresc cu bucurie inițiativa de la Oradea căreia îi doresc mult succes. Rezultatul ei depinde, în orice caz, de modul cum va ști să alătore la opera ei tocmai organizațiunile amintite mai sus și pe membrii lor. Opera apropierei se țese din fire încă delicate și slăbuțe și numai de la unirea sinceră a forțelor paralele se pot aștepta rezultate reale.

Primiți domnule director expresiunea sincerelor mele sentimente de simpatie și de stimă”.¹⁰⁸

Szemplér Ferenc¹⁰⁹

„Ambele popoare au acelaș destin dunărean. Cercetătorii unei posibilități de colaborare culturală n-ar trebui s-o uite niciodată, fiindcă astfel premisele unei colaborari sunt puse de însăși natura care a așezat cele două națiuni în bazinul acestui uriaș fluviu. O colaborare culturală româno-maghiară nu numai că e posibilă, ci se și impune ca o imperioasă necesitate, întrucât aceste două popoare numai pe această cale vor ajunge la cunoștința clară a menirii lor comune, ce nu este altceva

Cu toate deosebiriile între ele, ambele aceste popoare sunt purtătoarele aceluiaș spirit european. Atât cultura românească, cât și cea maghiară, s-au născut și s-au dezvoltat sub influența Apusului. Având aceeași origine, nu va fi greu să găsim între ele o punte de trecere. După părerea mea, primele noastre eforturi vor tinde tocmai la scoaterea în evidență a acestor trăsături comune, urmând ca după aceasta să ne cunoaștem și deosebiriile.

Această muncă nu va fi ușoară. Sunt ziduri seculare și sunt ziduri de câteva decenii care trebuiesc străpunse. La început însă, ar fi de ajuns, dacă am putea realiza un schimb viu și durabil de traduceri reciproce. Față de imensitatea problemei desigur că acest început e neînsemnat, însă – din cărămizi se clădește casa...

Trebuie să avem ferma credință că prin tenacitatea noastră convingem și învingem pe politician. Poate această credință e o naivitate – căci politicianul, apelând la imboldurile primitive ale maselor e incomparabil mai puternic decât scriitorul – dar, totuși, nu ne putem da înapoi... Fiindcă această credință e singura

¹⁰⁸ „Familia”, Oradea, decembrie 1935, p. 77-78.

¹⁰⁹ Szemplér Ferenc (1906-1978); scriitor, poet, romancier, critic literar maghiar din România.

noastră justificare a scriitorilor, a oamenilor de bine ... Că încercările noastre vor fi fără rezultat: se prea poate. Însă ele nu vor fi fără de folos.

Prin cele de mai sus mi-am exprimat, cred, îndeajuns părerea mea despre curentul de apropiere pornit de revista „*Familia*”. Inițiatorii poate vor fi huiduiți și vor fi bănuți, însă cauza e demnă de sacrificii.”¹¹⁰

Cezar Petrescu¹¹¹

„Evident. Eu cred cu tărie într-o colaborare culturală româno-maghiară și aceasta nu de ieri, de alaltăieri. E o idee care m-a preocupat mult, oarecum la fața locului, încă de acum 13 – 14 ani, când întemeiasem și conduceam la Cluj revista „*Gândirea*”. Am susținut-o atunci și acolo, în coloanele acestei reviste; am deschis paginile scriitorilor maghiari; am căutat să tipăresc în fiecare număr – cel puțin în primul și în al doilea an – măcar câte o traducere din Ady Endre, Babits etc. Dacă prin strămutarea revistei

„*Gândirea*” la București m-am depărtat de această preocupare prin faptul că geograficește eram mai la distanță de actualitatea ei mult mai fierbinte în Ardeal, nu înseamnă că am abandonat vre-o dată o problemă care nu mi s-a părut și nu mi pare o himeră. În articolele de ziar, nu o dată am susținut aceeași temă, am urmărit de aproape încercările de colaborare, de traduceri, editările de antologii, efemerele inițiative deoparte și de cealaltă, din nefericire încheiate cu o masă comună, câteva toasturi și angajamente care nu ... angajau pe nimeni la nimic.

În primul rând, o asemenea colaborare e condiționată de înlăturarea oficialității și a politicii.

Oficialitatea va compromite ideea fiindcă e mioapă, timorată și birocratizantă prin definiție. Va fi destul să răsară de undeva o alarmă – de la București ori Budapesta – pomenind despre cine știe ce inconștientă sau premeditată «vânzare de neam» pentru ca imediat oficialitatea să dea îndărăt, să dezmință și să anuleze tot ce-ar fi susținut într-o clipă de mai lucidă viziune a viitorului.

Cât despre politică?

¹¹⁰ „*Familia*”, Oradea, decembrie 1935, p. 78-79.

¹¹¹ Cezar Petrescu (1892-1961), romancier, nuvelist, traducător și gazetar român, membru titular al Academiei Române.

Imediat, ideea ar deveni o minge electorală zvârlită de la unii la alții. Cum această profesiune a patriotismului ca și a umanitarismului cu răsunet în urna electorală, nu cunoaște nici un scrupul, e cert că amestecul politicii nu va isbuti decât să compromită ideea, să o bagatelizeze și să o trivializeze. Observați cum se deformează automat cea mai nobilă intenție, de îndată ce a fost trecută în inventarul unui program de partid politic.

Sforțările se pot face și se cuvin făcute de către scriitori, artiști și intelectuali, în cadrul asociațiilor profesionale și în cadrul revistelor respective.

A cunoaște înseamnă a înțelege; a înțelege, măcar pe jumătate, a iubi.

Printr-o largă acțiune de traduceri ne-ar fi îngăduit să ne cunoaștem reciproc. Și aceasta fără a renunța nici noi, nici maghiarii la ceea ce reprezintă rațiunea noastră națională de existență. Să nu uităm că poetul naționalist Goga a tradus poemul lui Madach și că alt poet naționalist, Iosif, a tradus alt poem capital al lui Petőfi.¹¹² Naționalismul nu exclude justa apreciere a valorilor de artă și de cultură aparținând unei nații cu care poți fi în relativă inamicizie dictată de fatalitatea istorică ori geografică.

Hotărât că o înțelegere între popoare ne va veni mai curând prin mijlocirea culturii, decât a diplomaților și oamenilor politici. Huni și traci? Mămăligari și mâncători de slănină cu papricaș? Opincari și trufași herghelegii de pustă cu mustețile unse cu cosmetic negru? Numai aceasta suntem? Vom fi așa poate în concepția simplistă a cetățeanului care-și alimentează intelectul din ieftina marfă patriotică a gazetelor de specialitate revizionistă la Pesta, antirevizionistă la București.

Însă popoarele care figurează în universalitate prin poeți, romancieri, muzicanți, pictori, savanți, care au dat și o altă expresie specificului național, vor învăța să se aprecieze reciproc prin ceea ce arta și știința au sublimat din acest specific național până la o valoare permanent universală - și atunci ungurul nu va mai fi reprezentat numai prin groful cu peniță de sitar la pălăria verde sau prin consumatorul de papricaș cu botfori lustruiți oglindă; românul nu va mai fi reprezentat numai prin mămăligari și opincari fiindcă mai suntem - și unii și ceilalții – altceva, încă. Mai ales altceva.

Întrebarea e ceva mai dificilă. Căci ne-am apropia de inflamabila problemă a artei cu tendință. Nu cred într-o literatură pacifistă, după cum nu cred nici în una naționalistă. Cred în literatura cu talent. În literatura onestă cu talent. Scriitorul român sau ungur să scrie cum îi dictează cugetul și inspirația.

¹¹² Este vorba despre poemul *Az Apostol* (Apostolul) al poetului Petőfi Sándor tradus de Ștefan Octavian Iosif.

Traducerea să-mi facă posibilă cunoașterea acestei opere. În conștiința mea de cititor, va cerne valoarea permanent universală din operă, care mă va apropia de nația căreia îi aparține autorul, prin simpla afirmare a acestei valori. Cam complicat și subtil ... Dar nu prea greu de înțeles. Arany și Petőfi sunt scriitori maghiari foarte naționaliști. Îi prețuim și îi iubim oare mai puțin pentru aceasta. Și n-au lucrat în noi operele lor, pentru a prețui o valoare permanent umană a nației maghiare.

Evident că paralel cu opera literară, dezvoltată în deplina ei libertate, scriitorii care ar milita pentru o colaborare româno-maghiară pot contribui și altfel, mai direct, la desăvârșirea acestei idei. Prin articole, studii, manifestări comune. Acestea pot avea un caracter militant și imediat, slujind ideea, fără s-o discrediteze.

Repet. Curentul pornit la Oradea mă încântă și-mi dă întrucâtva o târzie satisfacție. Merge pe un drum pe care am pornit și eu acum 13-14 ani; când era mult mai spinos și când am fost întâmpinat de unii cu nedumerire, de alții cu ostilitate. Paisprezece ani de experiență comună, au dovedit cu prisosință că nici oficialitatea, nici politica (oportuniste amândouă) nu vor înlesni o cale cinstită de cunoaștere, deci de apreciere, deci de înțelegere

Totul rămâne la noi. La puterile noastre. Și la tăria de rezistență în față celor ce vor încerca să exploateze ideea într-un fel sau altul, pentru scopurile lătularnice ale oficialității și politicii care, vai, seamănă ca două surori gemene, cele de la București cu cele de la Budapesta. Să ne ferim de patronagiile oficialității și politicii. Să nu ne speriem de ostilitatea lor. Vor birui cei care au ceva de dat – scriitorii – nu cei care au ceva de luat – politicaștrii, fie de profesie patrioți, fie de profesie umanitaristo-pacifiști”.¹¹³

Petru Comarnescu¹¹⁴

„O colaborare culturală româno-maghiară este tot atât de posibilă ca oricare altceva ce se leagă între oameni să privească deasupra minciunilor și animozităților cotidiene pentru a căuta ceea ce-i mai valoros

¹¹³ „Familia”, Oradea, decembrie 1935, p.79-81.

¹¹⁴ Petru Comarnescu (1905-1970), critic literar, eseist, memorialist, jurnalist cultural.

„Nu văd de ce Românii și Ungurii, care posedă atâtea patrimonii de creațiune cultă și populară în muzică, dans, plastică și gândire să nu se poată înțelege și aprecia pe tărâm cultural. Căci tocmai pe acest tărâm oamenii se pot apropia privind la lucrurile ce-i leagă și nu la cele ce-i despart. Repet adâncă observație a lui Tagore: «Sunt două chipuri în care poți privi un drum: ca o cale ce desparte oamenii sau ca o cale ce-i apropie». Dintre toate drumurile vieții, cultura e singura care apropie pentru că se înfruptă din adevărul general și esențial și din frumusețea nepieritoare. În fața spiritului, vrăjmășiile, accidentele pălesc pentru a face loc cunoașterii temeinice și obiective, fără patimă, fără exagerări, fără demagogii politice.

Asupra modalităților de colaborare trebuiesc găsite o seamă de mijloace tehnice, ca traduceri reciproce, comunicare regulată între intelectualii și scriitorii celor două țări, schimb de servicii culturale, poate tipărirea unei reviste în ambele limbi și constituirea unei asociații care să valorifice creațiunile românești și maghiare și să ridice punți de înțelegere obiective. Dar, mai presus de orice, din ambele părți trebuie să apară o sinceră și susținută voință de înțelegere și cooperare, în felul aceleia promovată de Societatea Națiunilor, al cărui organ de cooperatie intelectuală are, în mare, scopul pe care românii și ungurii ar urma să-l realizeze între ei.

Scriitorul poate contracara orice acțiune de desbinare, conștient sau inconștient promovată de politicieni, cu condiția ca scriitorul să nu fie un tip timorat și servil, ci, dimpotrivă, un spirit independent, sigur de sine, deschis adevărului. Și, mai ales, dragostei pentru cunoașterea adevărată, prin inimă ca și prin știință.

Curentul de apropiere pornit de la Oradea este, de bună seamă, nespus de prețios, dar nu trebuie să rămâie izolat sau doar o floare care anunță o primăvară ce-ar putea să întârzie din cale afară de mult. Înflorirea noii mentalități pretinde, din amândouă părțile, serioase și susținute eforturi, cum am spus mai sus. Numai oamenii liberi, dezinteresați și vajnici doritori ai binelui superior pot realiza minunea. Căci a lupta, astăzi, pentru supremația culturii și științei, pentru noblețea spiritului uman, aparține domeniului supranatural. Așa zisul progres de astăzi ne-a închis și inimile și ochii, pretutindeni”.

ADDÉENDA

Cot la cot/Vállvetve

La vremea când demonstrațiile fascisto-legionare deveniseră la ordinea zilei și în România și când și la Târgu-Mureș ferestrele sinagogii și parohiei catolice au fost zdrobite cu pietre, oamenii au fost bătuți pe străzi, ungurii și evreii au fost amenințați public, la sfârșitul anului 1936 apărea culegerea bilingvă de literatură română și maghiară cu titlul mai sus amintit, un act de cultură important pentru semnificațiile sale privind apropierea culturală dintre români și maghiari, de contrabalansare demonstrativă a intenției autorităților române, lăsate singure în fața amenințărilor venite din toate părțile, de apropiere față de nazism.

Inițiativa a pornit de la Bartha István (1889-1979) din localitatea Brâncovenești, jud. Mureș, scriitor și învățător care a reușit să polarizeze atenția unor tineri poeți, prozatori și gazetari, atât români, cât și maghiari.

În 12 ianuarie 1936, cei doi realizatori ai viitoarei cărți, Emil Gherasim și Kertesz Ákos, redactează un apel către toți scriitorii, indiferent de naționalitate, pe care îl vor trimite cunoscuților (manuscrisul se află în colecția regretatului Melinte Șerban, autorul lucrării *Mărturii prin vreme* apărută la Târgu-Mureș, în 1999, p. 52) :

„Vă invităm la o colaborare spirituală între diferiți scriitori români și maghiari – se scria în acest apel - cu intenția de a cristaliza într-un volum forma de manifestare literară a fiecăruia, de orice ordin, fie poezie, critică, nuvelă, roman etc. cât și în eseu sociologic în care să se facă un proces al diferitelor probleme ce preocupă întreaga lume gânditoare. Această situație importantă pentru toți cei care vor a cunoaște tema arzătoare între felul de a gândi al fiecărui scriitor credem că este necesară pentru a ne cunoaște mai bine cadrul cugetător al unor scriitori atât de înstrăinați în ceea ce privește latura ontologică. Acest apel se adresează tuturor mânuitorilor de idei din lumea scriitoricească, maghiară și română, fără a avea alt scop decât scânteia cunoașterii în patria cugetării care credem că n-are hotare și nici ziduri pentru a putea vedea clar ca într-un caleidoscop figura culturii multiplicată.”

Grupul român a fost reprezentat, în această culegere, de către Vania Gherghinescu, Maximilian Costin, Vlad Stânceanu (Al. Șerban), Vasile Netea, Eugen Relgis, Mihail Ilovici, Sașa Pană, Teodor Scarlat și Virgil Carianopol. Partea maghiară era prezentă prin Wass Albert, Morvay Zoltán, Tamásy György, Bartha István, Kántor János, Molnár Balázs și cei doi inițiatori.

Pasul următor a fost identificarea fondurilor pentru tipărirea cărții și a fost făcut de viitorul istoric Vasile Netea, un apropiat al primarului de atunci, Emil Aurel Dandea.

„Deși acest primar era considerat refractar, din motive politice, unei conlucrări româno-maghiare – scria Netea în memoriile sale – totuși, văzând culegerea, a acceptat să-i acorde nu numai subvenția solicitată¹¹⁵ci, totodată, la stăruința autorilor, făcută prin mine, să o și prefațeze pentru a-i sublinia și mai mult importanța. Cum Dandea nu se ocupa prea mult cu literatura, am fost rugat eu să-i scriu un bruion pentru a-l definitiva el apoi. Desigur, bucățile din culegere – versuri, evocări, povestiri – nu aveau toate caracter antologic, artistic, lucru remarcat și de profesorul Antalffy în prefața sa, scopul culegerii fiind numai de a demonstra că o activitate «cot la cot» între scriitorii români și maghiari este posibilă și necesară, și că între oameni de bună credință ea se poate realiza în cele mai bune condiții”.

Antalffy Endre, prefațatorul maghiar al lucrării, spunea că, după ce mai demult cei mai mari scriitori maghiari și români proclamau necesitatea apropierei spirituale dintre cele două popoare precumpănitoare ale Transilvaniei, sublinia cu maximă îndreptățire că și în condițiile istorice create de Marele Război trebuie deschisă o poartă a înțelegerii.¹¹⁶

Lucrarea merituosă despre care vorbea Dandea nu reflecta întrutotul viața literară a românilor, maghiarilor și evreilor din Târgu-Mureș și împrejurimi ci cuprindea îndeosebi tineri talentați care băteau la porțile consacrării. Din păcate, mulți din grupul maghiar nu sunt amintiți în nici un dicționar român sau maghiar,

¹¹⁵ Unii autori maghiari susțin, probabil pe baza afirmațiilor făcute de fiul lui Wass Albert, că lucrarea a fost finanțată de către acesta: *„Ei bine – scria unul dintre ei - să ne uităm la început. Antologia este bilingvă. Bani pentru antologie au fost dați de Wass Albert, care a fost unul dintre autori /... / Cartea reflectă dorința de a crea prietenie între popoare, nu umflând sloganuri, ci abordând dragostea și pacea pe un ton profund, liric”* (A hűség bilincsében I-II. - Novellák, 1928–1944 (19–20. Kiadvány), Wass Albert, Nagy Pál (szerk.).

¹¹⁶ Ideea lui Netea și Antalffy este agreată și de către autoarea unui volum dedicat lui Wass Albert, dar numai atât. *„Deși este adevărat că anii 1930 pot fi considerați apogeul culturii și literaturii maghiare din Transilvania între cele două Războaie Mondiale - scria aceasta - este îndoielnic, însă, că statul român ar fi acordat vre-un ajutor în acest sens. Ideea editorilor de volum că reconcilierea și colaborarea ar trebui să fie în prim-planul generației tinere este corectă. Inițiativa de a reconcilia cele două de popoare ale «României pentru totdeauna rotunjite» cu mijloacele de artă și literatură este lăudabilă, dar în spatele limbii de flori nu este altceva decât condescendența generoasă a învingătorilor războiului față de un popor învins și jefuit.”* (Wass Albert erdélyi korszaka 1923-1944, Balázs Ildikó, Debreceni Egyetem BTK, 2008, p.48).

culegere de texte sau antologie, fapt ce ne face să credem că au avut o apariție meteorică în peisajul literar transilvănean.

Mai bine reprezentați sunt cei din grupul român, îndeosebi din rândul celor din București, sau a celor care, deși nu erau localnici, s-au intersectat, într-un fel sau altul, cu românii din Târgu-Mureș. După ce aproape toți au fost persecutați politic de către comuniști, majoritatea au ajuns personalități remarcabile ale literaturii române contemporane.

Lucrarea nu s-a bucurat de un prea mare ecou nici în rândul presei române, majoritatea aservită dușmanilor politici ai primarului Dandea, nici în rândul celei maghiare, probabil pe același considerent. Cei care s-au exprimat în legătură cu alcătuirea și editarea ei de-a lungul timpului, fie români sau maghiari, au căutat, așa cum am văzut, să dea culegerii un anumit substrat și un anumit sens politic.

Ziarul național-creștin local, „*Drum drept*”, care îi grupa pe toți oponenții politici ai primarului Dandea, de pildă, n-a ținut seama de nici un considerent și s-a grăbit să-i persifleze pe autorii acestei inițiative, pe cât de modeste tot pe atât de dezinteresate. „*Intenția e lăudabilă ca orice intenție – scria ziarul invocat - și rămâne de realizat. Numai că unii cititori mai curioși ar putea să-și arate o îndreptățită nedumerire, întrebându-i pe autori dacă generația tinerilor scriitori români începe cu Vlad Stânceanu și se termină cu Vasile Netea ...*”. („*Drum drept*”, Târgu-Mureș, 1 decembrie 1936). Despre antologia „*Cot la cot*”, revista literară „*Clipa*” scria că: „*Autorii, pe care îi felicităm călduros pentru cartea lor, au voit să întindă o punte de apropiere între scriitorii români și unguri. Și ne pare bine că au reușit*”¹¹⁷.

Publicația maghiară „*Az Elenzek*” din 23 noiembrie 1936, după ce afirma că Antalffy Endre, era un prefațator de ocazie, cu texte și discursuri pregătite „*pentru fiecare ocazie la marginea Scripturii*”, scria că Kertész Ákos și Emil Gherasim au dorit să riște posibilitățile de apropiere culturală româno-maghiare cu această publicație în care apare și numele primarului Emil Dandea. Totuși, acest lucru, continua cronicarul, nu trebuie să diminueze disponibilitatea lucrării ci să contribuie cu un fir de floare la „*tufa roșie a bunăvoinței*,” înmânată de Antalffy, să fie o apreciere înțelegătoare și să reprezinte, totodată, dorința de a experimenta ceva vizibil și tangibil, benefic pentru maghiari cât și pentru români, cât mai curând posibil.

Turcsány Peter scria că datorită bilingvismului său, participarea la antologie a fost un act public, un important eveniment. Pe vremea ascensiunii puternice a

¹¹⁷ Dorin Borda, *Presa românească mureșeană*, Târgu-Mureș, Editura ARDEALUL, 2010, p.90.

Gărzii de Fier, publicarea în volum și publicarea cărții au fost un eveniment cultural, o acțiune politică¹¹⁸.

¹¹⁸https://adoc.pub/turcsany-peter-wass-albert-a-boldog-szomoruember-i.html#google_vignette.

Emil Aurel Dandea

(22 ianuarie 1893, Bucium – 18 august 1969, București)

Semnatarul prefeței în limba română a cărții s-a născut într-o familie de moți, din satul Bucium, ce avea rădăcini extinse printre revoluționarii români de la 1848-1949 și mai târziu printre fruntașii mișcării naționale românești din Transilvania.

Emil A. Dandea se angajează în lupta Partidului Național Român din Transilvania pentru realizarea Unirii. În însorita dar friguroasa zi de 1 Decembrie 1918, se număra printre cei 1228 de delegați cu împuternicire (Credențional), ca reprezentant al Tinerimii Universitare Române din Cluj

Împlinirile sale profesionale și politice nu puteau rămâne indiferente conducătorilor Partidului Național-Liberal, care va ajunge la conducerea statului, după alegerile din 1922. Este numit noul primar al orașului Târgu-Mureș, la sfârșitul anului amintit.

În urma alegerile parlamentare pentru Camera Deputaților, din 25 mai 1926, devine, pentru 2 ani, deputat de Mureș în Parlamentul României, în care s-a remarcat, prin luările sale de poziție, drept un susținător consecvent al unității politice românești, al destinului Transilvaniei în noua structură statală, îndeosebi a chestiunii moților, al problemelor județului care îl trimisese acolo și ale orașului în serviciul căruia se aflase aproape 3 ani de zile.

În 23 martie 1934, revine în fruntea orașului, de pe lista liberalilor, ca președinte al Comisiei Interimare. În 1937, Emil Dandea își încheia al doilea mandat, cu conștiința lucrului bine făcut, cu realizări edilitar-culturale perene, unele dintre ele, care au plasat definitiv municipiul Târgu-Mureș în constelația orașelor românești cu grad înalt de civilizație. Cultura românească avusese numai de câștigat prin încurajarea financiară a intelectualilor care și-au pus mintea și condeiu în serviciul interesului național. La temelia edificiului cultural mureșean, Dandea a pus un vorbă de încurajare, un îndemn și o inițiativă și mai ales sume însemnate de bani. În 1936, tot cu sprijinul „șovinului” primar român, apărea la Târgu-Mureș, antologia bilingvă de literatură română și maghiară „Cot la cot-Vállvetve”.

A trecut într-u cele veșnice la 18 august 1969, în București, la vârsta de 76 de ani.¹¹⁹ Pe ascuns, rămășițele sale telurice au fost îngropate în cimitirul Bisericii de lemn din Târgu-Mureș.

În contextul discuțiilor privind realizarea antologiei, Bartis Ferenc scria că Emil A. Dandea „provenea dintr-o familie românească intelectuală având o educația maghiară-germană-ebraică (sic!), foarte apreciat pentru dreptatea sa. Pentru că nu era antisemit și nu ura ungerii, istoriografia română a uitat complet de el, unul dintre cei mai remarcabili politicieni ai săi. Tot ce știu este că, din studiul istoricului literar Kicsi Antal (1968), cenzorul a scos numele lui Emil Dandea și, interesant, a rămas în scris numele lui Wass Albert,” iar într-un eseu aparținând lui László Lázár „s-a întâmplat invers: Albert Wass a fost scos și Emil Dandea a rămas”.¹²⁰

¹¹⁹ Pentru mai multe amănunte vezi, îndeosebi, Ioan Bembea, *Patriotul Emil Dandea și vremurile în care a trăit*, Casa cărții de știință, Cluj-Napoca, 2010 și Virgil Pană, *Emil A. Dandea. Un moș primar la Târgu – Mureș*, Ed. ARDEALUL, Târgu-Mureș, 2012.

¹²⁰<http://krater.hu/en/wass-albert/bemutatasa/bartis-ferenc-wass-albert-eljovetele-wass-albert-becsuletenek-tisztazasa-erdekeben>.

Prefață

Prezentarea paralelă a creațiilor literare românești și ungurești, este calea fericită pentru apropierea culturală a concetățenilor noștri maghiari. Acest drum trebuie să fie, și este, privit cu satisfacție și credem ca va fi sprijinit cu bucurie de intelectualii conștienți de importanța armoniei și prețurii reciproce între toți cetățenii acestei minunate țări.

România, pe veci întregită, a dovedit un spirit larg și înțelegător pentru cultura tuturor grupărilor etnice cari o locuiesc. Față de orice afirmație contrară, aceasta se dovedește indiscutabil prin faptul că presa, literatura, ca și societățile culturale minoritare au sporit în număr și amploare față de situația dinainte de războiu.

Se poate imagina această prosperare fără egala solitudine din partea Statului, pentru cultura tuturor? Desigur că nu!

In lumina acestui adevăr, care a creat situația favorabilă culturii și artei maghiare la noi, suntem siguri că aprecierile recunoscătoare trebuie să devină tot mai frecvente și apropierea culturală să câștige tot mai mulți înțelegători aderenți și muncitori.

Lucrarea prezentă este o muncă merituoasă, depusă pe acest ogor, un prilej de reculegere și de reamintire a datorinelor comune cari ne încumbă la toți cei de bună credință.

Faptul că atât autorii români ale căror bucăți sunt cuprinse în lucrarea de față, cât și cei maghiari, sunt aleși cu deosebire din noua generație, constituie o elocuentă dovadă că generațiile tinere se vor înțelege mai bine și mai sincer.

»Cot la cot«, cum atât de sugestiv e însă titlul lucrării, tinerii români și maghiari trebuie să lucreze cu aceeași râvnă pentru prosperitatea statului ce ne ocrotește pe toți.

Autorii acestei lucrări, D-nii E. Gherasim și A. Kertész, fac un început fericit care sperăm că va fi continuat și de alții.

Dr. E. Dandea

Tg.-Mureș, 30. Oct. 1936.

Eugen D. Relgis

(2 mai 1895, Iași – 22 martie 1987, Montevideo)

Eugen D. Relgis (citirea inversă a numelui Eisig D. Sigler)¹²¹ scriitor român, filosof pacifist și militant anarhist, cunoscut ca un teoretician al umanitarismului, s-a născut în 2 mai 1895, la Iași, într-o familie evreiască. Studiile liceale le-a făcut la Piatra Neamț, la Liceul „Petru Rareș.” A urmat, apoi, o școală de arhitectură din București, între 1915-1916. A lucrat 5 ani la societăți de construcții și fabrici de mașini. La Piatra Neamț a devenit prieten cu familia scriitorului Avram Leib Zissu, cunoscut sub pseudonimul de Ormuz. În acest context, l-a cunoscut pe Tudor Arghezi, viitorul său mentor, căsătorit, la vremea respectivă, cu sora lui Zissu, Constanța.

Participă la fondarea publicațiilor: „*Absolutio*” - Iași (1913), la care colaborează Geri Spina, P. Cornel, I. Ludo, Emil Isac, Ion Alexis, G. Bacovia, T. Arghezi; „*Umanitatea*” – Iași (1920); „*Umanitarismul*” - București (1928). Colaborează la „*Dimineața*”, „*Opinia*”, „*Îndreptarea*”, „*Drum drept*”, „*Reformatorul*”, „*Viața Românească*” ș.a.

A debutat în anul 1913 cu o serie de poeme în proză sub genericul *Triumful neființei, fantezii, pastişe* ale manierei și chiar ale subiectelor lui D. Anghel. După ce l-a cunoscut pe Arghezi, a trecut la literatura modernistă publicând, în revistele vremii, articole și poezii al căror conținut oscila între expresionism și didacticism. În 1923, Editura Viața Românească publică lucrarea sa de sociolog: *Umanitarismul și Internaționala Intelectualilor*, urmată de *Principiile umanitariste* – scrieri care îl fac cunoscut în Europa.¹²²

Până la momentul Târgu-Mureș, Eugen Relgis avea deja o operă apreciabilă din care făceau parte scrieri literare și filozofice: *Nebunia*, 1915; *Soare răsare*, 1918; *Poezii*, 1914-1920; *Literatura războiului și era nouă*; *Umanitarismul și internaționala intelectualilor*, 1922; *Principiile umanitariste*, 1922; *Peregrinări, călătorii europene*, 1923; *Petru Arbore*, 1924; *Umanitarism și socialism* (în colaborare cu Lothar Rădăceanu), 1925; *Biologia războiului* (de G. F. Nicolai), prelucrare în românește, ed. I. 1921; ed. II, 1925; *Melodiile tăcerii*, 1926;

¹²¹ Wikipedia

¹²²<https://melidoniumm.wordpress.com/2012/03/01/eugen-relgis-in-memoriu/>.

Umanitarismul biblic, 1926 ; *Glasuri în surdină*, 1927, *Umanitarism și eugenism* (1934-1935) *Vegetarismul* (1935), *Eseuri despre judaism* (1936).

Opțiunile sale politice și literare l-au transformat într-un inamic al fascismului, dar și al comunismului. A fost considerat de către Gömöri Jenő drept purtătorul drapelului pacifismului cultural din România. „*Convulsii războinice – scria Eugen Lovinescu – l-au fixat apoi într-o atitudine umanitaristă, cunoscută prin atâtea opere de propagandă. Poetul i-a supraviețuit în notă socială, urbană și ideologică turnată într-o compactă formă varhaereniană, retorică și acumulativă (Cântecul mașinei). Inspirație umanitară, socială, exprimată într-un peisaj citadin de mașini, de porturi, elevatoare într-un material verbal dur, abstract și retoric.*”¹²³

„*De altfel d. Eugen Relgis – se scria într-o cunoscută revistă românească interbelică - este un condeiu exercitat și multilateral: poet, romancier, dramaturg, sociolog, ziarist. Din toată publicistica sa respiră un viu socialism dinamic și înnoitor, o concepție îmbibată de iubire de oameni, un suflet de înflăcărată companie în favoarea umanitarismului. Sprinteneala frazei, desăvârșirea stilistică și noblețea cugetării te încântă la fiecare pas.*”¹²⁴

Debutul celui de al doilea Război Mondial l-a surprins în Franța, dar s-a întors în România la scurt timp după aceea, expunându-se persecuției instaurată de mișcările fasciste românești în ascensiune. În perioada nazistă, cărțile îi sunt arse, fiind nevoit să emigreze. Persecutat de regimul fascist, apoi de cel comunist, Eugen Relgis părăsește clandestin România, în 1947, și se refugiază în Argentina (unde fiul său locuia încă din 1942), dar își va găsi adevăratul refugiu în Uruguay, împreună cu partenera sa de viață, Ana Taubes. În cele din urmă a fost nevoit să se stabilească în Uruguay, devenind o personalitate respectată în cercurile culturale din America de Sud.

A lăsat în urma sa o operă culturală diversificată străbătută de spiritul enciclopedic al vremii. În rândul celor mai cunoscute realizări, pe lângă cele amintite, se regăsesc: *Viața la-nțâmplare* (1938), *Interpretări din lirica lui Gourmont* (1940, împreună cu Mihail Straje) ; *Eros în al treilea Reich* (1946), *Las aberraciones sexuales en la Alemania nazi* (Toulouse, Ed. Universo, 1949), *Perspectivas, culturales en Sudamérica* (Universidad de Montevideo, 1958), *Historia sexual de la Humanidad* (México, 1961). În 1955, Eugen Relgis, deja,

¹²³ Eugen Lovinescu, *Istoria literaturii române contemporane*, București, Editura Minerva, 1989, p. 100.

¹²⁴ „*Societatea de mâine*”, Cluj, nr. 7-9, 1933, p. 169.

profesor universitar, sociolog, scriitor și publicist este propus pentru Premiul Nobel.

Intre artă și omenie

— Trei lucruri rezumă, pentru mine, viața : strada, cărciuma' bordelului îmi spuse deodată poetul Barbu.

Pornisem la braț cu dânsul, după ce, într'un colț de cafe-nea, am avut întâia convorbire de revedere. Când am început să discutăm despre idei și fapte sociale, după ce am trecut prin grădina multicoloră a literaturii, Barbu se arată nervos, intratabil. Cu firea lui de cerebral ce are însă fetișmul senzației, el reacționa cu gesturi repezi, sucite, aruncând paradoxe nietzscheene. După atâtea alte revederi cordiale, iată-mă în fața unei naturi refractare ! Gândurile noastre se ciocneau dur, scăpător. Numai înaintea unui obstacol ne simțim înadevăr noi-înșine, — ne cunoaștem tăria. Barbu proclama aristocrația artei (sau, după un cuvânt al esteticianului Lacaze-Duthiers, pe care îl ignora : aristocrația). Mi-am dat seama ca îl luasem prea repede. Am replicat totuși, când el a precizat „trinitatea” sa vitală :

— Nu ! Eu spun : strada uzina, natura !

Și, la oprirea lui nedumirită, am explicat !

— Mulțimea umană : specia. Muncă creatoare : societatea. Comuniune cosmică : reculegerea solitarului...

— Tu solitar ? întreabă Barbu.

— Adevărată singurătate o cunosc abia când mă cufund în mulțime — ca scufandrierul în feeria irizată a mării. Culeg atâtea comori ! priviri, gesturi, zâmbete... idei, sentimente, năzuiri — însă și atâtea negațiuni, atâtea monstruosități. Mă încarc cu prada umanității. Dar seara în odaia mea, sporește nostalgia Eu-lui. Ce să fac cu atâtea daruri, cu atâtea prăzi ? Eu, individul ; eu, egoistul ; eu, celulă în „organismul speciei” — vreau să-mi împart sufletul, să-l simt în mine ca pe un *al dollea* pe care să-l mângâi să-l farmec. Cu acest *al dollea* vreau să mă contopesc într'o armonie de uitare, într'o muzică fecundă, vastă ca rodnicia lumii. Absolutul ! râvnit după efortul multiplu al zilei. Vreau să iubesc *altfel*, fără idei, fără măsură, într'o orbire plină de fericiri...

— Îți trebuie femeia ! și Barbu se opri de-odată. După colțul străzii apăruse o siluetă mlădioasă, cu figura umbrită.

— O vezi ! și Barbu par'că era gata să se arunce asupra ei, ca o fiară în pădure asupra femeii sale. Îi și asvârlise o întrebare directă, fierbinte. Dar eu l-am tras înainte ;

— Cum mai poți fi robul instinctelor ?

— Femeia nu e decât pretextul. Forța mea își cere exal-

tarea. Creația artistică sbucnește prin lupta sexelor. Nu divinizez femeia : ea este o unealtă, Pe urmă, o înlătur...

— Nu vezi omul și în ea ? Aceasta e străduința mea : s'o umanizez. Pentru că am studiat instinctul sexual, pentru că m'am convins că cele mai „înalte și divine” sentimente își au rădăcinile în carne și în sânge — nu mai pot fi orbit. Noi, bărbații suntem învinși ridicoli : noi facem *industrie* sexuală. Ne-am creat o „necesitate” de care abuzăm. Câți vreau ca actul lor generic să fie o isbândă supremă ! câți vreau să și eternizeze făptura, creând, prin fatalitatea speciei, o nouă ființă în care să-și strângă desăvârșirile trecute și elanurile viitoare ? Nu mă pot prostitua.. Când mă gândesc la frenezia sexuală a multora, îmi amintesc de anumite vietăți mici, al căror trup este în întregime un organ sexual hipertrofiat, fixat în caverna voluptății, până ce e lepădat extenuat, muribund...

— Ha ! ha ! ha !

— Nu ! Avem aci, sub țteastă o conștiință tiranică ne-adormită. O con-ști-in ță ! Ea e stăpâna mea : nu vrea să cunoască decât înălțarea. Și, nu ne putem înălța decât rupându-ne de miile de rădăcini ale instinctelor. Ca să le stăpânim...

— Și le poți stăpâni ? întreabă Barbu cu ironie.

— Cea mai mare și mai pură „voluptate” o am atunci când îmi înfrâng dorința zadarnică.

— Atunci îți ucizi o lume ! Anachoreții sunt niște monștrii.

— Sterilitatea mistică, n'o încuviințez nici eu...

— Dar viața ? viața ! ea își cere descătușarea.

— Voi, cari credeți în primatul senzației, risipiți viața. Aveți numai aparențele vieții. Eu, vreau esența ei, care e spirituală.

— Ah ! iarăși spiritul ! Nu cred în el. Scara mea estetică este ? senzație, emoție, idee...

Rătăcim prin străzi, în lungă controversă.

— Nu'mi robesc personalitatea ! strigă Barbu. Zeul meu rămâne Supraomul.

— Și al meu ! dar nu acel care se înălță peste hecatombe de sclavi. Ci acel care e o culminare a evoluției. Supraomul, frate cu omul și fiu al naturii.

— Crezi în progres ? Mă obsedează „veșnica revenire”. Ciclul fatal...

— Și totuși, există culmile eliberării.

— Numai prin Artă ! Artă pură, cu oricâte jertfe. Chiar cu ignorarea oricărei umanități.

— Mai poți face artă, stând pe o movilă de gunoi sau de cadavre? Poți face „artă pură” din pătimirea milenară a omenirii?

— Da! răspuse Barbu cu întărâtare.

— Pentru cine?

— Pentru mine.

— Uiți că ești produsul nenumăratelor generații.

— Nu uit că trebuie să fiu Eu!

— Cunosc orgoliul acesta — dar îmi simt și rădăcinile speciei.

— Iarăși! Specia e prăpastia, e noaptea, e neantul...

— De-acolo ne-am ivit amândoi. Sântem mai aproape unul de altul, cu toată ideologia noastră diferită.

Și tăcerea ne cuprinse, grea de gânduri și de năzuinți, ritmată de pașii noștri egali. Treceam lângă o grădină; bănuiam sufletele florilor învăluite în noaptea. În mijloc, se înălța o statuie: un om gol, cu brațele întinse, avântat spre cer.

— Privește! spusei lui Barbu.

Și, după câteva clipe, am simțit la tâmplă un sărut. L-am privit pe Barbu, cu uimire.

— Te iubesc, mai mult decât pe alții, zise el, surâzând.

Atunci, cu voioșie amestecată cu umilința și cu acea jenă pricinuită de orice mărturisire rară, i-am strâns mâna, prelung. Sânt momente vaste ca un cer înstelat. Am simțit atunci că făptura mea obosită, se călește prin iluzia magnifică a iubirii pure. *Omul* s'a vădit prin sărutul lui Barbu. Acelaș om, pe care îl simt și în mine. Doi oameni, două lumi, două temperamente — și totuși, acelaș om, primordial, iubitor, e în două destine cari se războiesc pentru două evanghelii deosebite...

Vania Gherghinescu

(12 noiembrie 1900, Cârceni, - 5 octombrie 1971, Braşov).

Vania Gherghinescu, pseudonimul lui Dumitru Gherghinescu, poet, traducător din limbile italiană, franceză și rusă; absolvent al Liceului „Traian” din Turnu Severin, în 1921, și al Facultății de Drept a Universității din București, licențiat în drept în 1925. A fost succesiv magistrat la Turnu Severin și Sighișoara, judecător la Sighișoara, la Târgu-Mures, Agnita, Arad, Braşov, procuror general al Curții de Apel și șeful Notariatului de Stat. Se stabilește la Braşov devenind și secretar al Asociației Scriitorilor, între anii 1956-1960. Împreună cu năbădăioasa sa soție, pe numele de fată Dominica Mocanu, care reușise să-i resusciteze literar chiar și pe Blaga și Arghezi, deschid cel mai cunoscut salon literar în care se adunau nume mari ale literaturii române, poeți, filosofi, pictori sau muzicieni, majoritatea manifestându-și dragostea față de amfitrioană chiar sub privirile soțului. Gherghinescu Vania căpătase porecla de „Ștefan Micle,” aluzie la soțul Veronicăi Micle care închisese și el ani în șir ochii la relațiile amoroase ale soției sale.¹²⁵ Evenimentele nu i-au fost străine nici lui Al. Piru care, în a sa *Istorie a literaturii române...*, scria că: „*versuri delicate, un ex-voto prelungit toată viața, dovadă că sufletul oltenesc nu e doar chinuitor, a dedicat soției sale, traducătoare a Marelui Meaulnes de Alain-Fournier. Domnița pe care Blaga o numea „domina ineffabilis”, apare în toate cele cinci volume de versuri ale lui Gherghinescu Vania: Drum lung, Craiova, 1928; Amvonul de azur, 1938; Privighetoarea oarbă, 1940; Timp sonor, 1968; Acolo sus, steaua. Elegii, 1971.*”¹²⁶

A debutat în „*Datina*” din Turnu Severin, în 1920, urmând debutul în volum cu *Drum lung* (1928), creațiile sale poetice aducând „în forme metrice tradiționale sentimente erotice aeriene și descrieri de natură asortate cu meditații de suprafață. «*Acolo sus, steaua. Elegii*» (1971) cuprinde versuri declanșate de moartea soției și de prevestirea propriului sfârșit; cel mai bun

¹²⁵https://adevarul.ro/locale/alexandria/cine-fost-ultima-muza-literatura-romana-secretele-femeii-i-a-vrajit-inspirat-blaga-arghezi-1_562ca6c8f5eaafab2c045779/index.html.

¹²⁶ Al. Piru, *Istoria literaturii române de la început pînă azi*, Ed. Univers, București, 1981, p.377-378.

volum al său e dedicat tristeții, singurătății neconsolate, reconstituirii evenimentelor anterioare și posterioare morții.”¹²⁷

Publică în revistele: „Bilete de papagal”, „Ramuri”, „Revista Fundațiilor Regale”, „Universul literar”, „Tribuna nouă”, „Gândirea”, „Calendarul”, „Brașovul literar și artistic”, „Progres și cultură”, „Glasul Mureșului”, „Pagini literare”, „Gând românesc”, „Familia”, „Sfarmă Piatră”, „Porunca vremii”, „Înnoirea”, „Tribuna”, „Lucașul de ziuă”, „Drum nou”, „Gazeta literară”, „Contemporanul”, „Argeș”, „Steaua”, „Astra”.¹²⁸

A condus revistele „Claviaturi” (Brașov, 1941-1943) și „Lucașul de ziuă”.

În anul 1940, primește Premiul Academiei Române pentru volumul de versuri *Privighetoarea oarbă*.

¹²⁷ Marian Popa, *Dicționar de literatură română contemporană*, Ed. Albatros, București, 1971, p.248

¹²⁸ <http://www.usrbrasov.ro/d-gherghinescu-vania/>.

INSETOȘARE

Nu-mi găsesc nicăirea în lume astâmpăr,
Setea mea cu nimic nu pot să o stâmpăr

Știu că trăește undeva Dumnezeu,
Izvorul tămăduirii chinului meu...

Il aștept să țâșnească unde-L caut și nu-i,
Unde sălășluește păcatul în numele Lui.

Unde băjbâind prin neguri, când visez și mă rog,
Il bănuiește speranța și avântul olog;

Unde, ostenită, credința se poticnește în drum,
Prin noapte, sub ploii de funingini și scrum...

Jos — dospind în pământ, El hrănește o floare,
Sus — inflorește în noapte o scântee de soare...

Mă voiu duce, cu trupul să-L caut în tină
Și cu sufletu'n ceruri, pe punți de lumină;

Căci de nu e 'n viață — prin moarte eu vreau
Din sfânt izvorul Său de lumină să beau.

CÂNTĂREȚ BOLNAV

Plecat peste abisuri de lumi interioare
Poetul trist, cu somnul ciuntit de ursitoare,
Ascultă melodia făcerii cântătoare.

În pasul surd al orei vecia descifrează
Și 'ndurerat la față înseamnă ce visează
Cu-o mână obosită și albă ca o rază.

Din inimă își smulge cu fiecare rând
O jertfă de lumină, un sâmbure de gând,
De mila căror pleoapa și-o simte tremurând.

În fiecare noapte spre țărături neghicite
Își lopătează luntrea de visuri peticite,
Purtând în suflet albe imensități chircite.

PAȘII

Paul Valéry

Pașii tăi, copii al liniștii mele,
Cu sfințenie, domol, înșirați
Spre patul meu de veghe — sub stele
Se mișcă muți și înghețați.

Ființă pură, umbră-divinitate,
Șovăitori-iți pași, ce dulci îmi sunt
Doamne, toate darurile visate
Vin spre mine cu-acest pas mărunț...

Dacă flămândului locuitor
Din gândul meu cu aspre zări
Vrei să-i astâmperi cruntul dor
Cu hrana unei sărutări,

Nu grăbi gestul ăsta drept —
Beția de a fi ori nu,
Căci am trăit ca să te-aștept
Și 'n pași porți inima mea — tu.

ZBURĂTORUL

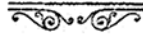
Paul Valéry

Nevăzut, neștiut,
Eu sunt parfumul
Viu și mort în fumul
Undei ce-a trecut.

Nevăzut, neștiut :
Geniu, întâmplare?...
Abia apărut
Totu-i deslegare.

Necitit, ne 'nțeleș ?
Erori — tot mai des
Minții dau ocol.

Nevăzut, neghicit,
Clipa unui sân gol
Intre două cămăși —
ivit.

p. 12

Mihail Ilovici

(4 septembrie 1910, Găești – 12 februarie 1983, Găești)

A urmat liceul la Găești, avându-i ca profesori pe Vladimir Streinu și Șerban Cioculescu. A continuat studiile la Facultatea de Litere și Filozofie a Universității din București, absolvită în 1933. Profesor de liceu la Pitești și Găești (1933-1938), Ștefănești, Colibași (jud. Argeș), Ismail (1938) și din nou în Găești (1945-1955). A fost director al Teatrului (de amatori) din Găești, instructor de teatru în colonia de petroliști Valea Caselor (Argeș), bibliotecar la Ștefănești (1958-1963), îndrumător cultural.¹²⁹

Debutul literar a avut loc în perioada studenției cu versuri în revista „Licăriri”(1930).¹³⁰Au urmat *Negativismul tinerei generații* (București, 1934) și *Considerații asupra actului de cultură* (București, 1936), eseuri a căror fervoare amintește de Camil Petrescu, căruia îi consacră, de altfel, o carte mai târziu, respectiv *Tineretea lui Camil Petrescu* (1971). În 1938, elaborează un studiu monografic dedicat poetei simboliste Claudia Millian-Minulescu, a doua soție a lui Ion Minulescu.

A colaborat cu eseuri și cronici literare la: „XY. Literatură și artă”, „Luceafărul literar”, „Păianjenu”, la „Părerii studențești”, la „Democratul Basarabiei” (Chișinău), „Bobi”, „Răboj”, „Pegas”, „Viața literară”, „România literară”, „Brazda literară”, „Graiul tineretului” (Turnu Măgurele), „Adevărul”, „Timpul nostru”, „Cruciada românismului”, „Revista scriitoarelor și scriitorilor români”, „Revista Fundațiilor Regale”, „Convorbiri literare”, „Sfarmă-Piatră”, „Munca” (1941) etc. A fost redactor al revistelor „Litere” (1933-1935), „Sabarul” (Pitești, 1935-1937) și „Luceafărul” (Ismail, 1938), în care a semnat cu pseudonimele DIK-Găești, Ion Lăstun, Ion D. Ioan¹³¹.

¹²⁹ https://ro.wikipedia.org/wiki/Mihail_Ilovici.

¹³⁰ La pag. 273 a dicționarului său, istoricul literar Marian Popa scrie că debutul poetic al lui Mihail Ilovici ar fi avut loc în revista „Cristalul” (Găești-București 1930-1932).

¹³¹ <https://jurnaluldearges.ro/eseistul-mihail-ilovici-profesorul-de-limba-si-literatura-romana-de-la-stefanesti-colibasi-si-curtea-de-arges/>.

Perspective și atitudini fenomenologice în cultura românească

Nu constituie nicio surpriză sărăcia de cugetare în studiul organizat al forțelor noastre spirituale. Fenomenul de cultură, neputînd fi studiat științific decît privit sub *specie aeternitatis*, exclude posibilitatea cunoașterii după o metodă pur descriptivă ca în științele naturale. Edmund Husserl în critica pe care o face naturalismului în „*Logische Untersuchungen*” și mai ales în „*Philosophie als strenge Wissenschaft*” evidențiază pretenția absurdă a filosofiei naturaliste de a explica fenomenele de conștiință, căci „a măsura fenomenele după cum măsurăm lucrurile în natură este o aberație”. Fenomenul de cultură fiind cel mai înalt produs al spiritului nu va putea fi cunoscut după metodele naturaliste. Deaceia Husserl în teoria cunoașterii care privește raportul dintre cunoaștere și existență, consideră existența ca un corelat al conștiinței și studiază fenomenele ei ca ceva dat în esențialitatea lor, și chiar conștiința ca obiect ca atare. Fenomenologia — spune el — singură ne poate pune la îndemână metoda de cercetare a conștiinței. Deaceia în studiul fenomenelor de cultură cari sunt cele mai înalte produse ale spiritului,

13

„chintesența sufletului neamului”, ea și nu metodele naturaliste, ne dă puțința de a studia conștiința (și nu numai existența) de cultură a unui neam, în esența ei. Ceiace ar trebui să ne propunem să facem...

* * *

Fenomenologia însă merge mai departe. Ea vede psihicul în afară de natură și de lumea psiho-fizică, deci ca o esență aparte, specifică și care e în curgere continuă. Iar această esență aparte văzută ca o curgere continuă, poată fi văzută și ea în esențialitatea ei.

Fenomenologia, spre a nu reprezenta esențele vag și confuz, se reintoarce la *intuiția datului esențial*, isbutind să stabilească un raport al esențelor formelor de conștiință. Așa că, în cazul de față, raportul esențelor formelor de conștiință ale culturii neamului nostru, înlăturând metoda naturalistă și-o lasusește pe cea fenomenologică a lui Husserl ca singură posibilă. Iar cine are pretenția de a face filosofia culturii după o metodă naturalistă este dela început pe un teren greșit. Nu va reuși să dea decît o descriere a fenomenelor de cultură, nicidecum o cunoaștere a lor intimă, bazată pe raportul esențelor formelor de conștiință.

* * *

Husserl, sprijinit de metoda fenomenologică n'a înlăturat însă numai descrierea naturalistă dela fundamentul filosofiei văzută ca știință exactă a spiritului, ci și istorismul, cit și filosofia înțelepciune. (*Weltanschauung*). Istorismul supune totul desvolțării, evoluției, schimbărilor deci. Instaurează un scepticism primejdios și un relativism incompatibil cu o știință strictă. Deaceea cred că e îndreptățită critica istorismului ca fundament exclusiv al filosofiei culturii. Zic ca fundament exclusiv, deoarece se pot menționa cîteva personalități cu spirit istoric, ca de pildă profesorul universitar D Caracostea, care, deși ilustrează în cercetările sale (*Lenore, Isoarele lui Asacki, Isoarele poemei Luceafărul*) o metodă istorică, de cercetare științifică, nu enunță totuș neadevărul că un fenomen de cultură n'ar putea fi cunoscut decît exclusiv prin perspectiva istorică, ci, vede această perspectivă doar ca pe un ajutor indispensabil în cunoașterea actului de cultură. La fel, înțelepciunea (*Weltanschauung*) nu poate fi fundament, științific al unei filosofii. Înțelepciunea are ca fond experiența unei vieți întregi. Știința are ca fundament, valorile — realizate prin munca colectivă a gene-

rațiilor — sortite eternității. Și este foarte oportună afirmația lui Husserl: „*um der Zeit willen, dürfen wir die Ewigkeit nicht preisgeben*”. Pentruce deci, și noi, am prefera timpul, eternității? Este logic ca strădania de a indica un drum filosofiei culturii românești să iea act de istorism cit și de înțelepciunile noastre culturale, dar să prefere cercetarea strict științifică, interpretării îndemănate. Fiindcă dacă n'am știut să călcăm la timp pe judecata tradiției, ne-am îndepărtat de devărata filosofie a culturii noastre, văzută ca știință strictă.

* *

Este fără îndoială semnificativ faptul că în 1929, Mihail Dragomirescu, dînd la lumină opera sa „*Integralismul*”¹⁾ caută să înlătore din studiul literaturii, temeiul istoric²⁾ admișind pe cel filosofic, dar încercînd în acelaș timp o atitudine husserliană de stabilire a științelor sufletului, așa cum Husserl încearca o știință a spiritului.

Deși ținta sa principală este lumea psiho-fizică, lumea capodoperilor artistice, cum zice autorul, alta decît cea fizică și decît cea psihică, totuș, preocuparea aceasta este remarcabilă prin coincidența cu înaltele preocupări ale lui Husserl, de a stabili o știință strictă a valorilor spirituale — și deaceea; Mihail Dragomirescu, după ce studiază în prima parte a lucrării, „*Principiile integralismului referitor la capodopera literară*”, în a doua parte, „*Lumea fizică*” și științele fizice; în a treia parte, „*Lumea psihică*”³⁾ se poate spune că are o atitudine precis husserliană, stabilind științele psihice cari corespund celor fizice. În 238 pagini într'un mod dialogat, impropriu poate adîncimilor filosofice contemporane, se cercetează condițiile de existență în lumea psihică, integralitatea stărilor sufletești (intelectuale, afective, volitive), științele psihice și cele trei legi ale schimbărilor, prin cunoaștere, a stărilor sufletești⁴⁾.

Ceeace interesează însă mai mult, ca apropiere de Husserl, sunt concluziunile la cari autorul ajunge, referitor la stabilirea științelor psihice. Coincidența acestor preocupări, la Husserl ca și la Mihail Dragomirescu, justifică apropierea noastră. Prin cercetări raționale, uneori ingenioase și interesante, altele cari pot fi luate în considerare, găsește următorul tablou al științelor psihice cari corespund științelor fizice:

1) Editura „Institutul de literatură” (București 1929).

2) Ca și în „*Critica științifică și Eminescu* (1896).

3) „*Lumea psihică*” pp. 290 - 528.

4) Vezi și „*Negativismul*” pag. 49.

Geometriei — *Logica*¹⁾; Algebrei (Arit.) — *Estetica*; Mecanicei — *Eitca*; Fizicei — *Mnemonologia*; Chimiei — *Eidologia*; Biologiei — *Aperceptica*; Geografiei — *Cosmica*; Șt. Naturale — *Concretica*; Sociologiei — *Sistematca*.

Iată argumentările, datorită cărora, autorul dă corespondent psihic al Algebrei, Estetica, de pildă:

„Aritmetica se ocupă cu timpul existență; în ordinea psihică știința care se ocupă cu *unitatea existență* va fi Estetica. Această părere paradoxală se demonstrează arătându-se că unitatea existență, principiul fundamental al Esteticei nu este altceva decât însăși frumusețea, la care se ajunge prin niște proceduri analoge cu cele întrebuițate de Algebră pentru aflarea unei necunoscute. Precum în rezolvarea unei ecuații se întrebuițează numerele (succesiunile clipelor), ce sînt cunoscute, pentru a afla un număr (o succesiune necunoscute care să poate fi înțeleasă dintr'odată ca ceva simultan) tot așa în însușirea unei capodopere, întrebuițăm șirurile de cuvinte cunoscute, pentruca să ajungem la contemplațiunea frumuseții necunoscute pe care s'o privim dintr'odată ca o ființă simultană. Aritmetica — Algebra, ce se ocupă cu timpul, au de corespondent în lumea psihică unitatea — existență obiectul Esteticei”²⁾

Că argumentarea este ingenioasă și interesantă, fără îndoială. Dar autorul poate chiar să aibă dreptate. Un volum de 528 pagini construit într'o așa strînsă sistematizare a gîndirii și cu o asemenea metodologie raționalistă nu este puțin lucru. Dar este regretabil faptul că nu s'a găsit încă nimeni în măsură să studieze metodic valabilitatea gîndirii filosofice a lui Mihail Dragomirescu. Și, deși nu este primul, în înlăturarea punctului de vedere istoric în cunoașterea unei opere de artă, Mihail Dragomirescu poate fi apropiat, vag, de atitudinea fenomenologiei care face critica istorismului, cum poate fi apropiat de altfel și de estetica lui Croce, cu care estetica sa are puncte de contact.³⁾

* * *

Fenomenologia experimentată metodologic este adesea greu de determinat. Fie că această metodă de cunoaștere preconizată de Husserl, conține în însăși esența ei o contradicție prin acceptarea „intuiției datului esențial” odată cu acceptarea raționalismului cartezian, fie prin faptul că cei cari o practică în actul de

1) Numerile subliniate reprezintă științele psihice.

2) „Integralismul” pag. 315.

3) „La Science de la littérature” (Ed. Y Gamber, Paris 1929).

cultură, o adoptă numai întâmplător și mai întotdeauna parțial, este foarte greu să poți stabili *cari* anume, *cum* și *în ce măsură* o experimentează. Nu este însă imposibil. Desigur că pentru a putea determina precis raporturile unui scriitor cu fenomenologia sau numai cu atitudinea fenomenologică, se cere un studiu aprofundat și cu prudențe raportări, întrucât, nu este om al gândului sau al condeiului care fixează în scris stări sufletești, care să aibă atitudini fenomenologice față de actele de conștiință. Dar, atunci când este vorba să stabilești la un scriitor sau cugetător o atitudine fenomenologică, prin investigațiile ideologice sau artistice pe cari trebuie să le faci, este nevoie să găsești și o constantă comportare fenomenologică în stări sufletești sau judecăți de acelaș fel. Este nevoie deci să descoperi la el o metodă de cercetare sau o tehnică artistică, dacă nu întotdeauna, cel puțin în majoritatea cazurilor, constantă. Așa că, vorbind de Mihail Dragomirescu, n'am făcut greșala de a-l considera husserlian pur și simplu. sau de a-l decreta fenomenolog, ci am constatat doar că într-o anumită atitudine de cercetare filosofică el este husserlian și anume, atunci când este vorba să stabilească toate corespondențele științelor fizice, în științe psihice, precum Husserl a urmărit în cercetările sale fixarea unei științe a spiritului. La fel, intrind în discuție comportarea fenomenologică a scriitorului Camil Petrescu, ea va fi determinată strict, în raport cu contingențele atitudinii sale literare. Deoarece, în poeziile sale de război ¹⁾, în „*Ultima noapte de dragoste, întâia noapte de război*” ²⁾ cât mai cu seamă în „*Patul lui Procuș*” ³⁾, Camil Petrescu are o netăgăduită metodă de cercetare fenomenologică a stărilor sufletești, care-l prezintă ca pe un scriitor de autentică observare, sau mai exact, de autentică analiză psihologică, se poate spune cu drept cuvânt că acest scriitor reprezintă în această privință o atitudine fenomenologică în cultura noastră...

Când am citit poeziile sale de război am rămas, este drept surprins de faptul că nu aveau ca substanță un patriotism răsuflat și în această privință, în literatura noastră, s'a cam abuzat, încît aproape orice poezie patriotică, azi este sortită să fie considerată de prost gust. Poesia lui Camil Petrescu din acele impresionante „cicluri ale morții”, nu mai se bazează pe retorismul obișnuit al genului, nici pe tirada plină de bravură, care vrea să spuie că „Românul are șapte vieți în pieptu-i de armă”.

1) „*Versuri*” Editura „Cultura Națională” 1923.

2) „*Ultima noapte...*” (roman) Editura Cultura Națională.

3) „*Patul lui Procuș*” (roman) Editura Națională Ciornei 1933.

nici măcar pe efectarea eroismului căutat, neverosimil, de insuportabilă literatură.

Poesia sa este o explorare a subconștientului omului în război, este un studiu sguitor de stări sufletești autentice în fața morții, este o cunoaștere autentică a acestui deosebit fel de viață a omului care este războiul, și în care sentimentul de care ești invadat, până la obsesie, este sentimentul morții. Totuși să nu se creadă că oamenii din poeziile lui Camil Petrescu sunt niște fricoși; dimpotrivă, este cazul să remarcăm la ei chiar acte de suprem eroism. Dar, în fața deslănțuirii de forțe ale măcelului, omul pare mic, meschin și ridicol, cînd vrea să fie erou. De aceea, cel mai autentic sentiment este acela al morții, în care fenomenul sufleteș al omului se cristalează și acționează. Camil Petrescu a înlăturat în acest mod *literaturizarea* din poezia de război, reintegrînd fenomenul sufleteș autentic — uman în centrul de preocupare al poetice sale, cum a făcut de altfel, cu o altă posibilitate de varietate, și în „*Transcendentalia*”¹⁾. Ceea ce însă este neîndoios, este că el, ațintind ochiul contemplativ, pentru o autentică cunoaștere, asupra fenomenului sufleteș, a adoptat o atitudine fenomenologică în poetica sa. Căci încearcă intuirea, dacă nu chiar cunoașterea datului esențial al conștiinței, prin întoarcerea observației asupra „eului” în ceea ce are el mai substanțial. Și în această privință, Camil Petrescu reprezintă în cultura noastră o atitudine fenomenologică.

Dar Camil Petrescu și în roman a avut tot o comportare fenomenologică. Asupra aceluiaș material, războiul, a dat în „*Ultima noapte de dragoste*” icoana lui autentică, prin prisma unei conștiințe de luptător. Este vorba de volumul al II-lea, care reprezintă psihologia autentică a omului în război, nu ca în „*Intunecare*”, de pildă, a lui Cezar Petrescu, unde se face umanitarism tendențios, sau ca în „*Pădure Sptnzurașilor*” a lui Liviu Rebreanu, în care se analizează psihologia unui luptător diformat sufletește. El face fenomenologia sufletească a unui luptător normal, a animalului în fața morții, nu fricos, dar al cărui subconștient reacționează normal. Volumul I din „*Ultima noapte de dragoste*” și „*Patul lui Procust*” (2 vol.), deși abordează explorări sufletești intime, dovedesc aceeaș atitudine fenomenologică. „*Ultima noapte ..*” vol. I, este analiza ascuțită a unui caz de atroce gelozie; „*Patul lui Procust*”, cîteva cazuri de cercetări înlăuntrul conștiinței, spre a se putea căpăta sigu-

1) „*Transcendentalia*” (versuri) Cultura Națională.

ranța dragostei, cazuri, cari la un moment dat se complică, se suprapun și se incurcă, deslănțuind de data aceasta în conștiința autorului setea de cunoaștere a fenomenului adevărat, deci autentic, care, în cele din urmă rămâne un mister de rezolvat; în toate cazurile deci o atitudine fenomenologică, de cercetare strictă, deși sub forma operei de artă, a fenomenului originar de conștiință. Fapte pentru care este îndreptățită afirmația că acest scriitor reprezintă o atitudine fenomenologică în cultura românească.

Scriitorul Camil Petrescu însă a apărut și în cîmpul discuțiilor ideologice românești cu o vădită preocupare și cu o netăgăduită înclinație către sistemul de cunoaștere fenomenologică.¹⁾ Acum vreo cîțiva ani, cînd apărea sub conducerea sa „*Cetatea literară*”, preocupările ideologice erau îndrumate spre „substanțialism”, doctrină care trebuia să-i și definească poziția ideologică. Nu știu dacă acest studiu tipărit, dar nepublicat, va fi fost în vreo latură înrudit cu substanțialismul filosofic al lui Spinoza, dar regret teama pe care a avut-o Camil Petrescu de a-l publica, deoarece a fost cuprins de o mare și îndreptățită curiozitate atunci cînd, în cîteva studii pe cari le publicasem în niște periodice, a descoperit idei de-ale sale, chemîndu-mă acasă și arătîndu-mi-le în cartea aceasta „*Substanțialism*” (1928) care, regret încă odată, era tipărită într'un singur exemplar și n'avem de unde s'o cunosc. Dar dacă în această primă fază Camil Petrescu n'a apărut cu „*Substanțialism*” în discuția publică, în 1932, într'un interview din „*Floarea de foc*” am găsit o vădită comportare fenomenologică a sa, cînd definea principiul artei astfel: „*Viața înalt sufletească, tensiunea cea mai transformată a spiritului este singură demn de preocuparea creatorului. Creator adică realizator de cunoașterea. Cunoașterea sentimentului metafizic, care e o continuă întrebare, conține neliniște*”.¹⁾ Remarcam asupra acestor încercări de definire a unei poziții fenomenologice, că scriitorul are în fața conștiinței exemplul literaturii lui André Gide cînd vorbește de „neliniște” (inquiétude-auxiété) și că „tu face distincția între *ontologie* adică realitate și între *gnozeologie* adică aparență” (*sentimentul metafizic* îi zice Camil Petrescu)²⁾.

Mai ales că înțelegea fenomenologia ca „un fel de cunoașterea fenomenelor care nu merge pînă la ontologie, ci se oprește într'o regiune aproape de ontologie, o regiune incertă, mai

1) „*Floarea de foc*” Nr. 1. (Ianuarie 1932)

2) „*Negativismul*” (pp. 31, 95, 76).

aproape de *neliniște gidiană*¹⁾. De aceea concludem atunci că „nu și-a dat străduința de a pătrunde cu analiza mai departe, la recititatea ontologică a fenomenului de viață, așa cum l-a definit Descartes în *Meditațiile sale*”¹⁾. Aș mai putea adăoga și: așa cum Husserl și Bergson au descoperit această ontologie a spiritului, unul prin cunoașterea carteziană a datului esențial²⁾, celălalt prin intuiționism³⁾. Dar fie că această idee a lui Camil Petrescu era imprecis exprimată, fie că ea avea să se clasifice în sensul ontologiei lui Husserl și a intuiționismului bergsonian, cum vom vedea imediat, prețios în afirmația aceasta era faptul că scriitorul înțelegea pe creator ca un „realizator de cunoaștere”, cunoașterea fenomenelor sufletești, sprijinite pe experiență și trăire.

Ca o dovadă practică a afirmațiilor sale ideologice stă opera sa. Și chiar ca o dovadă a obiecțiilor făcute, anume că acest scriitor nu concepe arta ca o ontologie a spiritului ci ca o suspendare în sentimentul metafizic al *neliniștei* gidiene, al neșguranței, stă faptul că atât „*Ultima noapte de dragoste*” vol. I, cât și „*Patul lui Procus*”, ambele romane psihologice, cari studiază artistic fenomene de conștiință individuală, *nu ne dau satisfacția unui cunoașteri complete a adevărului*, ci misterul va acoperi înainte dramele eroilor, căci autorul nu le lămurește. La fel de *nelămurită* romane gelozia eroului din „*Ultima noapte...*” vol. I, ca și drama lui Fred Vasilescu din „*Patul lui Procus*”. „Taina lui Fred Vasilescu merge poate în cea universală, fără niciun moment de sprijin adevărat...” (pag. 414). — încheie Camil Petrescu acest roman. Dar, nu este mai puțin adevărat că, această obiecțiune a noastră, ca principiu ideologic, autorul o interpretează în forme artistice, cari au efect emoțional. În 1933, Camil Petrescu scoate volumașul polemic „Eugen Lovinescu” în care, are un întreg capitol asupra estetice fenomenologice⁴⁾, vorbind de Uitz, M. Geiger, Max Dessoir, Etienne Sourian, precizându-și oarecum poziția proprie în afirmația că, „esența artei și a criticii este cunoașterea intuitivă”. (pag. 123) și făcând aluzie și la acel „*Substantiellism*”. Dar, poziția sa ideologică în această privință nu este clarificată îndeajuns decît în 1935, cînd, în *Revista Fundațiilor Regale*, publică articolul „*Noua structura și opera lui Marcel Procus*”⁵⁾, pe

1) „Negativismul” (pp. 31, 95, 76).

2) Edmund Husserl: „Meditations cartésiennes.” (Armand Collin. Paris)

3) Henri Bergson „La Durée”.

4) Camil Petrescu: „Eug. Lovinescu” (Ed. C. L. Toronțiu 1933, cap. V.)

5) „Revista Fundațiilor Regale” (An. II, Nr. 11, pp. 377, 401).

care o vede explicată prin cunoaşterea intuitivă a lui Hesserl și Henri Bergson, ambii avînd drept instrument de explorare a conştiinței, *intuiția* (*Wesenschau*).

Se pare că aci, voind a găsi o cheie de înțelegere organică a operei lui Marcel Proust „*A la recherche du temps perdu*” (16 volume), Camil Petrescu, proustian el însuși în tehnica romanului, încearcă s'o explice prin noua structură a filosofiei contemporane (neovitalismul psihologic al lui Bergson și fenomenologia lui Husserl) lămurindu-și totdeodată și sieși poziția ideologică în ceea ce privește atitudinea fenomenologică. Pentru Camil Petrescu Marcel Proust este un discipol literar al intuiționismului bergsonian. Explorarea artistică a *eului* lui Proust este pentru Camil Petrescu explicabilă tocmai prin influența filosofiei contemporane de a căuta sprijin în *conștiință*, adică, este explicabilă prin influența reducției fenomenologice a lui Husserl și absolutului psihologic al lui Bergson. Semnalez totuș ca semnificativ faptul că de data aceasta Camil Petrescu, renunță de a avea explicația cazului operei lui Proust prin fenomenologia lui Husserl, recurgînd doar la doctrina filosofului francez¹⁾. Este în orice caz o renunțare la fenomenologie, care ar fi cerut operei lui Proust eforturi mai apreciabile, în favoarea intuiționismului bergsonian care oferă o accepție mai simplistă.

Remarcabilă însă este încercarea lui Camil Petrescu de a schița grafica celor două doctrine și, mai ales, de a fixa punctul de corespondență al lor. Pentru acest lucru, pune deoparte *neovitalismul lui Bergson*, de cealaltă parte *fenomenologia lui Husserl*. Amîndouă concepțiile participă la revoluția coperniciană a lui Kant, adică amîndouă caută punctul de sprijin în *conștiință* — zice Camil Petrescu (pag. 388—389). Kant negase posibilitatea de cunoaștere a *lucrului în sine*, idealității subiectivi proclamaseră isvorul cunoașterii în *eu*, Schopenhauer afirmase că ceva absolut nu se poate cunoaște decît prin activismul voinței. Iar Husserl și Bergson, deși cu deosebiri inerente lor, întrebuintează acelaș instrument al *cunoașterii interioare, intuiția*. Incît, cînd Camil Petrescu ajunge la acest ultim punct al trecerii sale în revistă, înțelege și el, cu Husserl și Bergson, că e posibilă *cunoașterea absolută* (ontologia sufletească adică) — realitatea fenomenologică, prin *intuiția datul esențial* (*Epoche*)²⁾, cum zice Husserl, absolutul psihologic, prin cunoașterea intuitivă

1) R. F. R. (Nr. 11, pag. 390).

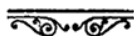
2) Reducția fenomenologică.

cum zice Bergson ¹⁾ — De aci înainte Camil Petrescu părăsește pe Husserl pentru a continua drumul numai cu Bergson în explicarea operei lui Proust. Cu alte cuvinte renunță la fenomenologie și de aci înainte atitudinea sa nu mai este de natură fenomenologică, ci mai mult intuiționist bergsoniană. Acest lucru se poate dovedi și cu literatura sa. Literatura sa sete proustiană, metoda cunoașterii interioare, ea renunță la *cunoașterea absolută* (ontologia sufletească) pe care o propagă Husserl în acea luare de conștiință *plină și integrală* ²⁾.

Din momentul în care Camil Petrescu acceptă ca actul de conștiință să rămână în literatura sa o *taină* fără posibilitate de explicare, nu se mai poate spune că de aci înainte are o atitudine fenomenologică. Renunțarea aceasta, chiar dacă este o avantajoasă metodă de interes, creat în masa lectorilor, din punctul de vedere al fenomenologiei este o facilitate. Și credem că primul care va recunoaște acest adevăr va fi Camil Petrescu însuși.

1) Intuiționismul bergsonian.

2) „Nachwort zu meinen Ideen...” și mai ales „Méditations cartésiennes“.

Marcu Alexandra

(1901– 1991, Deda)

Alexandra Marcu (Márk Alexandra) a fost considerată o scriitoare pentru tineret. A terminat liceul la Târgu-Mureș, apoi, timp de doi ani, a studiat la Universitatea din Debrecen. Între anii 1920-1922, a fost secretară și lector la Institutul Francez din Târgu Mureș. Între anii 1951-1967 a fost referentă la Teatrul Secuiesc, respectiv Teatrul de Stat din Târgu-Mureș. Începând cu anul 1930, publică în *Brassói Lapok*, unde, în 1935, se face remarcată cu poezia *Varjú – Anya* ((Mama corbului), tradusă în scurt timp în mai multe limbi în : Ungaria, Franța și Statele Unite, fiind considerată unul dintre cele mai bune poeme de rezistență antifascistă. A mai apărut în publicațiile budapestane „*Új Idők*” (1942) și „*Újság*” (1944).

Este prezentă în antologiile *Az Óperencián innen és túl* (Povestiri de dincolo și de dincoace - 1957) și *Nagyapa mesefája* (Povestea bunicului - 1978). Comedia sa *Tarkabarka* a fost prezentată la Sfântu Gheorghe (1957), iar cele două spectacole de păpuși, *Buratino kalandjai* (Aventurile lui Buratino) bazată pe povestea lui Tolstoi (1961) și *Magellannal a Föld körül* (Magellan în jurul Pământului) scrisă după Costel Popovici (1964) au ținut capul de afiș la Teatrul de Păpuși din Târgu- Mureș. Epigramele sale în limba română au fost publicate sub numele de Alexandra Marcu în antologia *Eterna epigramă* (Cluj- Napoca, 1981). În anul 1957, a apărut singurul său volum independent cu titlul *Vane* (Povești).

TĂCERE...

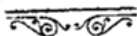
*Ce noapte, — Doamne Sfinte! —
ce întuneric, ca într'un sicriu...!
— Numai ceasul bate încet
pe masă,
par'că singur el ar fi în casă
viu.*

*Sunt departe și străine toate,
— S'a încheșat într o tăcere adâncă
și s'a prăbușit în noapte ca o stâncă
în mare, tot ce viu a fost odată...
— Sunt poate și eu de veacuri îngropată
și acum ascult din vechiul meu mormânt
cum trece pe deasupra-mi timpul
ca un vânt...*

22

*Măine... oare iar' să face dimineață...?
Iar' să încep din capăt și luptă, și viață,
și sbucium, și griji, și târgul de minciuni?*

*Sau invia-vor din noapte, mari, cerești minuni,
opri-vor roata timpului în cale
și or să m'adoarmă 'n brațul tău
Eternă Noapte,
ca p'un copil la sânul mamei sale.*

p. 23

Sașa Pană

(8 august 1902, București – 22 august 1981, București)

Sașa Pană, pseudonimul literar al lui **Alexandru Binder**, a fost un scriitor evreu român, prezent în literatura română de avangardă din prima jumătate a secolului al XX-lea.

Fiul medicului David Binder a urmat studii secundare la Dorohoi, terminate la Liceul „Matei Basarab” din București, în 1921. În același an intră la Facultatea de medicină (primii doi ani la Iași) și simultan la Institutul medico-militar din București. În 1927, obține diploma de medic militar, după ce cu un an mai înainte încercase să se sinucidă.¹³²

Automatisme de viață de cazarmă și incuria sanitară vor fi ironizate în prozelor sale : *Tîlbîc*, *Tureatcă&Co.*(1948), *A fost odată ... și nu va mai fi!* (1949), *Cordonul sanitar* (1949), *Misiunea trebuie îndeplinită* (1950) ș.a. Își exercită profesiunea în mai multe locuri din țară, ajungând chiar medic șef al garnizoanei București, cu gradul de colonel. Vocația lui era însă literatura, domeniu în care disponibilitățile sale intelectuale vor contribui decisiv la desăvârșirea lui de animator al mișcărilor literare de avangardă din România, începând cu dadaismul, trecând apoi spre o orientare suprarealistă. Debutează publicistic în „*Opinia*” din Iași, prima poezie fiindu-i publicată în „*Rampa*” (1921), revistă bucureșteană de teatru, muzică, artă și literatură.

În 1928 a editat revista „*Unu*”, mai întâi la Dorohoi, apoi la București. Mai târziu va fonda și editura de restrânsă circulație cu același nume, unde va publica producția proprie și operele unor confrăți ca : Urmuz, Tristan Tzara, Stephan Roll, Ilarie Voronca, Vasile Dobrian și alții sacrificându-și veniturile proprii pentru sprijinirea mișcării de avangardă. Sașa Pană a dus o existență dublă, disociind net activitatea profesională de cea literară, neangajându-se în acțiunile propriu-zise ale moderniştilor. Deabia în 1932, printr-o notiță din „*Facla*” se va afla de existența literară a militarului medic.¹³³

Prin editura personală, îndeosebi, va tipări volumele: *Răbojul unui muritor* (1925), *Cuvântul talisman* (1933), *Călătorie cu funicularul* (1934), *Iarba fiarelor* (1937), *Vladimir* (1938, nepus în comerț), *Munții*, *noaptea*, *neliniștea* (1940),

¹³² Marian Popa, *op.cit.*, p. 402.

¹³³ Idem.

Atentat la bunele tabieturi (1942), *Pentru libertate* (1945), *Plecări fără ancoră* (1946), *Poeme fără imaginație* (1947). Volumul *Poeme și poezii alese din cărți și din sertar* (1966) cuprinde o selecție din perioada 1925-1965, mai multe inedite aparținând ciclului *Culoarea timpului* (1948-1965). Este și autorul unor poeme în proză: *Diagrame* (1930), *Echinox arbitrar* (1931), *Viața romanțată a lui Dumnezeu* (1932), *Prozopoeme* (1971). După aprecierea criticului Marian Popa poezia de început este tributară simbolismului crepuscular. În etapa suprarealistă, poetul cultivă umorul absurd, absurditățile fără umor și hazardul obiectiv; dar suprarealismul său este moderat, prozaismul este mai mult real decât manifest. Opera sa poetică, în care se includ și versurile de adeziune la socialism de mai târziu, poate fi definită chiar prin titlul unuia dintre volume: *Poeme fără imaginație*.

După anul 1944 a scris proză satirică în care a implicat biograficul. Sub impactul vremurilor pe care le trăia, a recurs la un adevărat „balet” literar. Animator, altădată, al revistei de anangardă amintită, în placheta *Pentru libertate*, scoasă în colecția noii sale reviste „pentru muncitori și intelectuali,” „*Orizont*”, care de fapt era revista „*unu*” rebotezată, făcea profesiune de credință antisuprarealistă, dovadă și versurile: „*Zvârl la gunoi cuvintele mătăsoase, / Parfumurile și moliciunile cotidiene, / În care m-am bălăcit douăzeci de ani, / Și dezghioc verb sgrunțuros precum faptele, / Precum gândul de cremene al pionierilor.*”¹³⁴Primită cu „infinită scârbă” de noii suprarealiști, foști inamici ai revistei „*unu*, noua orientare stilistică a lui Sașa Pană va fi parțial abandonată în următorul său volum *Plecări fără ancoră*, revenind la stilul care l-a consacrat. Va încerca din nou o apropiere de poezia cu mesaj social prin volumul *Poeme fără imaginație*, dar fără suficientă personalitate.¹³⁵

În 1969, a îngrijit *Antologia literaturii române de avangardă*.

În total, opera literară a lui Sașa Pană cuprinde 16 volume și plachete de poezii și prozopoeme, majoritatea apărute în Editura „*unu*”, nouă volume de proză și publicistică, două volume de teatru și ediții pentru Aurel Zaremba,¹³⁶Urmuz, Tristan Tzara și Ion Călugăru.¹³⁷

¹³⁴ Al. Piru, *Panorama deceniului literar românesc, 1940-1950*, Editura pentru literatură, 1968, p. 68.

¹³⁵ Idem.

¹³⁶ Aurel Zaremba sau A. Zaremba (1908, Iași - 1930, Iași), cunoscut și sub pseudonimul Azar, a fost un poet român de avangardă, redactor-șef la revista „*XX - literatură contemporană*” și colaborator la revista „*unu*” a lui Sașa Pană și la revista *Prospect* a prietenului său, Virgil Gheorghiu. Nu a publicat niciun volum în timpul vieții. Cu ocazia morții sale timpurii, a apărut în revista „*unu*” o pagină colectivă, *Aurel Zaremba - Închidere*, cu aporturi ale lui Sașa Pană, Stephan Roll, Ilarie Voronca, Alexandru Dimitriu-Păușești și Raul Iulian. După moarte, poemele sale au fost

ZIUA PRIMEI SOSIRI

Hainele lor de flăcăi palizi de drum
Atrnă din serpentine putrede
Un bal costumat în cerșetori
Privirile răsucesc lunete rătăcite
Acuș nu vor mai fi civili
Gîndurile caută popas
Din vălmășagul senzurilor eclipsă
Casa cu părinții e la picioare o lădiță
Li se strînge orizontul
Pînă la carnea înfiorată
Saliva se usucă
Amar în gură
Cuvîntul dinții este PREZENT
Și 'ntiul prezent se întoarce mestecat
În gîtlejul ars de nostalgie
Ca-într'o ventuză
Cuvîntul dinții lipsește
Cuvîntul dinții nu este prezent

Va veni deșteptarea apoi deșteptările
Soarele e tot atît de aproape
Dar ce departe prispa și somnul fără vise
Și ce poveste cu balauri
Regulamentul serviciului interior

23

adunate de Sașa Pană în volumul *Deschidere* (incluzând un portret de Jules Perahim), care a fost tipărit într-un tiraj de 151 de exemplare la Editura „unu” în 1933
(https://ro.wikipedia.org/wiki/Aurel_Zaremba)

¹³⁷ Vezi și Al. Raicu, *Proiecte literare. Sașa Pană*, în „*România literară*”, nr. 2, 7 ianuarie 1971, p.2

EVENIMENTE FĂRĂ STELE

De-atunci am mai dăruit un șirag de picioare
În piept în cap în spate
Multor hipopotami cari inveliseră în foiță de cositor
Inteligența corăslită
Vorbiau numai despre planete schopenhauer
Democrație bănci literatură banchete
Un roi de albine a dat atacul cu baioneta
Și pleoape s'au mimetizat în cartofi

Trăsură așteaptă să te ducă la cea mai apropiată gară
Societatea bună sau flagelul orașului
A rămas cu gingiile pe dușumea
Adevărul era ascuns
Ca partea folositoare a legumei în pământ
Adevărul și-a făcut loc ca o coasă
A întâlnit un domn cu melon
Jumătate i-a căzut în față
Ca o plăcintă
A mai întâlnit o teorie mucegăită
A tăiat-o în două
Dar fiecare trăia în parte ca un vierme
Fără coadă fără cap

Am trecut pe acolo și mi-am frecat puțin tălpile
Deasupra
Era foarte plăcut

Un centaur m'a felicitat
Luna era de culoarea portocalei
Intra și ieșia prin ferestrele deschise

IN FIECARE ZI O DRAMĂ

Fosforescent e numai singele ars în vijelie

Dar vei ști să te păzești
De turburătoarea marmoră
Cu inima putrezită sub bandaj
Și două țipete în cărbunele privirii

Dincolo de această frontieră
Vei afla cite diamante sint într'un cuvint
Un cristal taie continentul
Și iubirea navighează pe un fir pe lună
Nu e fir : e cenușa lacrimilor

Depărtările iluminate
De transparența umbrelor
Memoria se pierde în inele de vid
Metamorfoza undelor în violențe

Respirația mai scurtă cu o lungime de viață
Cercul disperărilor se strânge pe piept
Ca obturatorul lentilei fotografice

VISUL ESTE ALTCEVA

Mary-Ange

Oricind ești la adăpost
Încearcă spectacolul aici pe canavaua tăcerii
Ești pal-dă ca o floare de lotus

O pudră de dorințe în loc de cearceaf
Inflexiuni în gol
Ademenire spre axa caldă a coapselor

Carne furată intangibilă golicione de amforă
Alhimie de atomi de lumină
Amvon etern dospit din căldură și stenografii subterane

E de-ajuns să fim împreună
Buzele știu să mîngîie umbra fragilă
Te voi regăsi printre idoli
Te voi regăsi cu prospețimi de oază
Alarma inutilă
Dincolo de mine ești tu
Dincolo de tine cenușa

Nostalgie acord fără recurs.

CRISTAL

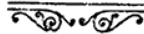
Trece fantoma principesei otrăvite cu oleandru
Principesa a murit de parfum
Principesa e ca un măr domnesc
Parfumul era un hamac pentru somnul ei

Privește ce ușoară e, parcă n'ar fi moartă

Anii și lunile încolțesc pentru alții
Deșteptătorul cu clinchet de aur tace la ora 6
În cameră mai e un bust cu orbitele goale
Camera e absentă
Camera e o vitrină pentru excursioniștii sentimentali

Inele se schimbă printre ferigele'nalte
Părul blond acompaniază umărul drept
— Călătoria se face cu busolă, copii,
Nord-Sud disperare destin

Vă aștept la scara vieții
Cu telegarii în spume

Maximilian Costin

(1888, Piatra Neamț – 1938, București)

Muzician multilateral, violonist, pedagog și muzicolog, a fost înzestrat și cu talent literar scriind nuvele, schițe satirice, versuri și traduceri din prozatorii și poeții francezi.¹³⁸ Maximilian Costin a fost dintre acei oameni de artă din România, care, în epoca cuprinsă între cele două Războaie Mondiale, a desfășurat o activitate deosebit de rodnică pentru propășirea culturii muzicale românești.

S-a născut în anul 1888 la Piatra Neamț ca fiu al ofițerului Ioan Costin. Și-a făcut studiile liceale la Bacău, unde și-a însușit și primele noțiuni despre vioară. După terminarea liceului a plecat la Paris unde a studiat în paralel cu H. Berthelier¹³⁹ și cu George Enescu. Ulterior, între anii 1912-1914, a studiat la Berlin cu Michael Press și Georg Lehman, sub îndrumarea lui Enescu cu care și-a continuat studiile în țară, între anii 1914-1918.

La 1 ianuarie 1916 preia, împreună cu I.N.Otescu revista „*Muzica*” condusă înainte de M. Mărgăritescu, pentru a oglindi în coloanele unui periodic de specialitate viața muzicală din România, care începuse să se afirme din ce în ce mai mult. Din anul 1919 colaborează cu George Breazu, muzicolog, profesor, etnomuzicolog și critic muzical român. A condus revista până în anul 1925, contribuind în bună măsură la susținerea ei cu mijloace financiare proprii.

În calitate de redactor-șef, Maximilian Costin a scris câteva studii estetice, articole și critici muzicale remarcabile, care, în ordine cronologică, sunt printre primele de acest fel în muzicologia românească modernă. Menționăm că este primul muzicolog român care a scris biografia lui George Enescu. Tot în anul 1916, Maximilian Costin, împreună cu alți muzicieni, înființează societatea

¹³⁸ A tradus din: Camille Flamarion, *Sfârșitul lumii*, Stephane Mallarmé, *Poezii*, Hector Berlioz, *Simfoniile lui Beethoven*. Din opera sa amintim: *Poezii*, Târgu-Mureș: Tipografia Pax, (f.a); *George Enescu. Date critice și biografice*, București: (s.n.), (s.a.); *Vioara. maestrul și arta ei*, București, Editura Viața românească, 1920; *Dracul: teatru*, Cluj, (s.n.), 1930; *Poezii*, Târgu-Mureș, Editura Studio, 1932; *Șoimii patrupezi* (schițe umoristice), Târgu-Mureș, 1934; *Un mare român: Emil Dandea*, Târgu-Mureș, Editura Studio; *George Enescu*, București, (s.n.), 1938; *Vioara, maestrul și arta ei* / Ediție revăzută și completată de prof. Zeno Vancea, București, Editura Muzicală, 1964.

¹³⁹ Henri Berthelier (1856 - 1918) a fost un violonist francez care, între anii 1894-1915, a predat la Conservatorul din Paris, avându-i ca elevi, printre alții, pe: Durosoir Lucien, Marcel Chailley, Axel Theodor Schjøler, Sigrid Lindberg, Elie Spivak, Jeanne Gautier, Georges Frey, Isabella Beaton, Darius Milhaud, Raoul Vidas, Pierre Monteux, Marcel Darrieux.

„Amicii muzicii”, ocupând funcția de secretar general, George Enescu fiind ales președinte de onoare.¹⁴⁰

Ca violinist,¹⁴¹ Maximilian Costin s-a remarcat, îndeosebi, în domeniul muzicii de cameră. Concertele organizate de el între anii 1922-1925, la Timișoara, în timpul cât a fost directorul Conservatorului municipal din localitate și apoi, după strămutarea sa în aceeași calitate, la Târgu-Mureș, unde a activat între anii 1925-1937, au reprezentat o reală îmbogățire a vieții muzicale din aceste orașe. În ambele școli de muzică, unde a deținut și catedra de vioară, a format un mare număr de violoniști, amatori și profesioniști care, pe urmă, au activat ca membrii în primele orchestre simfonice de la noi.¹⁴²

În anul 1931, pentru o perioadă scurtă de timp, a fost primar al orașului Târgu-Mureș unde a fondat ziarul politic „*Glasul Mureșului*” (1933), iar mai târziu a devenit președinte al Asociației presei de provincie din Târgu-Mureș (1936).

În anul 1937, este numit director administrativ al Operei române din București.

Colaborează la periodicele: „*Gazeta Mureșului*”, „*Progres și cultură*”, „*Glasul Mureșului*”, „*Nădejdea*”, „*Muzica*”, „*Clipa*”, „*Șoimii*”.

¹⁴⁰ Membrii acestei societăți își propuneau să militeze pentru înființarea unei orchestre simfonice și crearea unei opere; să înființeze școli muzicale, să organizeze concerte populare, comisii pentru culegeri folclorice, de asemenea preconizau înființarea unei edituri muzicale cât și a unor biblioteci, organizarea de conferințe etc.

¹⁴¹ În timpul Primului Război Mondial a cântat împreună cu G. Enescu, Alfred Alessandrescu ș.a. În 1918, cântă, împreună cu Enescu, *Dublul concert* de Bach, în cadrul unui concert simfonic la Iași.

¹⁴² Vezi și Virgil Pană, *Emil Dandea. Un moț primar la Târgu-Mureș*, Editura ARDEALUL, Târgu-Mureș, 2012, p. 180-184.

Statuia împietrită

O nouă statue de Praxitel fusese descoperită în ruinele antice Helada. Eram printre acei, cari puteau să vadă înainte de a fi expusă mulțimei. Intrați în odaia tăcută, în care, lângă un perete gol, se înălța minunata operă. Era un războinic spartan cu un profil de o măreață frumusețe. O cască modernă de metal îi acoperea capul. Ciudat, îmi zisei, cine a avut fantazia să-i pună pe cap această cască? Mă apropiai curios, o ridicai și minune, statuia îmi păru vie și începu să vorbească răspunzând gândului meu:

26

— Era de prisos, ca și viața, ca și eternitatea! Desigur visez, îmi zisei și înmărmurit căutam să-mi dau seama ce se petrece cu mine. Statuile nu vorbesc... era singurul gând ce-mi stăpânea mintea în confuzia acelor clipe de nălucire.

— Sunt și statui care vorbesc, răspunse iarăși gândului meu, războinicul de marmoră.

— Sunt statui care vorbesc? Nu auzisem până acum de asta, îmi formulam în gând răspunsul pe care buzele nu avură timp să-l pronunțe.

— Vorbesc și înțeleg totul, dar nu simt, căci substanța lor muritoare a fost adormită și împietrită.

— Substanță muritoare..., adormită... împietrită... Îmi trecui mâna cu neliniște pe fruntea infierbântată.

— Înainte de a fi împietrit, eram muritor. Acum, sunt nemuritor. E tot una...

— E tot una... și cine te-a împietrit?

— Magul, care știa să supună voinței sale substanța muritoare.

— Cum, tu nu ești statue, nu ai fost cioplită în marmoră?

— Sunt eu... înțeleg totul, dar nu simt nimic.

Curios vis îmi zisei din nou, și îmi recăpătai pe jumătate conștient, liniștea, urmărindu-i mersul și așteptând să mă trezesc dintr'un moment în altul.

— Visezi ca și mine, același vis etern. Substanța ta nu-l poate înțelege. Eu îl înțeleg. E fără sfârșit. Nu-i căuta zădarnic începutul.

Iar răspunsurile lui, urmând mereu gândului meu, vorbeam împreună fără cuvinte. Căutam să pătrund miracolul acestei om de marmoră, care trăiește și înțelege, dar nu simte. O dorință puternică mă stăpânea acum să pot continua acest vis miraculos, căutând să dau de desiegerea misterului vieții. Dacă în adevăr el înțelege, nu-l apasă eternitatea? Cum să stai o veșnicie împietrit, să vezi și să înțelegi totul, dar fără să ai înaintea ta nici o speranță, nici o iluzie... l' ce blestem îl stăpânea oare?

— Căutam ca și tine, nemurirea, Atunci o simțeam, acum o înțeleg. E tot una...

În ce chip a putut oare Magul să supună materia robiei pietrei? Știința a ajuns să împietrească corpul omului după moarte. Un medic Italian găsisese mijlocul să-l transforme în metal galvanizându-i celulele. Dar viața, funcțiunile corpului, conștiința

27

materiei, pot ele să fie păstrate separând numai facultatea de a simți?

— Magul știa să robească puterii lui, substanța muritoare unică. Ea se transformă fără încetare. Mișcările, frământările ei, se manifestă prin simțuri. Transformarea ei o minun moarte. Conștiința singură înțelege totul, iar înțelesul este unul și acelaș, nesfârșit. El pătrunde ființa omenească asemeni unei ape curgătoare, udând în meadrelor ei, grădini și câmpii, formând lacuri, adăpând isvoare și curgând mereu mai departe până în mare, de unde prin nori, se ridică și se revarsă iarăși peste pământ. Magul pune stavilă frământărilor substanței muritoare a ființei, în care conștiința rămâne cu totul liberă nefiind întunecată de jocul înșelător al simțurilor. Împietrirea trebuie acceptate de bună voe și Magul a hotărît să pot vorbi odată la o mie de ani. Atunci îmi apare pe cap casca ce ții în mână. Cine o ridică, înțelege și poate face cu mine schimbul de gânduri prin care vorbim, căci tu nu visezi. Cine o pune pe capul său rămâne împietrit pentru cel puțin o mie de ani, dacă atunci se va găsi cineva să'ia locul. Eu nu cer aceasta. Înțeleg totul și nu doresc nimic.

M'am repezit să'i pun casca pe cap, cuprins de fiori de groază. Aveam nemurirea în puterea mea și fugeam de dânsa. Un gând îmi incolți deodată în minte stăpânindu-mă cu o neînchipuită putere :

— Dacă din propria lui voință a cerut el pe vremuri Magului să fie împietrit, de ce a dorit aceasta? Ce dureri și deziluzii i-au stăpânit viața ca să accepte aceasta blestemată înlanțuire a sufletului său, în piatră, pentru eternitate?

Iar dânsul îmi repetă pentru ultima oară :

— Visezi ca și mine, acelaș vis etern. E fără sfârșit. Nu'i căuta zădarnic începutul!

MOARTEA TIRANULUI

Tiranul, se trezi ntr'o dimineată
Cu inima voioasă și senină.
Și neputând găsi cuiva, vre-o vină
În acea zi, scăpară mulți. cu viață.

Dar noaptea, prins de-o crâncenă turbare
Sorbi o cupă plină cu otravă
Și stăpânind un timp, moartea grozavă
Chemă la el, pe fiul său cel mare :

— Ascultă! -mai avu putere-a geme
— Nu pot fi rău, destul, dela o vreme!
Azi, inima îmi fuse slabă iară!...

Nădejdea mea întreagă, e la tine!
Tu, cată ca să fii, mai rău ca mine!...
Și se sfârși, în svârcoliri de fiară.

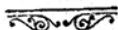
GENEZĂ

Pe cer, lucește soarele. deodată
Frumos, cu fața albă, luminată
Și blând, și aruncă ochii către noi
Atomi, pierduți, pe globul de noroi.

Învăluți în calda lui privire
Curând mișcăm, sub blânda'i ocrotire
Ca viermii ne târâm, din loc în loc
Iubim. urâm, prinși în al vieței joc.

Apoi, cuprinși de diavolești fiori
Ne batem, ne ucidem și cu sânge
Ne frământăm noroiul de-altădată,

Iar soarele, cu fața luminată
Usucă iarăși tot, inima'i plânge
Și pe morminte, răspândește flori!

Teodor Scarlat

(6 oct. 1907, Valea Argovei, jud. Ilfov - 18 dec. 1977, Bucuresti),

Poet și prozator român, care, după studii liceale în particular la Ploiești și București, a fost, pe rând, învățător suplinitor (1929), chimist la Pirotehnica armatei din București, secretar de redacție la „*Revista scriitoarelor și scriitorilor români*” (din 1934) și la revista „*Fotball*” a lui Camil Petrescu ; funcționar la Teatrul Național (din 1938) și colaborator la Radio; începând cu anul 1944, poetul a fost nevoit să se întoarcă, pentru tot restul vieții, la munca de jos, redevenind muncitor la CFR, apoi la Fabrica Zarea, magaziner la Teatrul Mic, apoi la Teatrul „Ion Creangă”.

A debutat cu versuri în manieră suprarealistă „*sub steaua avangardei*,”¹⁴³ în revista „*Vraja*” inițiată de el împreună cu Virgil Carianopol. A colaborat la „*Convorbiri literare*”. „*Familia*”, „*Bilete de papagal*”, „*Cuvântul liber*”, „*Viața literară*”, „*Vremea*” etc.

În 1934, urma să publice la Editura „*unu*” volumul *Dicteuri pentru fantoma ta*, dar manuscrisul a fost pierdut înainte de a se preda la tipar. Câteva decenii mai târziu, acesta este redescoperit și publicat parțial (unele poeme „*aberrative*” au fost eliminate) în 1972, la Editura Litera. Poemele cuprinse sunt asemănătoare cu cele ale lui Constantin Nisipeanu, Virgil Carianopol, Sașa Pană, din aceeași perioadă.¹⁴⁴

În 1934 a publicat o *Antologie de imagini din poezia nouă*, unde sunt cuprinși, printre alții, avangardiști precum Ilarie Voronca, Stephan Roll, Sașa Pană sau A. Zarembo, dar și tradiționaliști „*ciudați*” ca E. Ar. Zaharia, R. Papacioc (viitorul Arsenie Papacioc), Paul Bărbulescu sau Matei Alexandrescu.

În „*Claviaturi*” (1935), primul său volum de versuri, condiția autobiografică constituie punctul de plecare „*pentru o poezie de încordări, expansiuni și disperări interjective, expresioniste; o tristețe calmă, peisajul și portretistica feminină de tip germanic predominantă în «Floarea reginei» (1939), iar în «Ora de zbor» (1940) poezia de notație, dorința evadării sau starea de convalescență și oboseală*”.¹⁴⁵

¹⁴³ Daniel Dimitriu, în „*Convorbiri literare*”, nr. 14/1972.

¹⁴⁴ <https://sites.google.com/site/avangardaromana/teodor-scarlat>.

¹⁴⁵ Marian Popa, *op.cit.*, p. 497.

Vatra magilor (1943) ilustrează – scria criticul Marian Popa – autohtonismul, mitologia magică și imaginea muncitorului român în ipostaze câmpenești, montane și silvane. Versurile inedite, din perioada 1946-1966, adunate în volumele *Poeme* (1969) și *Noaptea din Underground* (1972) „aduc poeme demolite sufletește, muzicale, dominând crochiurile și peisajele în care poetul poate evada sau care-i favorizează abandonarea către sine.”¹⁴⁶

După cum scria poetul și muzicologul Virgil Gheorghiu, Teodor Scarlat a făcut parte din generația scriitorilor interbelici, care a îndurat cu seninătate și stoicism suferințele de toate naturile, setea de poezie rămânându-i neatinsă de-a lungul anilor. „Într-o epocă de suciri ale sensurilor, de contorsionare a exprimării, - scria cel amintit - Teodor Scarlat a știut să se eschiveze cu artă de la programul estetic al denaturărilor, rămânând cu o liceană candoare – în umbra zânei visului pur. Versurile lui împrăștie un farmec uitat și deschid fanteziei himerice grădini cu ajutorul unui material liric verbal comod, căruia îi i-au locul pe zi ce trece fraze de șoc și convulsii onirice. Unele imagini ale poetului mai au și astăzi relief”.¹⁴⁷

¹⁴⁶ Idem.

¹⁴⁷ Virgil Gheorghiu în „Viața românească”, nr. 11/1971, p. 144.

F E B R Ă

de soare m'ascund;
de lună mă tem,
când în când te caut
sau din slăvi te chem.
dar umbrele 's vechi...
în țara-mi bolnavă
nici un zâmbet de floare.
simt morile tăcerii în urechi,
că-și hurne pietrele mai tare
și zilele mă dor, nopțile mă mint.
vezi?...

pe câmp, noemvrie svârle tăvi de argint
și diminețile,
o diminețile toate
flutură drapelele 'n'uncate...

cine sânt inimă,
cine sânt,
de m'ascund sub stele și cânt
spânzurat în fiecare pom?
ascultă, ascultă și tu,
cum latră furtuna
a sfârșit de om!...

D E S C Ă T U Ș A R E A

...nevăzute dealuri, incuete 'n harfe,
ți-arată amurgul arzând în eșarfe
și aerut 'n juru-ți înflorit ca'n glastre,
iși svârle cununi de lumini albastre

jar de diamante... sub ruini de scrum
joc de curcubec se tupește 'n fum.
ondulări feline, de fecioare albe,
se 'mpletesc în jerbe și se 'nchid în salbe.

I N D E M

prietene nu plânge!...
păstrează lacrimile aceste,
că or să cadă'n blocuri de granit
pe tot ce este.
(doar infometajii din cetate
le or culege ca pe nestimate)

prietene nu plânge!...
vom smulge cerului stele
și pentru noi,
căci simt chemarea
altor goarne în sânge
și cred în tăria petrei din noroi.

ERI, AZI, MÂINE

doamnei Aida Vrioni.

prieteni!
în amintire
vom purta mult timp
locurile,
pe unde 'n stol —
tremuram
sub noaptea singură,
ea sub un țol —
ascultând cum șuerau
șerpilor albi,
din viscol.

nu
n'au foet vedenii!...
voi știții: cu lepezile acestei primăveri,
lacrimile noastră au picurat,
ca ceara lumânărilor la denii —
pe fiecare codru căpătat.

e-adevărat,
aceiași soartă ne pâlmește 'ncătușați
și ne asvârle 'n ochi
drumuri prăfuite
și 'n spate umilința, ca un munte
povară grea;
căci uite
cum se 'ndoesc subea
sufletele noastre 'ncărunțite,

Vasile Netea

(1 februarie 1912, Deda, Mureș - 6 martie 1989, București)

A fost scriitor și istoric român, cercetător al trecutului transilvan. A publicat 40 de cărți și un număr încă necunoscut de articole și studii, în mare parte din ele abordând subiecte despre istoria și cultura românilor ardeleni.

Și-a început studiile la școala primară din Deda, apoi a urmat Școala normală la Târgu-Mureș, apoi, la Blaj, diferența de liceu, iar studiile universitare la Cluj și București.

Debutează literar cu o poezie în revista Liceului „Alexandru Papiu Ilarian” din Târgu-Mureș. Perioada petrecută în acest oraș, unde intră în contact cu grupul de intelectuali din jurul revistei „Astra”, a fost de mare însemnătate pentru viitorul lui Vasile Netea. În paginile sale se va afirma ca publicist. În această revistă va publica poezia intitulată *Pământ*, preluată de revista „Cuget clar” a lui Nicolae Iorga. Deși elev fiind, Vasile Netea a avut o tentativă de a scoate pe cont propriu o revistă de cultură generală intitulată „Avântul” din care nu a apărut decât un număr în anul 1928.

După absolvire profesează ca învățător în mai multe localități de pe Valea Mureșului, printre care Teaca, Lunca Bradului și Reghin.

Între anii 1931-1932, Vasile Netea se stabilește la Reghin unde, sub auspiciile Despărțământului Astra Reghin, mobilizează un număr semnificativ de intelectuali într-o mișcare culturală fără precedent în această zonă. Împreună cu doctorul Eugen Nicoară, Vasile Netea publică mai multe lucrări despre istoria, etnografia și valorile neamului românesc, printre care *Figuri mureșene* și *Murăș, Murăș apă lină*. În anul 1933, împreună cu Em. I. Cocoș, inițiază o foaie de cultură, intitulată „Credința”. Între anii 1936-1937 scoate la Târgu Mureș revista de literatură și artă „Clipa”, iar în anul 1937 editează o altă revistă de literatură, „Jar și slovă”.

La momentul scrierii antologiei bilingve, avea publicate 2 lucrări din totalul celor aproximativ 40 elaborate în cursul vieții sale, respectiv : *Din contribuția învățătorimii române la dezvoltarea culturii naționale* (1935) și *Murăș, Murăș, apă lină* - împreună cu Eugen Nicoară (1936)

În anul 1948, în cadrul Universității din București, își susține doctoratul cu lucrarea *George Barițiu: Viața și opera*. Cărturarul Vasile Netea a fost unul dintre cei mai de seamă reprezentanți ai Văii Mureșului Superior care a lăsat în urma sa,

în tezaurul cultural românesc, o operă impresionantă și totodată o operă patriotică ce-și păstrează valabilitatea și astăzi.

Evacări

Șt. O. Iosif

Pomenirea poetului Șt. O. Iosif ar putea fi împletită mai frumos într'o elegie decât într'un articol. Pentru nefericita lui viață strofele cu ritm melancolic ar fi mai potrivite decât rândurile unui articol ocazional. Sufletul lui nicăeri n'a vibrat mai profund și mai sublim decât în tristul cânt al elegiei. În elegie Șt. O. Iosif, este un admirabil și neîntrecut maestru. Buchetul de elegii, adunat în ultimul an vieții sale, sub numele de „Cântece” și asupra căruia critica n'a insistat suficient și drept, ne relevă un poet de o splendidă limpezime lirică, isbutind să realizeze mărgăritare de cea mai strălucitoare frumusețe. E cartea cea mai bună și mai tristă a lui Șt. O. Iosif. Cu această culegere de versuri isvorâte din flăcările celei mai năprasnice pasiuni, nefericitul poet s'a ridicat, imediat după Eminescu, pe cea mai înaltă culme a cântecului trist. E atâta durere în aceste versuri, atâtea suferinți, atâtea nădejdi care se pulberă, încât;

» ... nu-i mai vioroasă marea
În sbuciumarea ei, ca marea
Mea jale, chinul meu amar!«

(Mi-e dor de-un vis)

Un suspin prelung și dureros răsare din fiecare strofă. O sfârșiere sguduitoare pentru inima plâpândă. Întreaga lui viață e străbătută de fiorii celei mai amare suferinți și a celor mai nemiloase desamăgiri.

»Era pe semne hotărât
De legi ascunse și fatale
Să sufăr și să plâng atât« ...

(Cântecelor)

O singură rază de mângâiere, o singură bucurie: „Păsărica” lui, Corina. Pentru această copilă, ucisă de un glonte rătăcit în 1916, Șt. O. Iosif a scris cel mai sublim cântec ge leagan din literatura română.

Iată cum îl prețuiește Dl Eugen Lovinescu: „Nici-un poet

român n'a subțiat versul în lamèle atât de fine și străvezii și n'a prefăcut poezia într'o muzică atât de simplă, de melopeică". Iar Dl Mihail Dragomirescu scrie următoarele: „Ritmul, stilul, muzicalitatea, imaginile au intrânsele ceva gingaș și cuceritor în acelaș timp". Intreaga carte e scrisă cu o profundă gingășie și cu o subtilă muzicalitate remarcată cu entuziasm de distinșii critici. În aceste cântece se sbuciumă nemângâiată indurerată lui iubire și pustiitorul regret pentru femeea ce-l părăsește:

*»Te duci și cum zâmbești nepăsătoare
M'abat din cale și mă simt murind...
Pierdut spre tine brațele-mi întind
Ca'n urma unei viziuni fugare,
Dar nu mai pot în ele să te prind«:*

(Te duci)

Romanul de dragoste al lui Șt. O. Iosif e unul din cele mai pasionate și mai tragice povești de iubire. O mână pioasă a adunat acum cinci ani scrisorile de dragoste, scrise de Iosif pentru această iubire, și le-a publicat sub titlul „Domnița mea erai". Din aceste scrisori se pot vedea sufletul plin de poezie și de lumină al lui Șt. O. Iosif, precum și trudnica viață ce o trăia.

Femea care-l părăsise într'un chip atât de neașteptat și de dureros, li rămase mereu „stăpâna" sufletului. Șt. O. Iosif, făcea parte din ramura acea de sentimentali, pentru care prăbușirea unui amor e un nesecat prilej de suferință. Iată cum își exprimă Șt. O. Iosif marea lui durere și desnădejde

*»O, sboară iar pe drum de seară,
Trist cântec, pân'la casa Liei,
La casa 'n veci iubitei sboară
Și tainic la ferești adie-i.
Și spune-i că nici s'o blesteme
Nici ură n'ar putea să'i poarte,
Ci plânge, sângeră și geme
Și o s'o cheme pân'la moarte«...*

Sub influența acestei nesfârșite iubiri, „lung prilej pentru durere", cugetul lui se apleacă cu duiosie spre zilele depărtate ale copilăriei neștiutoare.

Acea vârstă petrecută în preajma „firavei bunici" a fost singura epocă iericită din scurta viață a lui Șt. O. Iosif. A fost edoca de visări copilărești, și de iluzii dulci. Timpul în care poetul a fost vesel și sburdalnic, îndrăgostit de natură și de frumusețea mulcomitoare a basmelor fermecate. Zile de bucurie și de entuziasm, pline de poezie și de soare. Avânturi și biruinți

inchipuite tulburau sufletul plin de idealuri al poetului. Amintirea și bucuriile acestor zile, duse pentru totdeauna, le-a cântat poetul înduioșat, cu inima însângerată de amintiri în volumul său „Patriarhal”. Traiul patriarhal al copilăriei, furtunile de Mai, nukul îmbătrânit, cerul baladelor haiducești, seninul și norii, visele și năzuințele acelor vremi, sunt adunate în versuri de o rară măiestrie vibrând de simțire și strălucind în oglinzile celei mai desăvârșite arte. Sunt versuri colorate cu o lumină limpede, pline de gingășie și de o rară putere de expresie. E volumul care, mai mult ca celelalte, l-a impus pe Șt. O. Iosif ca un poet viguros, infipt adânc în evoluția poeziei românești.

Cu mijloace simple, Șt. O. Iosif isbutește să creeze o viziune de cea mai limpede artă.

Dar neîntrecut rămâne Șt. O. Iosif în cântece și elegii. Sufletul său era o prelungă elegie vie. Goga, pcietenul lui de năzuinți și de iluzii, îi apreciază scrisul în felul următor: „În strofele lui plânge tristețea potolită a unui cântec în surdină. Avea pasiuni intense c ri porneau dintr'o simțire adâncă, dintr'o concentrare care angajează fibrele celei mai intime ale sufletului”.

Cu o asemenea zestre sufletească e explicable de ce Șt. O. Iosif este cu deosebire poetul tristeții și al cântecului duios. Totuș, în ultimul moment, frământările cumplite ale sufletului său chinuit de suferinți, l-au făcut să scrie emoționanta chemare „La arme”, care alături de „Deșteaptă-te române” al lui Mureșeanu și „Hora unirii” a lui Alecsandri au înflăcărat de atâtea ori simțirea românească.

A scris cu entuziasm povestea lui Ștefan cel Mare „Din zile mari”.

A fost un militant stăruitor pentru realizarea naționalismului integral, și un apostol al Ardealului în viața vechei Români.

Acum când se împlinesc 23 de ani dela moartea lui aducem acest modest omagiu nefericitului cântăreț, închinându-ne cu smerenic în fața operei sale literare.

Panait Cerna

Moartea unui poet tânăr, și mai ales a unui poet cu strălucit talent se aseamănă cu acele irizări sublime de fulger risipite peste vijelia unei furtuni. Apariții înflăcărare în mijlocul unei neguri vrămașe, cutropitoare, frângându-se să răsbată la limazul drumului întreg, căzând istovite în prăpastia întunecului năprasnic. O clipă puterea lor triumfase, strălucirea lor uimise, dar cumplita înclăștare a forțelor deslănțuite le osândește să piară în neantul veșnicei zădărnicii. O clipă, una singură, fărămă din nețărnută eternitate, o existență imaginară de-o secundă, o rază de vis, pâlpare orbitoare, atâta e viața unei rășfrângerii de fulger, atâta e în largul timpului și apariția unui poet secerat de moarte la începutul urcusului. Atâta a fost și viața poetului Panait Cerna. Scurtă, sclipitoare, promițătoare, înfrântă. O încordare vitează spre ideal, năzuință energetică curmată nemilos de cruntul destin. Dar clipa vieții lui Panait Cerna ne-a lăsat câteva podoabe, perle sublime, raze de foc în câmpul literaturii. Ne-a lăsat comoara splendidă a sufletului său luminos și înalt. Panait Cerna a iubit viața cu patimă, cu sufletul frământat de armonii sublime, ademenit de strălucitoarea lumină a idealului curat. Se simțea stropul din imensitatea mării dorind să se înalțe spre veșnicul luceafăr. Pe el îl chema sprijin biruinței :

»O steaua mea, alungă norii,
Să-ți sorb clipirile senine,
Să trec prin furia vâltorii
Cu ochii fintă către tine !«

(Ideal)

Dar norii vieții au fost mai puternici și mai nemiloși decât steaua idealului său. Panait Cerna n'a putut răsbate prin „furia vâltorii”, el a căzut înfrânt asemeni încordărilor de fulger.

A fost o picătură din marele neant al vieții omenești.

»După ploaie, stânca dură
Tot mai păstrează câte-o picătură,
Un strop ce licăre abia — și moare,
Dar în vieța lui de o clipită
Rășfrânge raza veșnică din soare —
O lume infinită :
Tot ce-a văzut și o să vadă încă
Eterna, muta stâncă«.

(Șoapte)

Panait Cerna a rășfrânt în clipita vieții lui raza puterni-

cului său talent, a vibrat la chemarea vieții profund și strălucitor, și apoi s'a prăbușit prefăcut într'un zefir melodios... Fusesse pe vremuri, una din cele mai splendide speranțe ale poeziei noastre lirice. și mulți au văzut în el urmașul necontestat și gloriós al lui Eminescu Claritatea și puterea de evocare a poeziei sale, profundul și limpedele său lirism, concepția filozofică a structurii sale sentimentale și mai ales pura strălucire a realizării artistice, măestria admirabilă a versului său muzical și scânteerea fermă a imaginilor sale, au făcut din Panait Cerna un poet admirat și iubit. Conștient de puterea talentului său, el năzuia să întreaacă pe neîntrecutul Eminescu. Era cea mai nobilă și mai ademenitoare iluzie a vieții sale. Il agita încă de pe vremea când era elev al liceului real din Brăila. Mult admirat și prețuit de Titu Maiorescu, protectorul de odinioară al marelui său înaintaș, Panait Cerna a fost trimis la intervenția distinsului critic, să facă studii în Germania, după cum altădată fusesse trimis și Eminescu. Dar spre deosebire de acesta, Panait Cerna a fost un student disciplinat, învățând cu ordine și stăruință. A isbutit să cucerească o onorabilă diplomă universitară. Dar eforturile grele făcute în vederea succesului, munca harnică și neîntreruptă pentru studii i-au atins puternic viața, încât în urma unui morb neașteptat Panait Cerna a murit. Pe urma lui a rămas o carte de poezii, din care sufletul și chipul lui răsar vioi și năzuitor. Poezia lui Panait Cerna se aseamănă cu a lui Eminescu, fără a fi totuș eminesciană. Hrănită dintr'o pasiune proprie și realizată cu un meșteșug personal, mânuind ca și Eminescu o limbă armonioasă și un ritm propriu, Cerna se urcă aproape de pedestalul lui Eminescu. Un singur exemplu dintr'o „chemare” a lui Panait Cerna, alăturat cu o strofă de-a lui Eminescu.

*»Nu simți cât de aproape e iubirea
Copila mea? N'auzi în jur de tine
Chemări întretăiată de suspine?
De m'ai uitat pe veci, în drumul jelei
O clipă doar alină-mi pătimirea
Dă la o parte aripa perdelei
Și arată-te în toată strălucirea!
Uimit de luminoasa-ți arătare,
Să te culeg adânc în ochii mei
Și coborând pleoapele arzătoare,
Pe veci să'nchid icoana ia în ei,
Și apoi să mă cufund din nou în noapte...
O, vino, vin cu stinse, calde șoapte...*

Și acum o scurtă citare din Eminescu :

*»O! arată mi-te iară'n haină lungă de mătăasă,
Cure pare încărcată de o pulbere argintoasă,
Te-ași privi o viață 'ntreagă în cununa ta de raze,
Pe când mâna ta cea albă părul galben îl netează.
Vino! Joacă-te cu mine... cu norocul meu«...*

Spațiul și caracterul acestei evocări nu ne permit o prea amănunțită critică, și deaceia suntem siliți să renunțăm la frumoasele reproduceri din Cerna, socotind acest articol numai ca o smerită aducere aminte asupra poetului mort acum douzeci și trei de ani.

CELUI CE VA RĂMÂNEA DIN MINE

Vei respira, ca mine, această pace-amară
Intr'un amurg de toamnă, când eu nu voi mai fi,
Și vei privi, asemeni, aceleași stoluri negre
Trecând din miazănoapte mereu spre miazăzi.

Aceeași stea albastră îți va 'nflori pe frunte
Povestea nesfârșită a veșnicului vis,
Și vei gândi aievea, cu tâmpile plecate,
La sborul ce te așteaptă spre cerul larg deschis.

Aceleași drumuri albe umbri-le-vei mereu
Spre culmea 'nfiorată a gândului nespus,
Durând mereu imagini din humă și din soare
In cântecul ce crește din fiecă apus.

Când vei pleca de-aicea, departe, spre orașe,
Să smulgi cununi de laur vieții netrăite,
O, nu uita, copile, că visurile tale
A mele sunt, — dar altfel înflorite....

INTERIOR

Alină-mi fruntea
precum alină seara fereștile pustii...
Alină-mi fruntea și mărturisește
de-ai întâlnit văpăi mai crude și mai vii
ca flăcările ce-mi svâcnesc sub tâmple...

Coboară perdelele negre...
Nu mi-e sete de nici-o lumină.
Deschide amforele pline de parfum
și întunerecul nopții lasă-l întreg să rămână.

Vreau să te simt ca o mângâiere fără pași.
Dă mi mâinile
Ce cântect istovește nervii tăi speriați?
E răul de ieri? E binele?...

Când m'ai întâlnit de ce erai tristă?
De ce vrei să te asemeni cu mine?
Taci... E prea fierbinte tăcerea
și-ar inflori în ea toate durerile din mine, din tine...

Plângi?
Niciodată n'am întâlnit argint mai pur.
Plânsul tău ce gând destramă.
ce mormânt inflorește împrejur?

Ți-s mâinile reci ca toamna deafară...
Sunt ultimul tău vis?
Pentru care moarte, pentru care abis
Această întâlnire funerară?

Nu mă privi cu ochii întregi...
Îți simt privirile ca niște sigilii mortuare.
Nu simți parfumul morții peste începutul nostru de
[dragoste?
(Ce aromă tare!...)

Schimbă-ți locul. Așează-te în fața oglinzii.
Flăcările sobei te împurpurează viu...
Pentru numele tău tragic voi murmura romanțele
[lui Iosif
și un cântec nou — pe care numai eu îl știu...

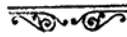
METAFIZICĂ

Unde,
unde e ultimul gând,
ultima faptă ?
Unde licărește ultima stea,
unde se oprește viața mea ?

Prin lacul zilelor
barca morții coboară
ușoară, ușoară
cu toamna din vară.

Nici-un popas nu mă 'nlănțuie,
nici-o iubire nu mă ridică ;
infinitul aş vrea să-l zidesc
în sufletul meu pământesc...

Unde,
unde e ultimul drum,
ultima dimineață ?
În care moarte, în care viață
voi fi ce nu sunt ?...

p.39

Virgil Carianopol

(29 martie 1908, Caracal - 6 aprilie 1984, București)

Scriitorul Virgil Carianopol a urmat cursurile școlii generale din Caracal (1916-1922), apoi a câtorva școli militare, printre care și Școala de artificieri din București (1924-1930) devenind specialist în fabricarea de pulberi și explozivi. Între anii 1934 și 1938 a urmat cursurile Facultății de Litere și Filosofie din București, fiind un student de excepție al lui Tudor Vianu. A lucrat, apoi, ca salariat civil în diferite servicii ale armatei.

Debutază literar, în 1929, în revista „Gazeta noastră”, ca peste doi ani să-i apară primul volum de versuri, *Flori de spin*, apoi *Versuri* (1933), *Un ocean, o frunte, în exil* (1934), scrieri care l-au integrat în mișcarea de frondă avangardistă a vremii. Cu *Scrisori către plante* (1936) și *Carte pentru domnițe* (1937) „se adaptează liricii tradiționaliste, idealizând și actualizând simboluri și fapte arhaice.”¹⁴⁸

¹⁴⁸ Marian Popa, *op. cit.*, p.125. Alte scrieri: *Frunzișul toamnei mele*, 1938; *Scară la cer*, 1940; *Poeme de pe front*, 1943; *Versuri*, Editura pentru Literatură, 1967; *Cântece de amurg*, 1969; *Cântece românești*, Editura Militară, București, 1970; *Viorile vârstei*, Editura Eminescu, București, 1972; *Lirice*, Editura Scrisul Românesc, Craiova, 1973; *Ștergar românesc*, Editura Militară, București, 1973; *Scriitori care au devenit amintiri*, Editura Minerva, București, 1973 (memorialistică); *Elegii și elegii*, Editura Eminescu, București, 1974; *Arcașul lui Ștefan*, București, 1976 (literatură pentru copii); *Cântece oltenești*, Editura Scrisul Românesc, Craiova, 1977; *Viorile vârstei*, Colecția „Cele mai frumoase poezii”, Editura Albatros, București, 1978; *Lumini pentru dragostea mea*, Editura Eminescu, București, 1978; *Peisaj românesc*, Editura Militară, București, 1979; *Copilul cu inima de aur. Povești și povestiri istorice*, București, 1980 (literatură pentru copii); *Copilul și țara*, 1981; *Cântec la plecarea verii*, Editura Albatros, București, 1982; *Scriitori care au devenit amintiri - Vol. II*, Editura Scrisul Românesc, Craiova, 1982 (memorialistică); *Scară la cer*, Colecția "Biblioteca pentru toți", Editura Minerva, București, 1983 (prefață de C. Stănescu); *Cântece pentru mama*, Editura Ion Creangă, București, 1984; *La ceasul de taină*, Editura Scrisul Românesc, Craiova, 1986; *Scrisori către plante*, Colecția „Poeți români contemporani”, Editura Eminescu, București, 1997 (ediție îngrijită de Virginia Carianopol, cu un cuvânt înainte de Sultana Craia); *Scriitori care au devenit amintiri. Pagini de jurnal*, Editura Universal Dalsi, București, 1999 (ediție îngrijită de Virginia Carianopol).

Virgil Carianopol a colaborat la revista "*Viața literară*" (1926-1938; 1941), condusă de George Murnu, revistă la care colabora și Radu Gyr. A fost afiliat la un moment dat grupului avangardist de la Revista „*unu*” (1928-1932) condusă de Sașa Pană și Moldov (Marcu Taingiu), în paginile căreia au semnat texte și desene : Madda Holda, Geo Bogza, Urmuz, Victor Brauner, Stephan Roll, Ilarie Voronca, Tristan Tzara, Vasile Dobrian, Benjamin Fondane, Aurel Zaremba, Jean David, André Breton, Robert Desnos, Paul Éluard, Man Ray, Ion Călugăru, Ilarie Voronca ș.a. După 1936, s-a reprofilat pe tradiționalism și imagism.

Virgil Carianopol s-a remarcat într-o lume întunecată, cea a războiului și a două dictaturi (cea a Mareșalului și cea comunistă), perioade ce au lăsat amprente dureroase asupra intelectualității românești. După instaurarea regimului procomunist, în condițiile aservirii țării intereselor sovietice, un număr considerabil din rândul acestora au fost arestați din motive politice, printre aceștia aflându-se și Virgil Carianopol, alături de Radu Gyr, Nichifor Crainic, Petre Pandrea, Constantin Noica ș.a. A fost arestat la 10 noiembrie 1956 pentru uneltire contra ordinii sociale. Motivul real era, potrivit Institutului de Investigare a Crimelor Comunismului, frecventarea unui cerc literar care se desfășura în casa soției lui Pamfil Șeicaru, condamnat la moarte încă din 1945.¹⁴⁹

A trecut prin penitenciarele Jilava, Aiud și Galați, și prin colonia de muncă de la Periprava. A fost eliberat la 8 noiembrie 1963, la termen.

După cum consemna Șerban Cioculescu: „*Virgil Carianopol a fost și a rămas statornic atâți amar de ani, un poet al sentimentelor într-o epocă de adeseori sterilă chinuire a intelectului...*”¹⁵⁰

Poet prin excelență, Virgil Carianopol s-a dedicat și literaturii pentru copii, realizând câteva volume de proza și de poezie. De asemenea, sub titlul grăitor de *Scriitori care au devenit amintiri*, a lăsat volume de memorialistică literară.

¹⁴⁹<https://evz.ro/virgil-carianopol-in-inchisorile-comuniste-si-dupa-schimbarea-radicala.html>

¹⁵⁰ Apud Simona Petrișor, *Despre Virgil Carianopol, poetul neamului caracalean...* în „*Linia Întâi*”, 7 martie 2018 .

NELINIȘTI TRECUTE

Mi te amintesc domniță Marie
După neliniștea mâinii care scrie
După drumurile care duc la cabane
După tristețea apelor transilvane

Eșiai seara 'n pridvor
Și ți se topea cântecul de dor
Ți se topeau ochii înzarea
Care ducea în mâini depărtarea.

Așteptai de dincolo dela noi
Să auzi goarneau de rășboi
Să-și lărgească munții iazul
Și să răsară pe vârșuri Mihai Viteazul.

Oi mai fi trăind domniță
Ori ți-oi fi făcut aripi de și ță?...
Oi fi apucat marea minune
Pe care numai tu ai putea-o spune?

Domniță, domniță Marie
A trecut de atunci o veșnicie
Zilele au fost lungi și triste
Și au trecut cu fluturări de batiste.

1916 s'a dus
Acum se uită dela apus
Tu poate-i fi murit
Sau poate-i trăi

Dar eu, deaici din țara visată de tine
De unde ochii tăi lucesc ca niște rubine,
Mă rog pentru ertarea ta,
Pentru nopțile care nu le voi uita.

Să-ți dea cerul
Sănătate tare ca fierul
Să-ți fie visul întreg, treaz
Să-ți fie sufletul tot atât de viteaz
Iar locurile acelea Dace
Să le dea Dumnezeu tinerețe și pace.

REVOLTA DIN NOEMBRIE

Ce dacă fur ?
Ce dacă sunt las ?
Ce dacă sparg soarele ca p'un ou
Și-i vărs gălbenușul pe oraș ?

Ce știu eu decât să plâng ?
Ce dacă gura mea nebună
A mușcat carne din lună ?

Anii mi i-am pierdut prin amintiri întunecoase,
Am jinduit toată viața după lucruri frumoase.
Am hoinărit cu sufletul încins în sfoare.
Și tinerețea mi-am măcinat tinerețea ca o moară.
Din clasele pe care plângea igrasia
M-am înhăitat cu visul și poezia.

Ce folos, însă, că mi-am cântat tainele,
Eu, căruia visul i-a furat hainele?
De ce mai sunt bun?
Ce speranțe, ce tristeți am avut eu
Care am dat cu pietre în Dumnezeu?

Inima mea ca o văpae
Luminează boii care rumegă liniștea din pae.
Sângele meu ca o furtună,
Clopoței stelelor îi sună.
Numai plâng
Gâtul trecutului nu-l mai strâng.
Arunc în urmă o gresie
Și munții își înalță privirile;
Arunc în urmă un peptene
Și-o pădură mă desparte de toate amintirile.

ÎNSEMNĂRI

Iubito
Nu știu îți mai aduci aminte
De o toamna cuminte
De o toamnă tot ca'acum
Când unui cocor îi căzuseră aripile pe drum?
Apa aceia stăpână
Care ținea cerul în mână
Apa aceia bună
De mult s'a murdărit de lumină.
Acum toți mă alungă
Toți mă privesc într'o dungă
Seara târziu pe vale
Luna nu mai svârle'n ape cu portocale
Oamenii cu care am plecat
S'au săturat de mult de vis și de umblat
Viața lor acum mi se pare crudă
Deși în fiecare dintre ei e câte o Iudă
Însă nu știu poate odată
Când toată lumea o să fie sbuciumată
Cândva când după mine
Apele vor curge mai line
Oamenii aceștia, sufletelor neînțelegător,
Va veni după vorbele mele, ca după Isus.

RĂTĂCIRE

Scrisoare fratelui meu, Titu

In copilărie mama-mi spunea :
„O dată, odată
„Vei și tu mare
„Nu te-ai mai sprijini ca astăzi
„De raze, de soare“.

Atunci câinele nostru Grivei
Era cât o ghidă de mic
Și eu și el
Îngânam vorbele peltic.

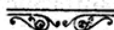
Tu însă, om mare
Beai vinul zorilor
Îți atârnai pușca
De sborul cocorilor.

Mai târziu,
Când peste tristețe a început să plouă
Am cunoscut și eu câmpurile
Și diminețile care-și mușteau tățele de rouă.

Apoi au trecut ani
Și pentru că mama mă învăța că fiu cuminte
Am cioplit în tăcere
Din lemnele visului cuvinte.

Dar tot nimic n'am ajuns.
Cași în trecut dorm tot pe prispă cu câinii
Soarele ca un greer îmi cântă
În crăpăturile mâinii.

Tu însă nu știi,
Pe tine nu te visolește focul poeziei...
Câte-odată par'că aș da foc lumii
Par'că aș săruta mâinile pribegiei

Alexandru Șerban (alias Vlad Stânceanu)

Despre poetul Alexandru Șerban (alias Vlad Stânceanu) nu cunoaștem datele biografice esențiale. Din surse deja publicate, știm că acesta a venit la Târgu-Mureș ca pirotehnist al armatei, după ce fusese mutat disciplinar de la București la Târgoviște și Craiova, din cauza colaborărilor sale la revistele „Răboj”, „Pegas” și „Așa,”¹⁵¹cu articole considerate antisociale în contextul amplificării mișcărilor fasciste. Spre exemplu, primul număr al revistei „Pegas”, scris de cei doi redactori, articolul lui Alexandru Șerban purtând titlul grăitor *Cine dorește război, să meargă înaintea frontului*

stigmatizează masacrele săvârșite la Viena în rândul muncitorimii răsculate. Autorul trage un semnal de alarmă avertizând tineretul care e atras în cursa purtătorilor crucii cu cârlige, ca în locul cămășii de zale, să poarte cămașa de sărbătoare.¹⁵²Al doilea număr (20 martie 1934) al revistei inserează și un articol de două pagini semnat de Al. Șerban intitulat sugestiv, dramatic și premonitor: „*Castelan coboară !*” care se încheie cu frazele : „*Umblă castelan. Blazonul castei rămâne ca o utopie în beciurile academiei — iar tu — deposedat, privește cum în zare cineva bate niște stâlpi pentru ziditul altei lumi*”.

După evenimentele din august 1944, face parte din colectivul redacțional al revistei „*Orizont*”.

Principalele sale scrieri sunt: *Poeme pentru obidiți* (1946) și *Rănilor armoniei* (1970- în care sunt incluse și poeziile cuprinse în culegerea româno-maghiară *Cot la Cot*, publicate sub pseudonimul Vlad Stânceanu).¹⁵³ Criticul literar Al. Piru scria despre Vlad Stânceanu că „*deși mai toate poeziile au un caracter manifest,*

¹⁵¹ Din revista antifascistă „Așa” au apărut 5 numere. Primul poartă data de 5 martie 1934 și ultimul, de 29 iulie 1934. Din neatenție, ultimul număr a fost numerotat tot cu cifra 4. Revista, în formatul „Biletelor de papagal”, a fost scoasă de Horia Fulger și Al. Șerban, doi tineri cu orientare de stânga.

¹⁵² Vezi Sașa Pană, *Publicații antifasciste. Revista „Așa”, în „România literară”, 20 august 1970, p. 13.*

¹⁵³ Șerban Melinte, *op. cit.*, p.125-126

vigoarea lipsește și la acest poet înclinat mai degrabă să cânte necazurile individuale, subiective, decât marile frământări.”¹⁵⁴

La rândul său, criticul și istoricul literar Mihail Petroveanu, autor, printre altele, al unei monografii literare despre George Bacovia, scria, la un an după apariția volumului „Poeme pentru obidiți” semnat de Alexandru Șerban:

„Cuvântul este susur suav, dar și pocnet de tunet. Masele compun întotdeauna o orchestră care izbucnește cu impetuozitate dar și cu o zvâcolire armonică intimă: dedesuptul disonanțelor se simte un accord patetic ...

Perioadele tumultului colectiv favorizează poezii ...

... Să-l ascultăm pe toți în special în literatura română unde tradiția poeziei larg umane a fost întreruptă. Chiar pe calea arbitrară a ucuzului cenzorial din anii cei mai răi, anii fasciști 1938-1944.

E situația lui Al. Șerban, oprit să tipărească în tot acest interval de timp ...

... Nu există nimic demagogic la Al. Șerban: ridicarea „gloatei” are un sens intim profund și descoperirea revoltei în sufletul ei se realizează solemn, cu un aer de inspirație:

Sunt adevăruri, pe care știindu-le, veți cădea cu fața la pământ”.¹⁵⁵

¹⁵⁴ Al. Piru, *Panorama deceniului literar românesc 1940-1950*, Editura pentru Literatură, 1968, p. 198.

¹⁵⁵ Mihail Petroveanu, *Ceva despre poezia socială și despre Al. Șerban „Poeme pentru Obidiți”*, în „*Contemporanul*”, august 1947, apud Al. Șerban, *Rănilor armoniei, versuri*, Editura Litera, 1970.

M A M E I

Te bătea vântul mamă
ca pe o buruiană
când lipsită de pâine
Ingenunchiai la icoană.
Mă luai sub cupolele bisericii
ca subsuorile lui Dumnezeu
Acolo, cu fruntea proptită de zare
mi-ai arătat cei-i bine și rău.

Obrazul tău de humă uscată
Creștea boabele sudorii vara
Și chemai florile să le uzi sub pleoape
De câte ori seceta fierbea secara.

Eu, cu ațele vinișoarelor
coseam purpură tiraniei
și cu ulcica de lacrimi udam
rădăcinile robiei.

Creștea puternică,
trufașă,
Întrecuse frățiorul din fașă
Și'n 1916
mi se pare —

Ne-am transformat grânele în coifuri și zale,
Oasele în sulii otrăvitoare,
am mânjit — mamă —
istoria cu sânge
am făcut o românie — de temut
din piciorul tachii slut.

*O mamă, mamă
Oricând te-ași înlocui cu o icoană
Să mă 'nchin la trupul tău de martiră
Pentru că din prâsit m'ai învățat carte
De-am eșit din rendul vitelor din sat
Să mă 'ntălnesc cu Dante*

Tot nespălat pe picioare —
mi-am găsit satul
oamenii pe margina șanțului
vorbeau de ulucă
și de guvern
care poate să se ducă
... și să vină altul
... pentru noi e tot una

Știm că n'o să ne aducă pe Cristos
în comună
și de l-ar aduce
tot oțet îi vor da să bea
și din spini — îi vor face cunună

Ca arborii desfrunziți
erau goi sărmanii
pleoapele le băteau neliniștite
și'n jurau în ascuns
pe cineva îndepărtat
care le-a promis multe
și i-au uitat

Era tăcut
dar revoltat țăranul
c'an cărțile lui Liviu Rebreanu
am luat apoi...
drumul luncii în câține
sălciile par'că stăteau pe vine
și nu știu de ce frunzele lor
intrau
și eșiau rănite din mine

Da...

Eram atunci
un câmp imbelșugat
care cerea să-l secere toți infomețații
de pâine
și de adevăr
Eram atunci
patul de odihnă
isvorul rece
al oricărui călător
simțeam cum se vărsau în mine
râurile
din ochii tuturor.

Vara

mai blondă ca fata popii din sat
cu codițele grâului pe pept
m'a sălutat:
bun venit... după șase ani
am auzit că scrii poeme
... dar fă-le tari
ca azima țăranilor tăi
ca așternutul mamei tale
aici la noi... e sărăcie mare
umbă și soarele 'n picioarele goale
fiecare bucată de pământ
de cer
o păzește Dumnezeu ca un grănicer.
Nici cei ce ne-au vorbit despre antisemitism
Nici cei ce ne-au vorbit despro națiune
Nu ne-a schimbat viața de câine.

Urc satul

ajung acasă
îmbătrânise casa
îmbătrânise și mama
m'ar fi îmbrățișat sărmana
dar... avea mâinele prea slabe
pentru așa bucurie
Am lăsat-o să plângă
în colțul casii
pe o' piatră
acolo-și lăsa amarul
din viața-i săracă.

Numai plânge, mamă,
numai plânge
atât am putut zice.
Pe margini cerul
începuse să aibă
prelingeri de sânge.

Eu
am plecat să văd boii
care mi lingeau altădată fruntea
și acum — m'ar linge
dar poate nu mai mă cunosc
Sau nu îndrăsnesc,
crezându-mă eșit din rândul lor.

— — — — —

Nu boilor...
Nu vă sfii-ți atât
Tot eu sunt cel dinainte
deși multe s'au schimbat pe pământ.
În anii când eu ședeam între voi
sau prin grădinile vecinilor la plivit
Se deschideau uși mari în răsărit

Popoarele
îmbrăcau în haine noi
pe toți cei flămânzi și goi.

Hm.....
mă regretați — poate —
că n'are cine să vă mai dea știuleți de porumb.
mama-e prea religioasă ca să ia din avutul
[altuia
să vă dea nouă.

Așteaptă și ea — o lume nouă —
... dar pân' atunci...
voi veți răbda mult de foame
ei multe lacrimi are să-i pice,
Plăvanilor
măi plăvanilor

Iat-o
a căzut cu jugul vieții după cap.
și n'are cine s'o ridice

Mirosul florii de fân
m'a făcut să uit de stăpâni
dincolo
de pațimă
de ură
Am adormit cu țâța fântânii 'n gură

— — — — —
— — — — —

Visam un nouă sute șapte
Durerile nu se mai spuneau în șoapte
Dealurile se mișcau ca atleții
Mergând de mână cu poeții
Cu tețe supte
pe sub nuci
Purtau țărani
luna'n furci

SANDEI PAPANĂSCU

I.

Cu șerpi în glas
în mlădieri de vals
ai trecut ;
pe ape de pian
vârtej de piruetă
ca o cometă
ai intrat în bal.

Fiorduri calde
între pulpe albe
s'au umflat
te-am prins în brațe
când te-am curbat
noaptea căzută
de pe balcon
s'a despicat.

Au nins atunci iar trandafiri
și ochii tăi
în nori albaștrii
fărămițiți
sau depărtat.
Tot în tangou m'am înălțat
și cu 'n odgon
din părul tău
m'am spânzurat.

II.

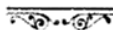
Ce singuri suntem . . .
în această noapte
peptănată de lampioane
peptul tău aburit
ca o sticlă
parodia suspin de havaiane

Inoptase soarele
inplasa pleoapelor
amintirile cântau din viori
când zăpada se topia sub rochie
carnea mirosia a flori.

Mi-ai zâmbit apoi trist
ca o buză de sicriu ;
pe o plajă de oglinzi
te-am văzut întinsă.

Erai așa de albă
parc' ai fi fost ninsă.

Te-am sculat — să auzi —
cum pruncii
șipau cu diminețile 'u scutece
poate ai dormit
de n'ai văzut
flautele cum beau cântece.

MAGYAR-RÉSZ

Antalffy Endre*

(3 februarie 1877, Răstolița– 6 februarie 1958, Târgu-Mureș)

Cel care a prefațat cartea în limba maghiară și-a început studiile la Târgu Mureș unde a fost unul dintre cei mai talentați elevi ai Școlii Gimnaziale Romano-Catolice. A continuat la Alba Iulia, ca în final să se înscrie la Facultatea de Filologie, Lingvistică și Istorie a Universității „Ferenc József” din Cluj unde obține diploma de profesor. A fost considerat cel mai mare om de știință din Târgu Mureș după familia Bolyai, timp de 50 de ani, și nu întâmplător a fost înmormântat lângă cei doi Bolyai în cimitirul reformat din oraș, deși el era catolic.¹⁵⁶

Antalffy Endre a fost lingvist (vorbea 11 limbi), un scriitor excelent, istoric de artă, personalitate publică, politician, traducător și profesor.

Călătorește la Cairo, apoi la Ierusalim și Constantinopol, timp în care se specializează în limbile orientale (ebraica, persana, siriana și turca). A transliterat și tradus în limba maghiară *Coranul*. O altă lucrare importantă care se asociază cu numele său este traducerea în limba maghiară a textului *O mie și una de nopți*, care fusese abordată pentru întâia oară de către poetul Vörösmarty Mihály, care, însă, nu lucrase pe textul original. Cartea a apărut în anul 1956, la Budapesta, sub titlul *Ezeregyéjszaka meséi* (*O mie și una de nopți*). Cercetătoarea științifică și poetă, în același timp, Dorothea Sasu-Zimmermann,¹⁵⁷ l-a inclus, pe bună dreptate, printre cei mai de seamă reprezentanți ai orientalisticii din România și care nu numai că a tradus din turcă și persană, dar a publicat și studii despre aceste literaturi. Încă din timpul vieții, el era tratat drept un fel de „curiozitate”.

Se spune că Bernády György, primarul antebelic al orașului, l-a adus și pe tânărul profesor talentat, care preda la Budapesta, să vină la Târgu Mureș la nou-deschisă școală comercială superioară pentru a preda limbi străine.

*Desen în cerneală de Imre Nagy Zsögödi. Lucrarea se află în patrimoniul Muzeului Județean de Artă din Târgu-Mureș.

¹⁵⁶ Oláh-Gál Róbert, *Antalffy Endre – egy nagy hatású, de elfelejtett tudós nyelvész* (<https://www.nepujzag.ro/szerzok/olah-gal-robort>).

¹⁵⁷ Dorothea Sasu: *André Antalffy et les études orientales en Roumanie*. *Studia et Acta Orientalia* 1957.

În afară de limbile orientale a tradus și din engleză, franceză, respectiv română. A tradus, de asemenea, și fragmente ale cronicilor arabe și turcești, care se refereau la evenimente și personalități românești. Acestea au apărut în reviste de specialitate precum *Analele Academiei Române* și *Revista Istorică* (în perioada 1932–1934).

La fel de valoroasă rămâne și teza lui de doctorat publicată la Budapesta, în 1904, sub titlul *Petróczi Kata Szidónia élete és munkái 1664–1708*.¹⁵⁸

În toamna anului 1918, a fost ales președinte al Consiliului Național Maghiar din Târgu-Mureș, fiind considerat exponentul „*unui democratism consecvent*,” după cum se scrie despre el în *Romániai Magyar Irodalmi Lexikon* apărut în 1981, la București, sub redacția lui Balogh Edgár. În toamna anului 1944 devine subprefect al județului Mureș, iar în 30 septembrie înființează – împreună cu Horváth Dénes – Uniunea Democrată Maghiară¹⁵⁹

Alte scrieri: *Petróczi Kata Szidónia élete és munkái 1664-1708* (Budapesta, 1904); *Karácsonyi legenda* (Legenda Crăciunului-teatru, Târgu-Mureș, 1915); *A mester* (Maestrul, Târgu-Mureș, 1924); *A libapásztor* (Păstorul de găște – poezii pentru copii, 1955); *Mese egy pár kicsi csizmáról* (Povestea unei perechi de cizme mici 1957). Volume de traduceri: Richard Sasuly, *IG-Farben* (1949); Gala Galaction, *Mahmud papucsai* (Papucii lui Mahomed, 1968).

¹⁵⁸ Este considerată prima scriitoare a perioadei baroce din Ungaria și cea mai importantă reprezentantă a prozei baroce.

¹⁵⁹ Pentru amănunte privind viața și opera lui Antalffy Endre a se vedea și Mihály Spelmann-Sebestyén, *Un om pentru istorie: Endre Altalffy*.

Előszó.

Sok mindent megtanulhattok, jó emberek, forgatván ezt a kis könyvet. Mindenekelőtt megláthatjátok benne friss írói nevek nyiladozását. Ez ugyan, egyeseknek, közömbös is lehet, — de csak azoknak, kiknek emlékező ereje már rég csüggedten elejtette azt a fonalat, mire végtelen fűzérben ráaggatva szűkebb korunk, mai íróinak névsora. Irodalmi bőtermelés korszakában illenék pedig, hogy minden jószándékú ember nyúlásra fejlessze a memoriáját. Ahogy egy jó hívő is könyv nélkül tudja a lorettói litániát. Megtanulhatjátok továbbá, jó emberek, hogy akkumulátorok és gőzkazánok feszítőerejénél és minden fizikai feszültségnél nagyobb az írói lelkek feszítőereje. Nincstelenségben, remények egyetemes napfogyatkozásában, háborus rebegésben, politikai sötét felhők gomolygásában, vidéki viszhangtalanság átkában is csak kipattan titkon feszülő lelkéből, ha több nem, egy ilyen kalákában megszerkesztett antológia. De amit bizonyára a legnagyobb álmélgodások közepette fogtok észrevenni, jámbor olvasók, az az, hogy ez a könyv kétnyelvű. Román írások és magyar írások gyűjteménye. Valaki, szurós szavú ember azt mondhatná: «Ime egy könyv, mit félannyi idő alatt fognak elolvasni emberek, mint egy hasonló nagyságu egynyelvű könyvet!» Nagy általánosságban, lehet, hogy így is lesz. Magyar a magyar részt, román a román részt. De akadnak mégis, néhányul, olyanok is, kiknek figyelme és értése átkiváncsiaskodik nyelvek elválasztó palánkján. Kétségtelenül a könyv szerkesztői efféle olvasókra gondoltak, és én nem tagadom, igen felfigyeltem arra, amit mondtak nekem, románul egy halkszavú fiatal ember, magyarul egy hetyke barna legény, a kéziratok bemutatói» ... «Amit mi szándékszunk, elismerjük, sok oldalról kikezdheti a pragmatikum és a jelenségek logikája. Kiváló emberek nem lelkesedtek vállalkozásunkért. Szegénységünkkel és ösztönös érzésünk vigasztalásával maradtunk. Ha bűn egy elemezhetet-

len sugallat hangját követni, lehet, bűnösök vagyunk, de csak annyiban, hogy lelkünk naivan visszarezgett mások felvetett gondolatának. Jó multkoriban román és magyar írók legjava hirdette a lelki közeledés szükségességét a két nemzet között, művészi értékek kicserélésének, egy állandó búcsúvásárján. Ki kell nyitni — mondták — a nagy kaput, melynek berozsdásodott zárjában két évtizede nem fordult meg a megértés titoknyitó kulcsa. Mi szegény eszközeinkkel csak azt tesszük, mit ők, a nagyok nem tehettek meg, eszközeik és lehetőségeik minden gazdagságában. Azt sem várjuk az előszó írójától, hogy azonosítsa magát e könyv írásainak művészi értékével. Hisz úgyszólván csak csappant lelkesedéssel és megvalljuk, két magasabb helyről ért elutasítás után fordultunk szívességéhez...» Megnyugtattam őket, hogy a nagy emberek, még ha elismert nagy írók is — gyakran kegyetlenek. Beszéltünk a közeledés nagy ünnepéről is — miközben gyöngéden eltakartam előlük az aznapi napilapok európai híradásait. Megegyeztünk abban, hogy sosem fogunk gyűlölni senkit nemzetisége miatt. Lelki szemünkkel már látni véltük fajták meleg ölelkezését és mint ama híres látnok Páthmoszban, mi is olyat láttunk, ami nincs: egy apokaliptikus méretű gőzhengert, mely hengereli, hengereli országokat összekötő utak göröngyeit. Búcsuzóul a román ifjú finoman mosolygott, a hettyke barna legény magyarosan összeütötte bokáit. Ahogy feltette kalapját, csak úgy rezgett azon hitének és jószándékának piros bokrétája.

ANTALFFY ENDRE.

Traducere din limba maghiară

PREFAȚĂ

„Oameni buni, puteți învăța multe răsfoind această cărticică. Înainte de toate, veți constata dezvăluirea unor nume de scriitori mai puțin cunoscuți. Deși acest lucru pentru unii poate fi ceva lipsit de interes, dar numai pentru aceia a căror memorie a pierdut demult firul din cununa infinită împletită cu numele scriitorilor epocii noastre mai restrânse,¹⁶⁰ în schimb, în era belșugului de opere literare s-ar cuveni ca fiecare persoană cu intenții bune să-și dezvolte o memorie mai flexibilă, la fel cum un bun credincios știe pe dinafară Litania Preasfintei Fecioare Maria. Puteți de asemenea învăța, oameni buni, că tensiunea din sufletele scriitorilor surclasează orice presiune mecanică sau fizică. Și în sărăcie, în eclipsa universală a speranțelor, în bolboroseala războaielor, în furtuna norilor întunecați ai politicii, apare în taină din sufletele lor încordate această antologie editată în conlucrare. Dar ceea ce o să constatați cu stupeoare extraordinară, voi cititori blajini, este faptul că aveți în mână o carte bilingvă. Este o culegere de scrieri românești și maghiare. O persoană cu limba ascuțită ar spune: «Oameni buni, iată o carte pe care oamenii o vor citi în jumătate de timp din cât ar dura citirea unui volum similar, într-o singură limbă!». Generalizând, cel mai probabil că o să și fie în acest fel. Maghiarii vor citi partea în limba maghiară iar românii partea în română. Totuși se vor găsi câțiva cititori a căror atenție și curiozitate va sări gardul despărțitor dintre limbi. Autorii acestei cărți, fără dubii, au luat în vizor cititorii din această categorie, și nici eu nu neg faptul că mi-a atras atenția ceea ce mi-a zis un român tânăr cu voce timidă, și în maghiară un flăcău brunet și falnic, cei care mi-au prezentat manuscrisele.” Recunoaștem faptul că ceea ce intenționăm noi să facem poate fi atacat din mai multe părți de pragmatism și de logica fenomenelor. Mulți oameni de excepție nu au demonstrat entuziasm față de inițiativa noastră. Am rămas cu sărăcia noastră și cu consolarea oferită de sentimentele noastre instinctive. Dacă urmărirea unei inspirații imposibil de analizat constituie un păcat noi suntem vinovați, dar numai pentru faptul că sufletul nostru a reacționat la ideile propuse de alții. Mai demult marea

¹⁶⁰ Autorul se referă, mai mult ca sigur, la perioada de timp care a urmat după Marele Război până la apariția antologiei,

majoritate a scriitorilor români și maghiari propovăduiau necesitatea apropierii sufletești dintre cele două nații, în cadrul unui etern târg al schimbului de valori artistice. Trebuie să deschidem poarta mare, ziceau ei, în al cărui zăvor ruginit de două decenii nu a mai fost întoarsă cheia discernământului care deschide tainele. Noi, cu umilele noastre unelte facem ceea ce cei mari nu au putut face cu toată abundența mijloacelor și posibilităților pe care le aveau la dispoziție. Nu ne așteptăm de la autorul prefeței să se identifice cu valoarea artistică a acestei cărți¹⁶¹. Mărturisim că am apelat la bunăvoința lui doar cu un entuziasm moderat după ce ne-am lovit de refuzul venit din alte două părți. I-am liniștit pe aceștia că oamenii mari, chiar dacă sunt mari scriitori recunoscuți, sunt deseori nemiloși. Am discutat despre marea sărbătoare a apropierii în timp ce am mascat curtenitor din fața ochilor lor știrile europene din aceea zi de pe paginile ziarelor. Ne-am înțeles să nu purtăm ură nimănui din cauza etniei sale. Deja se întrezărea în fața ochilor noștri spirituali îmbrățișarea caldă și la fel ca acel vestit Oracol din Patmos, și noi am văzut ceva ce nu există: un tăvălug de aburi de dimensiuni apocaliptice care netezește și netezește denivelările drumului care leagă țările între ele”. Ca rămas bun, tânărul român a zâmbit discret iar flăcăul falnic și-a ciocnit ungurește gleznele. Când și-a pus pălăria, tremura pe ea buchetul roșu al credinței și bunăvoinței sale.

Antalfy Endre

¹⁶¹ Aluzie la primarul Emil Dandea, cel care a scris prefața în limba română.

Wass Albert

(8 ianuarie 1908, Bonțida – 17 februarie 1998, Astor, S.U.A.)

Wass Albert a fost un scriitor și publicist maghiar din România. A absolvit Colegiul Reformat din Cluj, în 1926, apoi și-a continuat studiile la Academia de Economie din Debrecen. După serviciul militar, și-a perfecționat cunoștințele de silvicultură și horticultură în Germania și la Paris.

În perioada ocupării Transilvaniei de Nord, în timpul celui de Al Doilea Război Mondial, ca urmare a Dictatului de la Viena, scrierile sale au fost premiate de înalte instituții academice din Ungaria, el fiind numit totodată membru al Academiei Ungare, pentru

cunoștințele sale forestiere.

Wass Albert a făcut parte din cercul literar *Helikon* fondat la inițiativa contelui Kemény János, în 1926.

Fiul său, Wass Huba, ajuns general de brigadă în armata Statelor Unite, scria despre tatăl său că acesta „s-a ținut curajos și constant de principiile sale dinaintea celui de-al doilea război mondial, fapt pentru care s-a expus adesea riscului de a nemulțumi puterea. A stat alături de scriitori, poeți și artiști pentru a fundamenta valorile secolelor de coexistență istorică din Transilvania; răbdare și înțelegere reciprocă pentru toate grupurile etnice care locuiesc acolo /.../ Prin sprijinirea mișcării anti-naziste, Wass Albert s-a trezit în conflict cu cei care «au ucis atât evrei, cât și unguri». Noi maghiarii, evreii, românii și armenii ne-am unit când fascismul a lovit străzile acestui frumos oraș (Târgu-Mureș - n.a.)”¹⁶²

În mai 1946, atât Wass Albert cât și tatăl său Wass Endre, au fost condamnați la moarte în contumacie de către Tribunalul Poporului din Cluj, fiind găsiți responsabili pentru evenimentele tragice care au avut loc în septembrie 1940, la Sucutard, Țaga și Mureșenii de Câmpie, în urma cărora au fost ucise 16 persoane din rândul populației civile.

Condamnarea lui Wass s-a făcut în absența lui, deoarece la finele războiului, în 1945, acesta a părăsit România, refugiindu-se întâi în Austria, Germania, iar apoi în SUA.

¹⁶² <https://www.yumpu.com/hu/document/view/38926777/a-grof-emigralt-az-iro-otthon-maradt-wass-albert-igazsaga> - accesat în 9.04.2021.

Din 1957, a predat istorie, literatură și limbi străine la Universitatea din Florida. De-a lungul timpului, a devenit una dintre cele mai proeminente figuri ale emigrației maghiare din America care a fondat Asociația Americană de Arte Plastice și a publicat 19 lucrări în limba maghiară și 43 de limba engleză (cu subiecte istorice, politice naționale, etnografice, literare), cu resurse financiare proprii. Începând cu anul 2006, fiul nobilului, dar și diverși lideri maghiari din România, au solicitat autorităților române reabilitarea lui, inclusiv prin intermediul unei cereri de revizuire a dosarului din 1946. Toate au fost, însă, respinse. În serviciul reabilitării sale este pus, astăzi, însăși faptul că s-a numărat printre cei zece scriitori maghiari care au colaborat la realizarea antologiei mureșene.¹⁶³ Prin urmare, Wass Albert este în continuare considerat criminal de război de către justiția din România, fapt care influențează, în mare măsură aprecierea operei sale literare, atât de către români cât și către maghiari. Dar, chiar dacă *criminalul de război rămâne în veci un criminal de război, indiferent dacă este sau nu un mare scriitor*, este necesară, totuși, delimitarea între opera politică și cea culturală, altminteri mulți scriitori, fie ei români sau străini, ar trebui eliminați din istoria literaturii pentru activitatea lor politică sau pentru diversele orientări doctrinare la care au aderat.¹⁶⁴

În anul 1936, când s-a alăturat grupului de scriitori români și maghiari pentru realizarea antologiei bilingve, avea trei cărți publicate : *Virágtemetés* (Înmormântarea florilor), *A temető megindul* (Începe cimitirul), *Farkasverem* (Groapa cu lupi).¹⁶⁵ Cea mai valoroasă carte a sa pare a fi *A funtineli boszorkány*

¹⁶³ „Printre acestea se numără volumul bilingv (româno-maghiar) *Cot la cot -Vállvetve*, publicat la Târgu Mureș în 1936, care, în sine, este o înfirmare ornamentată a acuzațiilor superficiale de antiromânism primitiv împotriva lui Wass Albert (Bertha Zoltán: *Szakmonográfia Wass Albertről – Balázs Ildikó: Wass Albert erdélyi korszaka 1923–1944* (<http://holdkatlan.hu/index.php/publicisztika/kritika/6402-bertha-zoltan-szakmonografia-wass-albertrol-balazs-ildiko-wass-albert-erdelyi-korszaka-1923-1944>).

¹⁶⁴ A se vedea mai pe larg : Nagy Imola Katalin, *The witch of funtinel – imagology and translation issues*, în Iulian Boldea, Cornel Sigmirean (Editors), *DEBATING GLOBALIZATION, IDENTITY, NATION AND DIALOGUE*, XXI Press, Târgu-Mureș, 2017, p. 147-176

¹⁶⁵ Alte scrieri: *Jönnek* (1940); *Csaba* (1940); *A titokzatos őzbak* (1941); *Vérben és viharban* (1942); *Mire a fák megnőnek* (1942); *Egyedül a világ ellen* (1943); *A kastély árnyékában* (1943); *Tavak könyve* (1943); *Vérben és viharban* (1943); *Te és a világ* (1946); *Erdők könyve* (1946); *Rézkigyó* (1947); *A láthatatlan lobogó* (1948); *Százéves dal az ismeretlen bujdosóról* (1948); *Adjátok vissza a hegyeimet* (1949); *Egy ember az országút szélén* (1950); *Elvész a nyom* (1952); *Tizenhárom almafa* (1952); *A funtineli boszorkány* (1952); *Az antikrisztus és a pásztorok* (1958); *Magukra hagyottak* (1964); *Átoksori kísértetek* (1964); *Elvásik a veres csillag* (1965); *Valaki tévedett* (1970); *Válogatott magyar mondák és mesék* (); *Kard és kasza*. I–II. (1974–76); *Halálos kód – Holtember partján* (1978); *A bujdosó imája* (1998); *Hűség bilincseben* (2002).

(Vrăjitoarea lui Funtinel) apărută în 1952. Potrivit lui Ákos Dunai: „Este unul dintre cele mai mari romane maghiare, un roman monumental despre patriotismul debordant și dorul de casă. Protagonista ei este o țărăncuță română. Urmărind trista ei soartă, ne cufundăm în lumea înfiorătoare a credințelor ciudate care o atrag cu o dragoste și o compasiune atât de mari. Scriitorii maghiari nu au creat încă nimic mai captivant decât descrierile sale peisagistice, povestirea sa este magică, limbajul său este de neegalat” (vezi *Romániai magyar irodalmi lexikon*).

Republicarea operei a început la scurt timp după moartea sa, de către editurile Mentor Könyvkiadó din Târgu-Mureș și Kráter Műhely Egyesület din Ungaria care s-au întrecut între ele în licitarea dreptului de autor.

Criticile, în special tonurile politice, polemicile care îi ignoră viața și opera, sau uneori îi pun la îndoială valoarea de scriitor, cât și documentele care amintesc detaliile procesului său, indică faptul că scrierea istoriei literare nu a avut ultimul cuvânt în judecarea operei sale.

Printre personalitățile românești care l-au apreciat și susținut pe Wass Albert dealungul timpului s-au numărat sculptorul Ioan Vlasiu și scriitorul Ion Th. Ilea,¹⁶⁶ care i-a dedicat un capitol întreg în cartea sa „*Amintirile unui anonim*” (1974).

¹⁶⁶ În septembrie 1943, fiind la cenzura presei, Ion Th. Ilea avizează publicarea pamfletului *Baroane*, al lui Tudor Arghezi, fapt care-i aduce acestuia internarea în lagărul de la Târgu-Jiu, Ion Th. Ilea fiind nevoit să ia drumul haiduciei în munți, până în 1944 (<https://cjcbn.ro/pagini/ion-th-ilea/>).

Vaddisznós Jákob

Elbeszélés.

Tudni kell, hogy régen nem úgy volt a disznó erre felé, mint mostan. A Gyilkostól le a Holtyeráig, de még tova a Torligeten túl is koudaszámra lakta az erdőket s nem kellett a vadász napokig járja a sűrűt hogy összeakadhasson eggyel-eggyel.

Igaz, hogy nagyrészt a csudáki báróé volt a vadászat mindenfele, s a Csongorádtól kezdve meg a némai Bandi uré, s ha ezek az urak nem vadásztak, más nem zavarhatta a disznót.

Még csak éppen Vaddisznós Jákob.

Ott lakott ez az ember a mohalyi szélen, ahol a Torliget csücske lenyulik a rétekig s amelyet Dóznak ismernek arra fele. Ettől emlegették az embert is dózról való Jákobnak, de azért többnyire mégis csak úgy: Jákob a vaddisznós.

Egyedül lakott ez az ember egy rozoga hurubában, istenverte egyes-egyedül, éppen csak egy árva szál szürke kuvasszal, aminek Dráku volt a neve. Butor se volt a házban semmi, mindössze egy rossz kemence s a sarokban a vacok szénából, egy rossz pokróccal s néhány vaddisznóbőrrel letakarva.

Egyéb aztán nem is volt a Jákob házában. Mert a puskája, az nem ott volt. Az valamelyik odvas fában volt mindig, vagy a Holtyerágon, vagy a Sztezserinben, vagy akár fent a Dósz tején. Mivel hogy ezeken a helyeken nem kellett tartani sem a csendőrök, sem az urasági jágerek házkutatásától.

Földje, gazdasága, jármosmarhája nem volt Jákobnak, csak a hurubája éppen s egy csepp kertecske körülötte, kihatva szépen a legelőből, amit aztán kedve szerint felferhetett a dudva meg csalán. Családja sem volt, egyedül a Dráku. Na meg aztán

az övé volt minden sűrűség, végig a rengeteg erdőkön és minden vadcsapás, amit úgy ismert, mint a tulajdon tenyerét. Sőt, még annál is különbül, mivel, hogy a tenyerével nem sokat törődött Jákob. Még a ruhájával sem. Vaddisznóbőrből készített magának bocskort, bundát, tarisnyát. Ezért is nevezték vaddisznós Jákobnak. Meg azért, mert ő volt az, aki néha egy-egy eldugott tisztáson friss húst osztogatott éjjnek idején, egy kis puliszkáért, egy kis gunyáért, egy kis ezért-azért. Vaddisznóhust.

Tudott erről mindenki. A csendőrök is, a jágerék is, még az urak is. Csak éppen megfogni nem tudták Vaddisznós Jákobot. Néha hallani lehetett egy-egy lövést, messze bent az erdők közt, de mire a jáger-féle ember odaért, már csak a hallgató erdőt és legjobb esetben az elejtett vaddisznót találhatta meg: Jákob azóta kitudja melyik sűrűségben haladt halk disznósörtés bocskoraival. Vagy talán már ott ballagott puska nélkül a leglőkön át haza fele s a kutyája követte valahol fent a hegyoldalakon.

Igy élt Jákob. De nem a húsért és nem a megélhetésért. Valami egyébért. Az erdő huzta és a vaddisznó. Van aki érti ezt, hogy az erdő néha meg tud fogni valakit s az ilyen ember beteg lesz és bele is pusztul talán, ha nem engedelmeskedik az erdőnek. Meg a vaddisznó. Nem az, amelyik döglötten fekszik és már csak bőrt és húst jelent, hanem az, amelyik ott áll bent a sűrűben és haragosan figyeli az egy-szál csaholó kutyát és néha nagyot fuj és neki szalad, ez a vaddisznó. Amelyik felborzolt sörénnyel áll szemközt Drákuval és néha támad és néha menekülni próbál és Dráku szüntelenül mellette van és csahol és belecsip a farába és félreugrik és megszalad és aztán újra kezdi, szünös-szüntelenül, lihegve, lármázva és acsarkodva és reszketve a dühtől és az örömtől. Ez az. Ez az, ami Jákobot csendőrszurony és jágergolyó dacára is dobogó szívvel és hasoncsuszva üzte bozótokon át, árkokon, hegyeken és völgyeken keresztül, néha reszkető lábbal, néha lihegve az iramtól, de mindig figyelve és mindig óvatosan és mindig mindenre készen.

Nyulat tán soha sem is lőtt Vaddisznós Jákob, de még őzet sem. Ellegelhettek tőle nyugodtan, egyazon tisztáson. Nézegette őket, talán gondolt is valami szépet hozzájuk, mert ha vad ember is volt Jákob, azért ismerte a szép érzéseket, amilyeneket ősszel érezni néha, amikor sárgulni kezdenek a Dózsza alatti nyírek s a Holtyerágot véres-véres erek szaladják tele, avagy tavaszon, amikor csudálatosan kezdenek zöldülni ugyanazok. Meg amikor erős világos a holdfény s a fák árnyékai hosszúak és kékek és úgy nyulnak hanyatt a tisztásokon, hogy a lélegzetüket is hallani.

S történt egyszer, nagy zimankós télen. A zuzmara vastagon lepte a fákat akkor s szemfájlalóan csillogott a napban. Olyan, de olyan fehér volt a föld, mintha csak azon a napon született volna.

Bent a Holtyerág mélyiben van egy árok. Nem olyan, amelyikben víz folyik, hanem amelyik úgy tátong ottan, mintha csak megszakadt volna valamikor régen a nagy erdő szive s aztán úgy maradt örökre. Benőtte a kecskerágó, meg a gyertyán s a hosszulevelű sásfű, olyan embernemjárta, olyan szélnemjárta hely az az árok.

Azt szeretik a disznók. Nyáron különösképen, de télen is, ha megzavarják valahol, odaveszi az utat egyenest.

Ugy esett akkor is, hogy Jákob és Dráku elindultak a szép napsütéses hegyoldalon, fel a Sztezserinhez s onnan tovább a Holtyerág felé, végig a nagycsöndességű erdőkön. Csikorgott a hó s úgy érezte Jákob a orrában, hogy hideg van. Sehol egy ember.

Nyom itt is, ott is. A hónál nincsen tisztább igazság e kerek világon, a hó nem hazudik soha s ezért többre becsülhető, mint az ember, akiről tudvalevő dolog, hogy rokonságban áll a furfanggal.

Na, hamarosan ugat is Dráku a hegyen, fent a verőfényben. Rekedten, kicsit elnyujtva, úgy ahogy szokott. S indul a hangra Jákob is. Hull a zuzmara rá, akár a felhő, ahogy a sűrűbe lép. Észre se veszi. Csak megy. S az ágot nem törí, csak félrehajtja, a lábát is ügyelve rakja, hogy ne ropogjon olyan nagyon a hó.

Egyre feljebb, a vágottban, a verőfényen. Aztán már ott is van. Ni a Dráku hol mozog, még párás a szája ahogy csahol. Arra ugat, jobbra, hát ott kell legyen a disznó is. Most már csak nagyon halkán lehet menni, csak éppen hogy, éppen hogy haladjon az ember.

Fhu! Most ugrott meg! Jókora állat. Omlik rá a hó, ahogy törtet a bokorban, alig látni. Nagyokat fuj, amint veszi az iramot lefele.

Dörren a Jákob puskája, iramodik Dráku, hull a zuzmara, pogányul hull, nem látni semmit tőle. Bolondul csahol az a kutya, még reszket a hangja. De né csak, nem áll meg. Megy az megy lefele a lankán. Már leért a szálásba, onnan cseng a hangja, de az is egyre messzebről. De még ilyent.

Csóválja a fejét Jákob, na régen nem történt ilyesmi, hogy elmenjen. Ott van a fekvése is, jókora heveredés, ott a nyom, ahogy megindult, még turta szügyével a havat.

De hirtelen csak megakad az ember szeme. Vér. Piros vér, odafröccsenve a hóra. S arrébb megint, több és arrébb még több s a bokrok oldala is véres, ahogy surolta őket. És a vér világozzsinű és habos. Tüdőlövés.

Ilyenkor nincs mit gondolkozni. Utána. A vágatton át s a szálasan is végig, futva, ahogy lehet. Keresztül a tisztáson, ott újra szálasban, aztán sűrűbe megint, fel a tulsó dombra, át az északon, megállás nélkül, ahogy csak bírja láb, meg tüdő, meg ember.

Fent a ponkon, ahol a kis pojána van, megáll és hallgatódzik. Először csak a tüdejét hallja s a szivét, amint ott kalapál a fülében. Alatta a végeleáthatatlan fehér Holttyerág. S csak hogy csöndesül a sziv robaja, lehet hallani, hogy bent mélyen, mélyen ahol a nagy árok van, elvesző kutyaugatás viaskodik az erdővel s a csennel.

A sebesült megállt. Utána!

Ki ismeri az ilyen futást, havas erdőben lefele, öles ugrásokkal, elakadó lélegzettel, amikor az a bolond sziv az ember halántékában lüktet és a fülében zakatol s lent messze, sebzett disznót tart egy-szál magányos kutya. Észre lehet-e venni ilyenkor, ha egy ág belecsapódik az arcba és véres barázdát húz azon, vagy hogy egy hó alatt rejtőző tuskóban botlik a láb, észre lehet-e ezt venni ilyenkor? Ilyenkor csak az erdőt lehet meglátni és megérezni, amelyik viszi a véres nyomot lefele s az egy-szál kutyát, aki rekedten csahol odalent és várja a segítséget,

Rohan Jákob a sűrűben lefele, csurog az izzadság végig a testén, de már a szive zakatolásán át is hallja a kutya hangját, hallja egyre hangosabban, egyre közelebbről.

És akkor, ahogy így rohan, hirtelen. Lövés. Éles, csattanó. Golyólövés. Aztán még egy és aztán kutyaonyítás. Borzalmas, panaszos vonyítás, mely úgy szalad végig az erdőn, hogy a fák is lüdbörösek lesznek tőle.

Az ember megtorpan. Fának esik, zug a feje.

— Dráku — hörgi.

Aztán még egy lövés és a kutya nem vonyit többet.

És mindez éppen ott, a nagy árok táján, már nem is olyan messze.

A veriték már jéghideg a testén s a foga vacog. Áttör a cserjén s már látja a gyertyánokat s a nagy hasadást is és már lefele törtet és már ott áll ahol az a néhány fűzfa van.

Ott fekszik a disznó s ott fekszik a kutya. S a hó véres

és össze van taposva csunyán. És ott áll az erdész. Kezében puska s nézi Jákobot. Ujja a mauser ravaszán s a vékonyka cső feketén és kihívóan csillan. Finom, uri mauser-puska, nem olyan durva szerszám, mint a Jákobé.

Áll Jákob is s az ő keze is a puskán. Köztük a vadkan meg Dráku.

— Tedd le a fegyvert — mondja az erdész s a hangja komoly és fenyegető.

De Jákob nem figyel. Csak a kutyát látja, Drákut, szegényt, ahogy ott fekszik az összetaposott havon, fejét betemetve a lapockája alá, soványan és szürkén és tele vérrel.

— Tedd le a fegyvert — ismétli az erdész.

Nem hallja Jákob, csak a vonyitást hallja, ami végigszántott akkor az erdőn, amikor elakadt a szivverése is tőle.

Odamegy s lehajol. Egy nagy seb az oldalán s egy nagy seb a fején. Finom, uri, robbanó golyó. Nézi, nézi sokáig. S valami kihull a szeméből és a kutyára hull.

— Dráku — mondja halkán — Drákule.

Kiveszi a fejét a hóból, a szeme nyitva van és merev. És borzasztó ahogy néz.

— Drákule, gyere haza Drákule.

Ölbe veszi a kutyát, a nagy rideg magányos ember s viszi magával. Nem néz az erdőszre, csak az árok tetejéről, ahogy visszafordul.

— Meglőtted — mondja halkán és szomorúan — látod, meglőtted. Nem szégyelled magad uram?

Az erdész pedig nem mozdul. Kezében a puska, a finom mauser-puska, amelyiknek az a hivatása, hogy fenntartsa a rendet az erdőkön s figyelmezzon orvvadászt és orvvadászkutyát. És nem mozdul az erdész mégsem. Nézi, hogyan tűnik el az ember fent a gyér gyertyánok között, karra akasztott puskájával, s kutyájával, dőglött kutyájával a karjában.

S ahogy eltávolodik az ember és ő magára marad az erdővel és a csenddel és az elesett disznóval nagy kegyetlen egyedülvalóságban, valami furcsa szorongást érez a mellén.

Felrezzen, amikor tulról lihegve érzézik a kerülő.

— Hol van Jákob? kiáltja izgatottan a másik.

— Nem tudom — feleli roszkedvűen az erdész s vállára akasztja a puskát — gyere huzzuk ki ezt a disznót az utig.

Igy történt azon a téli napon, amikor minden olyan fehér volt és tiszta. Így történt ott bent a Holtyerág árkában. És Jákob haza vitte a kutyát és eltemette a huruba mellé, úgy ahogy illik. És nagyon nagyon egyedül volt. Ha az esték lejöttek a Dószról, üvöltöni szeretett volna, mint a farkasok. S félelmszakákon át nézte a tüzet.

Akik az erdők fölött és a világ fölött elfutó időt jegyezték: ezerkilencszáztizennyolcat irtak akkor. Nagy dolgok történtek mindenütt. Akik a városok vidékéről jöttek, azt beszélték, hogy felfordult a világ.

Talán egy hétre a holtyerági eset után furcsa dolgokat hallott Jákob egy embertől, attól a bizonyos Vaszilikától, aki ott lakott lent a Valea Sztrungán.

— Nagy dolog készül holnap — mondotta Vaszilika — a népek mind mennek a kastélyba a báróhoz!

Még azon este több ember jött lefele a Valea Furcin s ugyanezt mondták ők is. Nagy dolgok készülnek.

Jákobot nem érdekelték a nagy dolgok. De annyit megértett, hogy ezentul nem az urak csinálják többé a törvényt, hanem a népek. S hogy hazaért, az este már a Dósz oldalán lógázza lefele a lábait, odament a Dráku sirjához s letisztította róla a frissen hullott havat.

— Ne sirj Drákule, ne sirj — mondta az estének s a Dósznak akik elboruló komolysággal hallgatták onnan fentről, miként beszél a magányos ember néhány ásónyi földdel és csont és husdarsóval, ami ott van a föld alatt.

S másnap. Sok ember gyűlt össze a kastélynál, nagyon sok ember. A völgyekből s a hegyekből, mindenünnen összegyűltek az emberek, sok fehércondrás ember. És köztük néhány idegen-forma, katonaruhás és azok a leglármásabbak.

A báró ott állt fent a tornácon, szemben az emberekkel. Kétcsövű vadászpuskája a kezében s beszélt. Sokkal halkabban és sokkal nyugodtabban mint azok odalent, akiknek nem volt semmi a kezükben.

— Hallgassatok — mondta — a háborúnak vége van, hát minek kezdjük most mi, akik eddig békében voltunk. Ha éhesek vagytok, kaptok gabonát. Ha fáztok, kaptok erdőt. Még bort is kaptok, ha megérdemlitek. Eddig is kaptatok minden évben. Nem hallottam, hogy valaha is egy éhenhalt, vagy megfagyott volna közületek. Hanem — és itt felemelte a báró a hangját — hanem erőszakkal innen semmit el nem visztok és erő-

szakkal ide az én udvaromba senki be nem jön, amíg én itt vagyok! Mert tiz falutól sem ijedek meg, ha arról van szó! Megértettétek?!

Csöndben hallgatták végig a bágyék s tisztességtudóan. S még bólogtak is egynéhányan, mert igaz beszéd volt a báró beszéde. Csak a katonaruhások mozgolódtak kissé, de lemorogták őket.

— Sok évig éljél mariásza — mondta a végén egy közülök, bizonyos Tódor a rétből s leemelte a sapkáját is — nem akarunk mi semmit sem erőszakkal uram. Ha adsz egy kis gabonát, megköszönjük, ha adsz egy kis bort, megköszönjük, csak néhány hold erdőt kérünk, ha lennél olyan jó és adnál, mert nagy szükségünk lenne.

— Kaptok — mondta onnan fentről a báró — s most menjete a pincéhez, ott adnak nektek egy áldomást, mert vége van a háborúnak.

A bágyék megköszönték és megéljeneztek és mentek. És úgy bucsuztak sokan, hogy „kezitcsókolom”. Így történt ezerkilencszáztizennyolc decemberében, ott a Csóvás és a Szezserin között, a nagy tó völgyében. Akkor, amikor máshol kapukat döngettek a felszabadult indulatok és kastélyokat gyujtottak fel és udvarházak falai körül golyókat köpködtek egymásra vadászpuskák és katonapuskák.

Igy történt. És ezen a napon érkezett fel Vaddisznós Jákob is a kastélyhoz. Az emberek akkor már nagyrészt a pince körül voltak s mikor meglátták a vaddisznóbőrbe öltözött embert szólítani kezdték.

De Jákob nem figyelt rájuk. Csak ment, kezeit üresen lóbálta és ment az erdészház felé.

Emberek voltak ott is. Az erdő dolgát tárgyalták éppen kicsit hangosan és az arcuk piros volt már a bortól.

S ekkor jött Jákob.

Azt hitték, erdőért jön ő is.

— Hol adjunk neked Jákobe? — kérdezte vigan az egyik — most tőlünk kérjél, mert mi vagyunk az urak!

De az ember nem felelt. Csak ment, ment egyenesen szembe az erdészszel. Az erdész ott állt az irodaajtóban s talán elsápadt egy kicsit amikor meglátta Jákobot.

S Jákob ment egyenesen neki. Az emberek kitértek előre s nézték s elhallgattak s várták, hogy mi lesz.

S ahogy Jákob odaért a küszöbre, éppen arctól szembe az erdészszel, csak ennyit mondott.

— Meglőtted.

Állnak. Aztán az erdész hátrál be az irodába. S ahányat lép hátra, annyit lép előre a másik. S az emberek odakint a küszöbön kívül csak néznek. Nem esik szó, mozdulat, semmi. Érzik, hogy nagy dolog az, ami ott van, a két ember között.

Ott állnak már, bennt, a nagy asztal mellett. Állnak és nézik egymást. És borzasztó csend van, ahogy farkasszemet néznek ők ketten. És akkor...

Akkor kipattan tulról az ajtó és beszalad egy kislány. Kicsi, szőke leányka, alig hat éves. És odaszalad az erdészhez és lelkenedve kiabálja.

— Apa, apa olyan szépet álmodtam, láttam az angyalt, apa vajjon mit fog hozni nekem az angyal?

Csilingel és szökdös a vékonyka gyerekhang, faltól falig szökdös és beugrik az emberek fülén át az emberek szívébe s akik kint vannak elmosolyognak. S akik bent vannak, azok a gyermeket nézik, mind a ketten. Azt nézi Jákob is és lép egyet hátra csendesen és az erdész is nézi s köztük a gyermek.

Aki csak most látja meg az idegen embert. Nézi, nagy csudálkozó kerek gyermekszemekkel s közben halkán megkérdi újra.

— Apa, vajjon mit hoz nekem az angyal?

— Menj be kislányom, itt hideg van, menj be a szobába.

Rekedt az erdész hangja, ahogy mondja. S a keze didereg a szőke gyermekfejen.

— Menj.

A gyermek elkomolyodik. Talán megérez valamit a feszültségéből. Apró kis lépésekkel megy az ajtóhoz vissza s közben egyre nézi az idegen embert, nagy, komoly, ijedt szemekkel nézi.

Aztán újra csak ketten vannak. Szemben egymással. S kívül az ajtón várakozó csend és várakozó szemek.

Néhány másodpercig állanak így. Aztán Jákob megmozdul. Oldalt lép. Nagyokat, nehezeket lép a padlós szobában, s a falhoz megy egyenest. A falon puskák lógnak és a puskák között van az is, az a vékony feketecsövű finom mauser-puska.

Leveszi Jákob s nézi. Forgatja a kezében. Soha még ilyen szép uri puskát nem látott közelről. Aztán megy vele kifelé az irodából. Nem szól. Az erdész áll az asztal mellett és nem szól ő sem. És az emberek sem, akik utat nyitnak neki.

Megy Jákob, nagy súlyos léptekkel. Az udvaron van egy akácfa, annál megáll. Megáll s nézi a puskát. A szép finom puskát, amilyen nem volt még a kezében soha. Aztán megfogja

a csövinél s hozzávágja a fához. Egyszer. Kétszer. Harmadszor reccsen a puska s kettőbe törik. Az egyik fele még elrepül megszire onnan.

Megnézi Jákob mégegyszer azt ami a kezében maradt, aztán odalöki az udvarra azt is. Szót se szól, csak fejébe huzza a sapkát s indul kifele. Az emberek, akik ott állnak és nézik, nem értik a dolgot, de tudják, hogy nagy és sulyos dolog lehet s csak a fejüket csóválják azért. De nem szólnak utána. Csak nézik, hogyan megyen a dószról való ember ki az udvarról neki a hegynek.

Igy volt.

Jákob azontul csak magára vadászott, nem szerzett új kutyát soha. Maga ment a disznó nyomán, be a sűrűbe s úgy keltette fel. Ilyen ember volt Vaddisznós Jákob.

Azóta, azóta sok esztendő telt el. Más urakat szolgálnak már az erdők s meg is fogytak az erdők, megsoványkoztak. A Holtyerág gyér bokrait juhok rágiák, s akik irtották az erdőt mig szem ellát a Dószról: nem hagytak egyetlen magját sem.

Levágták a nagy, százéves tölgyeket mind, le a szélfáka, is, de még a határfát sem hagytak, egyetlenegyét. Nincs makk a Dószon és nincs makk a Sztezseriuben és nincs makk a Gyilkosban sem. Nincs makk sehol. És ahol nincs makk, ott disznó sincsen.

Elköltöztek a disznók.

És a Dósz alatt, a huruba üres. Bedőlt a fala és leomlott a teteje, lakatlan réges-régen. Óles dudva növi körül s pásztorgyerekek messze elkerülik. Mert azt mondják, hogy éjszakánként egy kutya vonyít a bedőlt fal mellett s hogy ez a kutya nem erről a földről való, mert ez a kutya maga a Dráku.

Igy van.

S a huruba gazdáját, bizonyos dószról való Vaddisznós Jákobot, már évek óta nem látta senki.

Talán meghalt.

De lehet az is, hogy elköltözött a vaddisznók után.

V A R J U - A N Y A .

«Káár, káár»
énekeld már
én beteg fiókám, bus madár
anyádnak az ősi éneket...
— Nagy lakomát ígérek neked,
nagy lakomát, amiről meséltem
hogy én is vendége voltam...
— Millió számra heverték holtan
ritka csemegék, az emberek.
Rég nem látott a varju sereg
ekkorá asztalt, ennyi földi jót...
— A koponyát feltörtük mint diót
s alvaftan bukkant elő
a finom velő;
szemet ettem ezrével, kéket,
feketét; szívet feltépett
mellkasból, vagy magam rágtam át
a bordák abroncsát.
Ettünk és ettünk és mégsem tudtuk
mind megenni őket,
megtöltötték velük a temetőket,
de jöttek újra, jöttek mások,
törpék és óriások,
akit siratott bus anya,
akit becézett asszonya.
akit vártak árva gyermekek,
mind-mind mi ettük meg.

Próbáld emelni ernyedte szárnyad, —
már látok nőni fekete árnyat,
mögötte vérszag és halál,
— ismét utat talál
az emberek közé a gyűlölet
s nekünk újra leölet
testvért, rokont megint,
mert hóhérok ivadéka
és hóhér maga mind.

**Örülj velem,
bus gyermekem,
nagy tor lesz itt, ritka-remek,
ha győznek, ha vesztenek a felek,
a háborut mi nyerjük meg.**

p. 63

În traducerea poetului și jurnalistului Romeo Morari, poezia-manifest se prezintă astfel:

„Cronc, carr, / Cîntă iar/ Pasăre tristă, dragul meu băiat, /Cântecul vechi de altă dat`.../ Îți promit un ospăț regesc / Despre care am mai povestit și-ți povestesc / Un ospăț ca cel la care și eu am fost.../ Stăteau milioane de morți pe jos,/ e o trufanda carnea și omenescul os. / De mult n-a văzut oastea corbească / atâtea bunătăți, să tot poftescă.../ Ca nucile – cranii spărgeam / și creierul proaspăt l`înfulecam; / ochi am mâncat vii, / abaștri, verzi, negri / cu ghiarele coaste rupeam / și inimi din ele smulgeam. / Mâncam în neștire, și mâncam iar / dar să isprăvim nu puteam, în zadar, / au umplut cu ei cimitire, veneau mereu, uriași și pitici, ca o oștire, /cei plânși de mame întristate / sau de mirese nemângâiate / cei deștepți de orfanii copii / pe toți noi i-am mâncat, mii și mii. / Încearcă, ridică-ți aripa mică / Văd de-acum, o umbră se ridică / Și în spatele ei miros de sânge și moarte / Din nou își găsește drum ura / și noi ne-om umple burta și gura / că s-or ucide frații-flăcăi / pentru că sunt călăi și stirpi de călăi. / Bucură-te cu mine / Tristul meu băiat / Ospăț va fi iar, vei vedea / și de-or învinge ei ori ba / războiul noi l-om câștiga.” (apud Melinte Șerban, *Mărturii prin vreme*, Târgu-Mureș, 1999, p.144-145, nota 180).

Morvay Zoltán

(28 noiembrie 1875, Debrecen – 24 martie 1945, Siófok)

A fost tipograf, scriitor, jurnalist. După terminarea celor patru clase primare, a învățat meseria de tipograf la Debrețin. În 1886, a călătorit în Europa de Vest, iar în 1897 a făcut turul Europei pe jos împreună cu Boros József descindându-și aventura rătăcitoare în jurnalul său de călătorie publicat în 1909, în care scria: *„cel care nu a călătorit rămâne, cu puține excepții, conservator, limitat. Viziunea asupra lumii te face luminat, calm, simplu și conștient de tine”*¹⁶⁷.

Între 1903 și 1906, împreună cu poetul Gyula Rudnyánszky, au scos, la Debrecen, revista literară și de critică *„Csokonai Lapok”* (Foile lui Csokonai). Din 1906 a fost asistent tipografic la Budapesta iar, începând din 1908, a locuit la Târgu-Mureș. În 1910 a redactat săptămânalul *„Munkás-Otthon Értesítője”* (Buletinul Casei muncitorilor). În 1912, publicația devine *„Haladás”* (Progres) *„ziarul cenușiu al oamenilor cenușii,”*¹⁶⁸ care, pe lângă răspândirea ideilor socialiste, a propagat în primul rând ideile pacifiste în preajma Primului Război Mondial.¹⁶⁹ Există, în această publicație, nenumărate anchete sociologice despre șomaj, despre lipsa locuințelor, despre creșterea prețurilor, despre pregătirile de război, scrieri economice interesante etc.

Din anul 1918, a preluat editarea săptămânalului *„Tükör”* (Oglinda) de la social-democratul Kovács József. Revista, care a fost publicată până în 1926, era un forum important pentru literatura transilvană timpurie. Printre alții, au publicat aici: Berde Mária, Nagy Emma, Metz István, Antalffy Endre, Nyíró József, Molter Károly.

În 1920, devine unul dintre fondatorii și vicepreședinții Asociației Scriitorilor și Artiștilor din Târgu Mureș. Pe lângă promovarea limbii Esperanto, asociația a cerut și reconcilierea popoarelor. În 1925 a plecat de la tipografia Revesz fondând, în calitate de redactor-șef, proprietar și editor, publicația *„A ma”* (Azi), care a apărut până în 1933 când a fost nevoită să-și înceteze activitatea din cauza crizei economice.

¹⁶⁷ Marosi Ildikó: *Lynotipen írta: Morvay Zoltán*, în *„A Hét”* 1976/15.

¹⁶⁸ Idem (vezi și Dimitrie Poptâmaș, Mózes Júlia, *Publicațiile periodice mureșene 1795-1972. Maros megyei időszerkesztés bibliográfiája*, Târgu-Mureș, 2000, p. 112-113).

¹⁶⁹ *„Luptăm pentru dreptate! Adevărul spus în cuvinte blânde – scria Morvay în primul număr al publicației - este adesea, probabil, ca larma care s-a liniștit. Dar, nici zgomotul puternic nu ar fi favorabil oamenilor mici”*.

Într-o perioadă în care literatura maghiară din Transilvania se afla și ea sub influența crizei economice din 1929-1933, a organizat compania de edituri a Societății transilvănene a iubitorilor de carte (Erdélyi Könyvbarátok Társasága), publicând carte maghiară la prețuri accesibile. Scopul său era să ofere cititorilor maghiari ai Transilvaniei cărți bune și ieftine. În schimbul unui abonament de 200 de lei pe an, doritorul primea 20 de volume plus un roman de 160 de pagini și o mică carte de nuvele dintre cele mai remarcabile ale noii literaturi maghiare a Transilvaniei, ca bonus. În acest proiect, a publicat lucrări aparținând unui număr de 8 scriitori maghiari, într-un tiraj de 50.000 de exemplare.¹⁷⁰

La momentul 1936, Morvay Zoltán avea publicate: *Egy hatezer kilométeres séta története* (Povestea unei plimbări de șase mii de kilometri – 1909); *Szürke történetek* (Povești gri - 1911); *Októberi fellegek* (Nori de octombrie - 1920); *Babérosi Balambér és más elbeszélések* (Balambér Babérosi și alte nuvele - 1921); *Gyermekvilág* (Lumea copiilor - 1922); *Randevú* (Întâlniri - 1923); *A trubadúr és társai* (Trubadurul și tovarășii săi - 1925); *A maharadzsa kincse* (Tezaurul maharajahului - 1926); *Darázs-zümmögés* (Zumzet de bondar-1935).¹⁷¹

¹⁷⁰ Marosi Ildikó, *loc. cit.*

¹⁷¹ Alte volume independente: *Angol kisaszony* (Domnișoara engleză), *Egynevű leány* (Fata cu nume), *Az önkéntes úr* (Voluntarul), *Csokonai vitéz Mihály* (Cavalerul Csokonai Mihály), *Oszi harmat után* (După roua de toamnă), *Rázkódtatás nélküli átmenet a polgári társadalomból a szocialista társadalomba* (Tranziția de la societatea civilă la societatea socialistă).

Leszámolás

Ez a novella az Uj idők elbeszélés pályázata 100 koronás díjával lett kitüntetve.

Klári csak afféle kis tanyáslány, akinek még sohasem láttam csizmát a lábán s az apját az „Aligálló” csapszékben ölték meg valami négy éve.

Klárinak buzavirág színű szemei vannak és a haja olyan, mint az árvalányhaj, ami tudvalevőleg a réteken hajlong.

Négyéves lehet a Klári, de ha héját lát, amikor a dűlőfélen kis libákat őriz, hatalmas hangon kiált be a tanya felé:

— Ides né', héja jüvik erre!

Mert a tanyásné nem édesanyja Klárinak, csak örökbetartja.

Ennek az örökbetartásnak meséje van, amit el fogok mondani.

Úgy esett a dolog, hogy egy vasárnapi délután a tanyába

jött Bot, a juhász, aki a szomszéd uradalomban mint számadó szolgált.

Bot testvére volt a tanyásnének és minden héten eljött tisztaruhaváltás okáért.

Subája alól batyut vett elő a juhász e napon és azt mondta :
— Neveld fel ezt a kis portékát hugám, valamelyös haszna csak lesz, ha mögcsöpörődik.

A tanyásné megnézte a batyut.

— Jány — mondta.

— Az, hagyta helybe Bot.

— Hun vötte ke ?

— Önyém, dünnyögte a juhász.

— Jó — felelte az asszony — és tejet adott a gyermeknek, aki nevetett reá és két kis kövér kezével a levegőbe kapkodott.

— Ögösséges gyerök ez — mondta a tanyásné, csakhogy éppen mondjon valamit hallgatag bátyjának, aki változatlan arccal nézte a gyermek kedves morikálását.

— Szerösd is majd egy kicsit Lidi — motyogta a juhász — mert hát nőmigen lösz ennek, aki szerösse.

Aztán a tűzhelyhez ment, keresett egy parazsat a hamu közl és a pipára tette. Később a hóna alá vette a tiszta ruháját, hátra ment az istállóba és ott magára szedte.

Mikor feltisztálkodott, kijött és eloldta szamarát a falbalevő karikától, majd felült, elrendezte a subát és megindult fölfelé az udvaron.

A pitvarajtónál megállt és bekiálltott a hugának :

— Lidi, hé !

Az asszony kijött.

— Mi a na ?

A juhász zavartan babrálta a csacsi sörényit.

— Asz'ondanám hugám... hogy hát... izé... azt a kis csöledet szeretném möglátni még, tán hoznád ki Lidi...

A tanyásné befutott és magasra tartva hozta az apróságot.

— Nézze ke na — mondta nevetve és az ölébe tette a gyermeket.

A juhász arcához közel tartotta a gyermeket és sokáig nézte s így szólt :

— Jó jány lössz ez, az anyja is jó vót...

Visszaadta a gyermeket az asszonynak s botjával meglegyintette a szamar fejét, ami indulást jelent.

A fordulónál visszapillantott még egyszer, de már akkor a tanyásné bevitte a gyermeket.

— Megnö a — mormogta magában s vaskampós botjával a kis juhforgató puli felé csapott, amely dühösen csaholt a kocogó szamár orra alatt.

A csöndes őszi délutánban fűgén szedte lábát a csacsi, amint a hervadó mezőkön át az uradalom felé tartottak. A juhász pedig gondolkozott valamin, ami egy csepett sem lehetett mulatságos dolog, mert az arca igen szomorú volt. Mélyen is gondolkodhatott, mert alig vette észre, hogy a szamári állat megáll az „Aligálló” csapszék előtt.

— Mi kő te, kérdezte a szamártól fölriadvá. S látván, hogy a szamár tudja mit csinál, leugrott és megkötötte egy ágashoz, maga pedig len bekullogott a csárdába.

A csárdában nem volt vendég (estefelé jönnek, ha jönnek), csak a gazda gunynyasztott az ablak mellett.

Vén ember volt a csárdás, de szálas és erős. Végignézte a juhászt és várta, hogy köszönjön.

Köszönt is.

— ...gyon istön Ján' bá — mondta Bot.

— Agyon, — mondta az öreg.

A kocsmáros zöld örost tett az asztalra, minden kérdés nélkül, a juhász melléje ült és a pipáját tömte.

Az öreg aztán vendégével nem sokat törődve, az ablakhoz ment és kinézett; ámbár az ablakon nem valami jól lehetett kilátni, mivel az alja a kívül levő földdel vala egyszinben, lévén a csárda gödörbe épített, földdel tetőzött alkotmány.

A kis ablakon bágyadtan, fénytelenül folytak be az őszi napsugarak és félhomály ülte meg a tágas ivót. Csend volt, csak éppen valamelyik sarokban egy prűcsök siratta az elmúlt nyarat.

A csárdás miután a kinézegetést meguntá, odatült az asztal másik oldalára, vendégével szemközt.

— Tanyába voltál? — szólitotta a juhászt.

— Arra — mondta ez.

— Tisztáért?

— Azért is.

Aztán megakadt a beszéd, de egy kis idő múlva megint az öreg szólalt meg.

— Ősz lesz, Bot,

— Az — mondta a juhász és a kancsót a szájához vitte s miután ivott, megtörölte a bajuszát a kezefejével.

— Nem szeretem ezt a nagy csendet — mondta az öreg.

— Hagyja itt ke, — szólt a másik. — A faluba is vöhetne ke má' házat.

Az öreg elgondolkozott s csak kis idő múlva felelt.

— Nem jó lenne az.

— Miért?

— Csak.

— Mondja hát.

— Itt szoktam meg...

— Azért?

— Azért.

A társalgás megint elakadt. Egyszer csak föláll az öreg.

— Bot.

— Hallom — mondta a juhász.

— Gyere csak szógám.

Megindult a szomszéd szoba felé. A juhász utána.

A „tisza ház” volt az és az ajtaja kulccsal volt bezárva. Az öreg kinyitotta az erős tölgyfaajtót és behívta a juhászt, aki először nem látott semmit, mert az ablakok tele voltak virággal, mályvákkal, szegfűkkel. Valaki szerezhette őket, mert jó ápolásra mutattak. E virágokra egy rózsaszínű függöny borult s a napfény a zöld levelek és rózsaszínű függönyön át szűrődve be, valami csodálatos világitást adott a szobának.

A szoba közepén pedig két falócára téve egy koporsó állt s benne egy szép fiatal nő holtteste...

Az öreg csaplár megsimogatta a halott szőke haját.

— Hazajött — mondta csöndesen.

Bot, a juhász, sokáig nézte az alvónak látszó holttestet és azt mondta:

— Nem változott.

— Ma egy hete jött meg — szólt az öreg bánatosan, negyednapra elhalt.

A juhász odament a halotthoz és a másik oldalon ő is megsimogatta a szőke haját.

Aztán szó rékül kimentek mindaketten.

— Ezért nem megyek innen — szólt az öreg később.

A juhász mélyán kérdezte:

— Ide temeti el ke?

— Ide.

— A kertbe?

— Oda.

A juhász sóhajtott halkán:

— Mért is hót meg!?

Az öreg fölkel.

— Te vagy az oka Bot — mondta csendes, bánatos hangon.

— Én?

— Te.

— Miért?

— Szeretted.

— Igaz...

— Ha szeretted, mért nem vetted el böcsülettel?

— Nem adta ke!....

— Bánom...

— Bánhatja már! Tudtam én, hogy baj lesz — mondta a juhász és tenyerébe hajtotta a fejét. — Kértem. Nem adta. El is bujdosam innen másfelé. Jó. Utánnam jött a Klári. Hát én szíveltem a szegényt... Beállt az uradalomba ő is. Meg is voltunk szépen.

— Elvötted a böcsületét Bot — mondta komoran az öreg. — Merre a györek?

— Otthon.

— A hugádnál?

— Ott.

A beszéd félbeszakadt. Csendörök jöttek, akik kezefogtak a gazdával. Bort kértek, aztán kimentek az udvari lugasba, az országuton vártak valakit.

A vendég és gazda megint magukra maradtak.

— Fölnevelik-é majd? — kérdezte az öreg.

— Föl azt — mondta a juhász. — Jó cselédek azok, nekik meg nincs is apró.

— Milyen?

— Jány.

— Azt tudom. Mondta. Rád hasonlít?

— Nem. Rá...

Az öregnek anélkül, hogy arca változott volna, két kövér könnyecsepp gördült ki a szeméből és nagy tömött ősz bajuszán maradt. Megszólalt, de úgy tetszett, mintha torkát valami láthatatlan kéz szorongatná, amikor beszél:

— Tudod e Bot, mibe halt meg a lányom?...

— Nem tudom — mondta a juhász. — Az uradalomból eljött, amikor felgyógyult. A gyerököt a kondásnénál hagyta. Hete lehet annak Nekem se szólt. Miért megy? Hova megy? Elment...

— Szégyenébe futott, Bot! Mert te nem akartál a paphoz

menni véle. Sem azelőtt... Sem azután... Hazajött hát... Itthon vette be a port, a mérges port... Attól halt meg!... Rossz ember vagy te András mégis!

— Ne mondja azt ke — — motyogta a juhász elsáppadva. — Nincs jó kedvem hallgatni.

— Nekem sincs jó kedvem Andris. De te megcsaltad a lányom. Meg is büntetlek érte.

A juhász hátravetette hetykén a fejét, váligérő haja meglibbent, amikor azt mondta:

— Engem? Ke?

— Téged, Andris. Én — szólt csöndesen az öreg.

A juhász mérgesen ugrott föl az asztal mellől s fölkapta a vaskampós juhfogóbotot.

— Számoljunk hát, Tardi János — kiáltotta s megpörgette feje fölött az árvatölgyfa botot.

Az öreg ott ült az asztal mellett s felvette a nagy kőórost helyéből föl sem kelve a juhász felé dobta.

Nem tudom hol érte, nem tudom hogy érte, csak Bot, a szép szál ember összerogyott és elterült a földön.

Az öreg fölkel, megnézte az összeesett embert. Világosság felé fordította arcát, aztán visszafektette a földre.

Odament a bezárt szobához. Kinyitotta és bement s a halott fejét újra megsimogatta:

— Klári, hallod-e, Bot elmegy véled...

Aztán bezárta a szobát közönyösen ment el a holt juhász mellett, ki az udvarra.

Körülnézett: a csendőrök vidáman beszélgettek az udvar másik részén levő lugasban és a csárdában történekről mit sem hallottak.

A csaplár feléjük tartott.

— Mi az ujság, János gazda? kérdezte az egyik káplár mosolyogva.

Az öreg leült a csendőr mellé. Végignézett az őszi, hervadó mezőkön, mintha azt gondolta volna: megnézek titeket, mielőtt szólnék, mert ha beszélek, elvisznek tőletek engem s nem eresztenek vissza többé...

Azután csöndes, nyugodt hangon felelt a csendőröknek:

— Bot megcsalta a lányom, aki odabent a teritőn alszik. Megöltem azért a juhászt. Vasaljanak meg a csendőr urak!...

Ennyi.

A Klári csak afféle kis tanyásleány, akinek gyönyörű kék szemei vannak és a haja aranyos szőke.

Ha a szőlőskertbe megyek, mindig ott őrzi a libát a dülöfelen.

Még csak négyéves, de ha krajcárt adok neki, úgy köszöni meg:

— Köszönöm alássan a tekintetes urnak, mind közönségesen.

Kláriból egykor igen szép lány lesz és takaros is. Mert még a földből is alig látszik ki, mégis olyan tiszta, ami egy négyéves gyermeknek bámulni való.

Ha legközelebb a szőlőskertbe megyek, fülbevalócskákat viszek neki, de aranyból. Klári nagyon fog annak örülni, mert amint mondá a kis vénség, az a vörös selyem, ami a fülében van „nagyon szögényes holmi”...

Néha kötődöm is vele:

— Hát aztán mikor mégy már férjhez, Klári?

Soká, — mondja fontoskodva, — majd ha a nagyapám visszajön, mert az most messze van, de a lakadalmamra haza fog jönni...

p. 70

Megírhatom bátran : álom volt

Csúf decemberi reggel van. A Boulevard Regina Marián a fák között megült a köd és szürke lehelletével elhomályosítja az ablakokat. Egy kis szél is fúj s a lombfosztott galyak odakocódnak az ablak üvegtábláihoz.

Még pár pillanattal ezelőtt ágyban voltam. Lehúnyt szempillám alatt napsütést és nyári pompát álmodtam, csillogó flörttel, virágzó szerelemmel s az illat, a fény, a zsongás kellő közepén ott láttam angolosan elegáns, nyulánk alakját Rilának, a nőnek.

Rila, már hét év óta az én nagy, egyetlen és igazi szerelmem. Nem afféle szezőnszerelmem, melyet minden tavasz hoz és az ősz el is visz, hanem valóban komoly, tartós ügy. De ez a nagy szerelem tulajdonképpen csak abban dokumentálódik, hogy én minden érdeklődésemet, minden gondolatomat és érzésemet azokra a dolgokra összpontosítom, amelyek drága barátnőm érdeklődését is lekötik. És így évek múltával egészen imponáló enciklopédikus tudásra tettem szert.

Ilyenformán ismertem meg többek között a város kü'ön-
böző társaságainak intrikáit, jártasságot szereztem a képzőmű-
vészetekben, a pathológiában, az agrárpolitikában, meg a köz-
élet terén.

Pár perccel ezelőtt is felőle álmodtam. Azt álmodtam, hogy
Rila kint van a strandon. A fürdőzők által megcsodált karcosú,
naptól barnára sütött testén fekete-vörös fürdődressz feszül.

Fekete-vörös... A Rila színei.

Áll, állunk és ő előrehajolva kémleli a mély bazén vizét.
Majd felém fordul, mosolyog és megkér, segítsen fel a trambon-
inra, mert ugrani akar és gyengéden megszorítja a kezemet...

Hirtelen úgy éreztem, hogy valaki megfigyel, erősen néz
minket. Felriadtam.

A szobaleány hajolt fölém és ébresztgetett:

— Tessék felkelni nagyságos úr, itt vannak a kéziratért!

Én bosszusan fordultam befelé.

— Jaj, Eszti maga milyen buta — mondtam félálomban —
éppen most zavar fel! Milyen gyöngéd kézzorítás vész maga
miatt a semmiségbe.

Lehúnytam szemeimet és igyekeztem az álmot folytatni
Nem sikerült.

Ó, én nagyon gyakran álmodom Rila felől s olyankor
mire megvirrad, rendesen törődöttebb vagyok, mint éjjélkor
amikor aludni térek.

Én, aki ébren, józan fővel meggondolt, komoly és higgadt
vagyok, álmaimban nem egy csókot veszek, nem egy forró öle-
lést kényszeríttek ki tőle és villogó szemmel — álmomban —
gyakran lépem át hálószobája küszöbét.

Hiába, kérem, a szerelem az a bilanz, mely lehetőségeink
és vágyaink között az aránytalanságot így, vagy úgy, de meg-
szünteti. És bizony, én, az eszmék szigorú és elszánt harcosa is,
időnként — álmodom.

Bartha István

(23 decembrie 1889, Brâncovenești –17 ianuarie 1979, m Târgu-Mureș)¹⁷²

Bartha István a fost profesor maghiar de orientare socialistă, poet și scriitor. Pentru ideile sale politice a fost supranumit „învățătorul roșu”. În timpul Primului Război Mondial a ajuns în captivitate la ruși devenind un angajat al publicației „*Szibériai Újság*.” După revenirea acasă, până în 1947, a predat, mai ales, în mediul rural fiind preocupat de traducerea lui Ion Creangă în limba maghiară. Traducerile din povestitorul român s-au păstrat la Biblioteca Bethlen Gábor din Aiud.

Amintirile sale din studenție, de pe câmpul de luptă, experiențele din captivitate și destinul didactic l-au inspirat să scrie. Dat fiind, profesia sa, devine angajat al revistei pentru copii și tineret „*Cimbora*”.¹⁷³ Principalele sale scrieri sunt: *Holtak néznek* (Arată mort - 1929), *Hadrakeltem Erdélyből* (Luptător din Transilvania), *Dón Están*. În volumul său de poezie, se simte influența poeziei lirice a lui Ady Endre, Gyóni Géza și Bartalis Sándor, dar și experiența vieții are valoare documentară¹⁷⁴.

¹⁷² Melinte Șerban îi atribuie ca loc de naștere localitatea Dumbrăviora, jud. Mureș (vezi Melinte Șerban, *op. cit.*, p. 121).

¹⁷³ Revistă ilustrată pentru copii fondată din inițiativa lui Szentimrei Jenő, care va deveni primul său redactor șef. De la nr. 29 (27 august 1922) până la desființare, în 14 iulie 1929, revista este condusă de Benedek Elek. A publicat lecturi diverse: moral-educative, distractive, literare, istorice și de popularizare a cunoștințelor științifice, a operelor din literatura pentru copii maghiară, română și universală. Printre alții, au scris în „*Cimbora*”: Áprily Lajos, Berde Mária, Dsida Jenő, Kacsó Sándor, Karácsony Benő, Ligeti Ernő, Reményik Sándor, Sipos Domokos, Tamási Áron, Tompa László.

¹⁷⁴ Vezi și Gaál Gábor, *Erdélyi notesz*, în „*Korunk*” 1929/12; Szentimrei Jenő, *Taposott fű*, în „*Erdélyi Helikon*”, 1930/3 și *Romániai magyar irodalmi lexikon: Szépirodalom, közírás, tudományos irodalom, művelődés I. (A–F)*. Főszerk. Balogh Edgár, Bukarest, Kriterion, 1981.

B Á B E L

Sok apró ember-hangya sűrög, siet, nő a torony...
Gyárkémény füstöl, autó túlköl, hírek nyilalnak
légben, drótokon. Paloták úri miliőben lustálkodnak.
S akiket az élet elsodort: toprongyosan hordják a téglát.
— Bankok, jól menő üzletek tokás urai dörzsölik markukat:
A munkadíjak gyér garasai ide gyűlnek! «Hisz élni kell»,
sőhajfja a kifacsart izmú ténfergő ember.
S még jó, hogy a bendő az első!... a rongy csak aztán;
Művelődésre rejtett féléssel gondol s pénze apadtán
«Majd, fittyfenét»!... Az a szegény lélek, senyvedhet tovább!
Szórakozás kell, búfelejtő: olcsó pálinka, zsíros kártya
s megannyi más idő pocsékló hasztalan «semmi».
...De rövid az éj és a vasárnap!
Hétfőn ismét a toronyhoz kell menni.

Ó, Babel Babel!

Csak az ifjúság s a baka-büzű kaszárnyák népe él szívének:
Tetszelegni magának s másnak. Könnyű nekik.
Téglák súlyától még nem rokkantak meg a vállak. (még
kevésnek fakult arcára az életuntság). Kaján uszítást virtussal
vesznek s hiszik az ifjúság lázas hitével; ez örökké így tart!
De már nyomukban a komor parancsú, egetverő Babel...
Zürzavar, könny, vér után mi jöhet?
Ami volt, van, lesz: tető alá soha nem kerülő irdatlan falak!

Fehér Laji

Az akadémikusok szájaize szerinti tragédiák okvetlenül dübücskölnek a hősök vérében. A hétköznapi életben azonban sodródnak úgy események apró történetek szereplői köré, melyek szinte felérnek egy testi halállal és... mégis alig nézi valaki őket tragédiáknak s szereplőit hősöknek.

Mindegy. Az élet nem boncolja szét a megtörténtet.

Az idő, ez a nagy göngyölgető csak olyan egykedvűséggel csavargatja tovább örökös göngyölegét, miben élők és élettelenek csak olyan jól megférnek, mintha nem is osztályozta — rendszerezte volna őket — a kicsinyességet lehangosabban ordító — emberi skatulyázás! Dehát, megtagadhatja magát az ember?

Igazi tragikomikum az, hogy éppen akkor rángat le valamit, valakit az ősi magasságból, nagyságból, mikor neveltséges formákba kényszeríti a természet korlátot nem tűrő dolgait. Valami abnormitás ez már, ami nemzedékről-nemzedékre öröklődik... Ezért kell tehát beletörnie az *emberkedés* bicskájának minden olyan dologba, amihez békanyuzójával hozzá merészkedik.

Ez a természet rendje... s ez a fiaskó. (ami hamisan fogott akkordhoz hasonló...) bele zendül-bongul a fülledt kis emberi életetekbe; grimászt vág hozzá ki-ki lelkiadottság szerint; vagy úgy tesz egyik-másik, mint akinek farkára léptek, hogy ne mondjam: tyukszemére... Olyan is akad, aki állati felbőgéssel ekhózik az ember — dombok között... És az ember — honcsokturások jóindulatu megértéssel, vagy roszmáju kiacsarkodással rezonálnak, míg valami újabb inger helyet nem könyököl magának a felzúgatott lelkekben, hogy az élje ki rövid idejű uralmát.

Mert bizony, rövid uralom jut itt mindenknek s még jó, ha az emlékezés filmjén újból felvetődik néha egyik-másik multba süllyedt esemény... vagy *rosz*?

Az érdemesség, mint értékmérő — megint — viszonylagos és tágterű... Dehát erről filozófáljon ki-ki — önmaga, ha kedve tartja.

* * *

Napos délelőtt. A legelő gyepéről most szikkadt fel az utolsó harmatcsepp. Nagy kitágult körben legelész az itt-ott lovakkal tarkázott marhacsorda. Hallatszík, amint mohó étvágygal harapják a füvet. Kékes árnyékfoltok vesznek bele a tarkavirágos zöldbe. Elszórtam sűrű-lombu, terebélyes vackorfák magányos-

kodnak, árnyékuk messze vetődik, déli árnyékuk terjedelméhez képest szürkéllek alattuk a kitaposott, poros föld. Kipusztult a fű a fák alól), csak a delelésre emlékeztető naponsült pogácsák és ázott foltok válnak ki élesebben, (mivelhogy a nap azokat a helyeket is végig tüzi fényes sugarával).

A csodapásztor, névszerint Czárigló József - negyvenen felüli, soványképű cigány. Szeme sirósan csillog... vagy a sok éhezéstől vagy a lappangó tüdőbajtól. Testén sokszínű, de mind uraságoktól levetett ruhadarabok rojtosodnak és zöldünek. Csokoládészin kezében a bikaszarvból készült kürt és a nagybogu füttykös. Eddig a pillanatig a botján könyökölt. Most egy gyakorlott mozdulattal rántja elő a megpakkolt tarisnyát és leül a gyepre. Két purdéja szintén letelepedik, de előbb gyors áttekintésű pislantással szemlélik végig a csordát. Rendén van minden: a bika fekete, bozontos szőrű nyakkal a tehéncsoport közepén, — amint illik ez a csorda-társadalomban.

Még két fiu áll pár lépésre odébb Czáriglóéktól. A nagyobbik nyurga kamasz — és bár nem szoros kötelék fűzi a csodapásztorhoz, mégis sóváran pislog a kitergetett hideg puliszkára, veres hagymára. A másik tíz éves, halvány képű, kíváncsi szemű, mezitlábás „urficska”; a Virág tehenet meg a Csinos lovat üzte ki a csordába, (mert a csordahajtást ma elaludták valahogyan a tanítóéknál). Kínosan telnek a percek. A három Czárigló kényszeredett pózával forgatja nyelvén az ezerszeresen unott és zsír-szegényeledelt. Úndorodásuk akkor legnagyobb, mikor visszatartathatatlannul suvadni kezd lefelé torkukon a falat. Visszanyelni már nem lehet. Elkecsereedett birkozás ez, de ha a kutyáknak való gyomor követeli a magáét! Tele kell hát tömni, hogy hallgasson. Mindegy az, ha patkószeeggel is... Holmi becstületes, jó ételek ize tudat alatti csiklandással villózik a nyálgyűjtő mirigyek tájékán, ha nem nagyon figyelnek a szájukban ide-oda löködő csomókra. De bizony, hamarosan kell kiborulniok a csalfa ringatozásból, mert a vereshagyma kemény husa kiábrándítóan reccsen a rágó-zuzó fogak között.

Egy ilyen rémes pillanatban Czáriglóban is lelohad a féltékenyen nyeldeklő, éhes ember-állat s oda szól fanyar képpel a falást a szájából is kinéző kamaszra: — Gyere, ülj le... egyél te is.

A két purdé ösztönösen nagyobbat fal. Mosdatlan cigány orcájuk, csak dülleedt dombosodik hol egyik, hol másik felől, aszerint, amint a falás vándorol. Sovány, piszkos kezük irigyen kaparintja meg a legkiadósabb puliszka darabokat, onnan az

abroszul használt feketés-maszatos asztalkendőről, mi a tarisznyán éktelenkedik. Azért, marad még meglehetősen Fehér Lajinak is, az ex szabóinasnak.

Hálás mosoly révedez a szőrösödő, kamasz arcon. Szemből a kutya-hűség meleg tekintete sugárzik Czárigló felé. De mégis, eltitkolhatatlanul félszegeskedik közeledő mozdulataiban... Bizalmatlan, tétova... Egészen közel mégse mer ülni. Félve nyul a feléje lökött ételhez, de ha aztán a kezébe ragadhatta: mohón nyakalja. A nagy nyelésektől szinte guvad a szeme... Két hét óta többet koplalt, mint evett. Kiesett a becsületes emberi társaságból s most a megvetettség minden szenvedése átkozul rajta s az életén. S ha nem volna olyan csudanagy élni-akarása, már rég...

Czárigló ellenségesen nézi. Gyűlöli, utálja ezt a sorsüldözött éhenkoraszt, de sajnálja is. Nincs hozzá szíve, hogy végérvényesen elzavarja. Tűri, de ez a tűrés kegyetlen lelki játék a számára, ami ideges mozdulataiból is kitűnik.

Fehér Laji fél szemét le nem venné róla. Fél szemével a menekülés irányát kémleli, ha szükség lesz reá... Az evése is azért olyan kutya-futtában való, mezei vadéhoz illő...

A nyári nap perzselő fényözöne ömlik alá immár a fennsikszerű legelőre. Messzi határok, hepe hupás, sárga kalászú kebele reszkét ide, az átforrósodott levegőn át. Itt ott zöld, erdőfoltok kékesbe játszón fűlnek, szenderegnek. Elült a hegyek tetején gyakori szellő is... S fenn, fenn a magasban a csodálatos kékségű égbolt. — A természet fenséges nyugalmában ez emberférgék izgulása kirívó ellentét.

... Van még maradék puliszka, de Czárigló összehajtogatja az asztalkendőt: csak éhenhalás ellen akarja táplálni Lajit. Megesnék az belé, hogy még jól is lakassa!

Laji szótlan beéri a kevéssel is — muszájból. Ez a megalázottság teszi vizenyössé félénk nézésű szemeit.

— Ettél? — acsarog rá Czárigló durván.

— Igen.

— Na mond el, mit csináltál... Hallja meg itt az „urfi” is, milyen legény vagy te!

— Sze, tudja azt az urfi anélkül is. (Minthogy tudta is: a csordát minden este haza hajtják s így a Laji története sem titok a faluban).

— Ne magyarázz!

Laji arca kényszeredett mosolytól vonaglik. Guggoltában

tovább akarna huzódni, de Czárigló ráripakodik; — Maradj veszteg! s mondd!

Kissé vontatottan kezdi a történetét, de aztán belé jön s cinikus. Beszédje könnyeddé lesz, hiszen Czárigló minden évés után elmondhatja magának. Van az elbeszélésben dacosság, sőt letagadhatatlan büszkeség is, mint általában az olyan kamaszoknál, kik nemi vágyaikat immár meleg asszonyi ölben virágoztatják csókrózsává, — de van kéjes öröm is... Elmondja, hogy a Marosmentérről való: szabóinaskodott abban a faluban, amelyik felett „az a távoli erdő látszik, ott né!” Mestere Ollós Pál condraszabó s inkább csak azért vette magához, mert (ő, Laji) apátlan-anyátlan árva. Ment is minden a maga rendjén két éven át. Egy két hirtelen lekent pof — apróbb mulasztásért: fel se róható a jószívű mesternek. Különösebb bajra nem adott okot ez a szigorúság. Ellenben! ott indult meg a bajok csorgója, hogy az ötven felé közeledő szabó vásárookra is eljárogatott a kész munkákkal; sokszor nem volt otthon s az uránál tizenhét évvel fiatalabb menyecske kikezdett vele, a felcseperedett inassal... Vágyakozó nézések, kacér szoknyalibbentések, epekedő sóhajtások... Nem végződhetett máshol ez a csendes játék csak az ágyban — — És hát, Ollós Pál egy ilyen alkalommal fél-lőléjjel hamarabb érkezett, mint illett volna. — Cifra istenelésekkel lohasztotta mérgét s a kotnyeles tacsót kipofozta-rugta a mézes köcsög mellől: — A cudar istenit a kurva anyádnak!

Az asszonyhoz nyulni azonban nem mert...

Mikor idéig ért Laji a beszéd el, Czárigló is rávágott kivédhetetlenül a macsukással a derekára. Hiába akart elugrani előle... csak úgy kongott a horpasza.

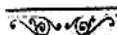
És így megy minden étkezésnél egy hét óta. Ő és így áll bosszút a megcsufolt férj helyett. Czárigló maga sem tudja, miért önti el ilyenkor az epe, de előnti és... nem tud uralkodni a dühén. Talán eszébe jut az ő mindig állapotos asszonya, aki rendszeren minden tizenegyedik hónapra szül egy kis purdét.

... Ő nem szeretheti úgy az asszonyát, hogy újabb gyermek ne legyen belőle... s ez a taknyos, semmiházi kölyök — felelőtlenül szeretkezhetett azzal a gyermektelen menyecskével.

... Vagy hogy a feleségét féltené tőle? — — s hogy elejét vegye minden továbbinak: így akar félelmessé válni a siheder előtt.

Igaz, ez a siheder „hivatlan vendég” és kéretlen szolga itt a sok gyermekes Czáriglónál... s ha itt ül, azért a kis — kegyelemből kapott puliszkaért ül, amire rendszeren kijár a „bot-

nyomtaték". S hogy meddig izleli ezt a fáintos kosztot ezen a szép határon: azt előre tudni nem lehet. De hogy sokáig nem, arra mérget lehetne venni: Laji összehunyorított, gonosz szemmel nézi kosztadóját — bot-távolon kívül — s fogszivás közben nyomkodja — dörzsöli derekán a macsuka helyét. Érzi ösztönösen, hogy azért mégis csak az ő diadalmas ifjuságának van jövője, ha most gyalázatosan le is gyűrte a kiszámíthatatlan élet.

p. 77

Jó éjszakát

* „Jamais Garde de Roi, d'Empereur, d' Antocrate, de Pape ou de Sultan ; jamais nul régiment chamarré d'or, drape d' azur ou d. écarlate n'alla d' un air plus mâle et plus superbe-ment"

de Boreth

Niemand sergent-major borizú hangján olvasta a napi parancsot.

„Décision du Corps du 29. septembre 1928“.

„Első pont : Conseil de Resiliation (Szerződés megsemmisítő-tanács).“

„Holnap, folyó hó 30-án Colonel De la Baume, Capitaine Tenier és Lieutenant Morel Conseil de Resiliation-t tartanak“.

„Tárgy : L' Evêque közlégionista szerződésének megsemmisítése“.

L' Evêque, mint legtöbbször, most sem volt jelen a parancsfelolvasásnál.

„Rompez vos rangs“ (oszolj) után — Kátai caporal, a Colonel secrétaire-e, elindult L' Evêque keresésére.

Mint rendesen — most is a kintinban találta meg.

Egyedül ült egy szurtos asztalnál, melyen évszámokkal és jegyzetekkel tele karcolt bidon-ja (kulacs) és quart-ja (1/4 litres bádogsésze) állott.

* Jegyzet : Ez a felirat a légióból elbocsátottak „Certificat de bonne conduite“-jén áll.

Kátai a küszöbről nézte jó ideig, míg L'Evêque pinard-rul (vörös baka-bor) tele töltött quart-ját kezében locsogtatva a bidonjával beszélgetett:

„C'est ça, mon vieux fidèle camarade” (úgy van jó öreg hű bajtársam) mondta L' Evêque a bidonjának.

„C'est toi tout seul en ce monde qui tu me restais toujours fidèle”.

Részeg csuklás ugrott fel a gyomrából s a vörös pinard — mint sűrű vér ömlött szét a piszkos ruháján.

„Bon jour L' Evêque” — köszönt Kátai s belépett a kantinba.

L' Evêque kéjesen lehunyt szemekkel itta ki a quartját — aztán bután nézett Kátaira, mint, aki ismeretlen helyen ébred s az első pillanatban nem tudja, hogy hol van.

L' Evêque — szólalt meg Kátai, nem ismeresz meg? — én vagyok, a colonel secretaireje.

L' Evêque egy darabig értelmetlenül nézett Kátai arcába, — aztán lassan értelmesedett tekintete, amit agyontetovált arcán alig lehetett észre venni.

Egyszerre — a délvidéki franciák olaszos éneklésével kiáltott fel:

„Ah, c'est toi mon bon copone! Tu es un bon camarade! Bois tu un conp” (igyál egy kortyot) s Kátai felé nyújtotta bidonját.

„Te jó fiu vagy — folytatta lelkesen L' Evêque. Te mindig azok mellé állasz, akik bajban vannak. — Kis szünet után: Milyen nemzetiségű vagy te? Megbocsáss, te már többször meséltél nekem magadról, de az én memoriamban már kihaltak a nemzetiségek. Én csak az Idegen Légión nemzetiséget ismerem”.

„Je suis hongrois” (magyar vagyok) — válaszolta Kátai.

„Hongrois-hongrois” — mormolta L' Evêque. — „Alors tu es autrichien” (Tehát osztrák vagy).

Nem, nem — én magyar vagyok — L' Evêque — mondta gyorsan Kátai. — De hagyjuk most ezt — folytatta Kátai.

„C'est ça”. „Mindegy milyen nemzetiségű vagy — mondta dölingézve L' Evêque: jó ember vagy”.

No igyál.

Nem iszom monseigneur élcelődött Kátai. Éppen azért jöttem, hogy te se igyál.

Parancsban van a résiliütöd L'Evêque. Holnap kidobnak a Légiónból. Vigyázz magadra. Légy józan. Hátha még megvédheted magad”.

Mi lesz veled öreg bajtárs? — folytatta Kátai kis szünet után. Ötven éves fejjel — 25 évi szolgálat után, mihez kezdesz a nagy világban? — Tudod nagyon jól, hogy miként bocsátanak el: „Tenne Clemenceaux“, rab ruha s egy üres kenyér tarisznya. De koldulni se mehetsz, mert az irásokkal, amiket innen kapsz, sehol se tűrnek meg“.

— Je m'en f... Tout est égal — válaszolta L' Evêque s cinikus grimáaszt vágott. Arcán a tetovált figurák, mint báb-színházban a bábok — furcsa táncot lejtettek.

Aztán, hirtelen elkomolyodott.

Kátai szerette volna kiolvasni a gondolatait. Mélyen figyelte.

Már reménykedni kezdett, hogy há'ha mégis meggondolná L' Evêque s hallgatni fog rá, amikor ez hirtelen, mintha villám ütött volna belé, szinte eszelősen felkacagott.

„Ah — je te remercie mon bon caporal, je te remercie beaucoup pour l'information! Tu es un excellent garçon“ — mondta hahotázva.

„Mondd csak“ — fordította a szót komolyra: láttad-e a Rapport nál La Moustache-t, az öreg tetováló mestert?“

Ott volt — válaszolta Kátai, értelmetlenül nézve L' Evêquet, ki újra örült hahotázásba kezdett.

„C' est trist, ah c'est une excellente idée“.

Kulacsát a nyakába akasztotta. Az asztalra támaszkodva, felerölködött a székről s cikk-cakkos lépésekkel kihahotázott a kantinból.

Kátai — az első pillanatra — vissza akarta tartani L' Evêquet, de az epizód — valami mély remegéssel nehezedett lelkére, arra gondolt: vajjon, 20—25 év múlva, nem fogja-e ő is majd — egy éppen ilyen ősz alkonyat táján — éppen ilyen körülmények között, elhagyni ezt a büzlő kantint...

Gondolataiból — a már eltávolodott L' Evêque — még mindig visszahangzó kacagása riasztotta fet.

Az appelt elfujták.

Kátai beadta szobaparancsnoki estéli jelentését. Az ágyak fejénél égő gyertyák egyenként kialudtak. A marokkói fullasztó forró levegő beomlott a barakokba. Moustiquiar-cik alatt izzadva hanykolodtak a légionisták.

Kátai, ágya szélén ülve, borzadva gondolt az éjszakára: a forróságra, a poloskákra és szunyogokra, mik véresre csipik és mérgező lázzal árasztják el véréit.

Nesztelenül felállott s kiment a barakból. A levegő könnyű volt enyhébb. Mint gyakran — most is felnézett a forró párában uszó égbolt sárga pislogásban bujdosó csillagaira. Lelkében feltört a vágy: a csillagok körül látomások születtek: Erdély fenyves bércsei, a Maros ezüstös kanyargása, a Maros partján egy elhagyatott árva kis lány, benne megőregedett édesanyja s anyja házával szemben a templomi toronyóra éjjeli kongása...

Hirtelen a tenyerét a szájához szoritotta s elrohant a lovak elöl, hogy feltörő zokogását meg ne hallják bent...

Aztán jött a Sirocco, hogy arcát tele szórva sűrű homokkal — könnyeit felszárítsa.

Későre járhatott már az idő. Testében fáradságot érzett. Másnapi kötelességeire gondolt.

Amint elindult lefeküdni a következő nap dolgaira gondolva — újra eszébe jutott L' Evêque.

Mégegyszer megpróbálom — gondolta — s elindult a L'Evêque barakja felé, mely a quartier legtávolabbi pontján volt elkülönítve. Ebben a barakban csak olyanok voltak, kiknek 15—25 közötti szolgálatuk volt s abból legalább 5 évet „travaux forcés“-n (kényszermunka) töltöttek.

Már messziről nagy lárma hallatszott ki a L' Evêque-ék barakjából.

Kátai óvatosan közeledett. Tudta, hogy odabent ivással töltik az éjszakát; félt, ha meglátják, őt is kényszeríteni fogják. Pedig részegségért már jó néhányszor ő is büntetve volt.

Hogy zavartalanul figyelhesse meg — ha vajjon L'Evêque még ébren van-e, felmászott egy szomszéd barak ablakába.

Amint betekintett — az első pillanatra — értelmetlen összevisszaság tűnt szeme elé.

Erőlködve igyekezett rendet teremteni a látottakban s közben tenyereit fülei mögé tartotta, hogy a zavaros részeg kiabálásokból elfogjon valamit:

Sauer többszöri ex-adjutant-chef németes kiejtésű szavát hallotta:

„Mon fioux L'Evêque — passe-moi le pidon qu'avant de l'inauguration de portrait de notre bien aimé ex-Kaiser Wilhelm II je puisse en boire lucore un conp.“

Kátai kezdett jobban figyelni:

A barak közepén egy lepedővel letakart ide-oda mozgó alakot vett észre. Az alak körül gyertyák égtek.

„Várj!” — kiáltott vissza L' Evêque — „Nem fogsz meg-tikkadni”.

A többiek mind helyeslően zúgták : Várj.

L'Evêque alig-alig tartotta egyensúlyát — akadozóan kezdett beszélni.

„Kedves... öreg bajtársaim. Holnap biztosan kirúgnak a Légióból. Mielőtt — azonban — elhagynálak titeket — kötelességemnek tartom, hogy az én legjobb bajtársaim és földém, La Moustache mester művét ünnepélyesen felolvasom”.

Figyeljetek!

La Moustache lekapta a lepedőt.

A terem közepén négykézláb és meztelen állott Sauer, háttal a tömeg felé.

A tömeg hahotázni kezdett.

Koccantak a quart-ok és éltették, ünnepelték La Moustachet.

A szobában dohányfüst és borgőz volt.

Kátai meresztett szemekkel figyelt.

Az egyik légionista, ki éppen közte és Sauer között állott — a nagy koccintások hevében, háton esett. Ekkor Kátai tisztán láthatott :

Sauer alsó testén a megszólalásig hű hasonlósággal volt betetoválvá II. Vilmos portraita — úgy, hogy a száját a végbele nyílása képezte.

Egy páran közelebb hajoltak, hogy jobban bámulhassák a mesterművet.

Erre Sauer mozgatni kezdte végbelét, amitől a körülötte lévő izmok is mozogni kezdtek : A két felfelé álló szurós, hegyes bajusz haragosan rángatózott ide-oda.

„Ah!” kiáltott L'Evêque, „Te is akarsz inni. C'est ça : az én bucsu ünnepemen neked is jár egy quart-val” s a kezében lévő quart bort ráöntötte a portraita szájára.

Sauer felugrott. A tömeg össze-vissza kiabált, hahotázott s a részegebbje hanyat homlok gurult a földön.

Kátai megborzadt.

Valami csömör és undor keveréke fogta el. Egy pillanatra úgy érezte, hogy agya nem működik. Kifejezhetetlen zsibadság vett erőt rajta.

Aztán hirtelen leugrott az ablak közül s lábujhegyen futva menekült a barakja felé.

Másnap délelőtt 10 órakor az ezred irodájában öszetült

a tanács. Capitain Tenier vaskos iratcsomót teregetett szét maga előtt: le Colonel de la Baume megvető undorral nézte a tanács előtt egykedvűen álló L'Evèquet. Kátai az asztal bal végén ült, mint greffier. Míg íróeszközeit készítette elő egy párszor szá- a-kozva pillantott L'Evèquere.

Capitain Tenier hivatalos hangon kezdte:

L'Evèque közlégionista ma 25 éve, hogy öt évi szolgálatra kötelezte magát az idegen légióban. Bizonyíték a jelen. „Contract d'Angajement“, amelyet L'Evèque sajátkezűleg irt alá a marseillesi első kerületi hadkiegészítő irodán. Capitain Tenier egy fakult okmányt lobogtatott meg L'Evèque előtt.

Ugy van-e? — kérdezte Tenier a vádlott felé fordulva L'Evèque megértő fejbólintással felelt.

Tenier Capitaine dühösen kiáltott:

Feleljen! kérdeztem!

L'Evèque gunyosan röhögött a Capitain arcába, ki jobbnak látta abba hagyni a katonásdit A Colonel bajuszát harapdálta.

Kátai kérlelően nézett L'Evèquere. Szólnia nem volt szabad. L'Evèque megértette Kátai tekintetét: s magát vigyázba helyezve — nem minden irónia nélkül katonásan válaszolt:

Oui, mon Capitaine (Igen, százados!)

A tisztek nyugodtabbak lettek s Tenier folytatta az előadást: L'Evèque az eltelt 25 év alatt kétszer volt elítélve szökésért 5—5 évi börtönre és kétszer 5—5 évi kényszermunkára engedelmesség megtagadásért. A fennmaradó 5 évből: másfél évet töltött 15—30 naponként fogdában részszégségért. Ezeket a tényeket igazoló okmányok megtekinthetők az iratcsomóban.

Capitain Tenier felállott s a Colonel felé fordulva tisztelgett, Colonel De la Baume vette át a szót.

— Amint az előadó Capitain Tenier beszédéből, valamint az itt összegyűjtött okmányokból kitűnik, L'Evèque 25 éven át csak rossz példát nyújtott a hadseregnek, amiért a katonai büntető törvénykönyv 21-ik paragrafusára szerint javasolom L'Evèque kizárását a hadseregből. Kérem az urakat, hogy szavazzanak.

Kátai izgatottan ugrott fel;

Ezredesem! — mondotta majdnem remegő hangon. Mielőtt szavazzának — kérem halgassák meg L'Evèquet.

Az ezredes haragosan nézett Kátaira.

Önök nincs szava itt. Hogy mer bele szólni a tanács dolgába?

Ezredesem, a paragrafusok szerint nincs szólási jogom, de az emberi szív és lélek felette áll minden szabálynak. Ez az ember, akinek talán már senkije sincs ezen a földön, vagy ha volna is még valaki, akihez vér vagy más rokonság fűzi, 25 év alatt elfelejtették. Mint 25 éves fiatalember került a légóba a 25 évből többet mint 20 évet börtönben kényszermunkán töltött el, ahol még többet s nehezebb munkát végzett, mint a nem büntetett légionisták.

Elég volt! — kiáltott az ezredes, Kátai tisztelgett és visszaült a helyére. L'Evêque hálásan nézett Kátára.

Az ezredes egy darabig gondolkozva nézett maga elé. A teremben mély csend volt. Aztán halkanszólt L'Evêquehez:

Mivel mentheti magát?

L'Evêquet az engedékenyebb hang meglepte.

Nem menthetem magam, de ha meghallgatják, elmondom röviden az életemet...

Ezelőtt 26 évvel dél franciaországi N...-ben voltam püspöki titkár. Környezetem leendő püspököt látott bennem. Püspökömnek homoszexuális hajlama volt. Üldözni kezdett a szerelmével. Az ellenállásom csak fokozta beteges vágyát. Sok izgalmas jelenet játszódott le közöttünk. Többször került a sor testi tusára is.

Az ilyen jelenetek mindig végsőkig csigázták az idegeimet, félttem a botránytól. Kértem az áthelyezésemet, de kifogásként felhozott indokaimat nem fogadták el. Egy éjszaka a sok üldöztetéstől kimerült idegzettel végeztem az írásbeli munkáimat, amikor a püspök bejött hozzám és üldözni kezdett. Elveszítettem önuralmam. Dühötől reszkető ujjaim a toroka körül szorultak. Csak akkor eszméltem fel, amikor, mint egy darab fa zuhant a földre. Az első gondolatom az volt, hogy jelentkezem a rendőrségen. Már a lépcsőházban voltam. Az éjszaka friss levegője arcul ütött. Eszembe jutott, hogy semmivel sem tudom bizonyítani az ő beteges hajlamát. Kétségbeesésemben nem találtam más gondolatot, mint menekülni. Így kerültem az idegenlégóba.

Lelkiismeretem nem hagyott nyugodni. Reméltem, hogy az első harcokban elesem. Nem sikerült. Az alkohol volt minden vigaszom. Ha részeg voltam elaludt a lelkiismeretem. Részeg állapotban az egyik büntetést a másik után kap'am. A kétszeri szökésem sem volt szándékos. Részegen lemaradtam a századomtól. Eltévédtem. A járőrparancsnok, aki reám talált nem tudva franciául nem hitte el, hogy nem volt szándékomban megszökni. Az engedelmesség megtagadását is részeg állapotban kö-

vettem el, amikor kijózanodtam nem is emlékeztem semmire. A börtönben és a kényszermunkán többet dolgoztam, mint bármely más, nem büntetett légionista s hozzá a 25 év alatt összesen még 200 frank zsoldot sem kaptam.

A Colonel, aki eddig elég nyugodtan hallgatta L' Evèquet az asztalra csapott:

Nem engedem meg, hogy a Réglementet, a katonai törvényeket bírálja.

A kiabáló hang és asztalverés L' Evèquet ismét visszazökkentette ironikus hangulatába.

Je m-en f tes Reglements (Fütyülök a te törvényeidre).

A Colonel vérvörös lett.

Uraim szavazzunk — szólott a tisztek felé. Mind a két tiszttel igennel szavazott.

Az ezredes kihirdette L' Evèque kitiltását.

L' Evèque egész közel ment az asztalhoz. Öklével az asztalra sujtott s ott tartotta azt keze fejével a Colonel felé: Öklén még véreztek a frissen tetovált betűk:

A bas de l-Armée (Le a hadsereggel).

Az ezredes elsápadt a dühtől. L' Evèque szatirikusan röhögött. Fejéről lekapta a sapkáját s homlokát az ezredes szeméi elé tolta úgy, hogy majdnem összeértek az orraik.

Homlokára azelőtt csak egy pár órával tetoválhatta be La Moustache mester a légionisták legsértőbb, de egyben egy valóságot fedő és valóságból származó kiszólását:

„Je t'enc . . . le.

(Az íge, mely a pederasztok között az activ szerepét jelenti drasztikusan).

A colonel dühtől reszkető hangon küldte Kátait az őrségre, hogy fegyveres katonákat hozzon. L' Evèque még kihívóbban röhögött, szertartásos hajlongásokkal hátrált egy pár lépést, jobb karját mint egy udvarmester maga felé hajlítva mélyen meghajolt az ezredes előtt, kopasz koponyáját hosszasan elhuzva az ezredes szeméi előtt, amelyen egy szatirikusan kacagó hold és a sugarai közé nagy betűkkel volt tetoválva:

Bon soir (Jó éjszakát).

ERDÉLYI PANASZ

*A mező régi: bogarak duruzsolnak,
a szántóföldön érik a napraforgó —
a kut kávéja, mint óriás kőfazék
körülfötte folyton párállik a forró
napsütésben száradó zöld vizü mocsár,
munkások dolgoznak szerte szét, a boglyák,
mint nagy csonka kupok, fűükben a batyuk
amikben a szerény délebédet hozták.*

*A hegy is régi, tetejében a karám —
megritkított erdő, buja zöld lombsátor,
mókusok játszanak, rigók fűtyörésznek —
egy-egy száraz levél lerebben a fákról.*

*A falu is régi, zsuppfedeles házak,
fehér falu templom, a tornyában fészkek,
mezitlábás gyerek libákkal a tóra
megy, a korcsmaajtón törvényes pecséték.*

*De az emberekre nem tudok ismerni:
mintha egy-egy halott kelne ki sirjából —
borusak az arcok, csendesek a házak
üres lett az akol, üres lett a jászol,
foltos ünneplővel járnak a templomba —
lányaikat régen elnyelte a város,
a holdak elusztak s hány régi gazdából
lett huszonöt lejért valahol napszámos.*

KIÁLTÁS

*Elég a futás, a rongy, a vétek,
a balfogások, a szenvedések,
a nappalok megkinzó tusája
és a nehéz gondok éjszakája,*

*A gyűlölet és a számonkérés,
hazug szavakkal — hazugul élés,
talajt vesztve, tétován, félve,
folyton a lehetetlent remélve, —
megbicsaklottan, hitetlen-hinni
és örökké csak a terhet vinni,
panasztalan, néma megadással
és mindig mással törődni, mással.*

*A mosoly mögött a halált látni,
elég volt túrni és nem kiáltni!*

*Csodára várni úgy, józan csendben,
s csalódni mindig az emberekben.*

*Elég volt pusztán a jót cserélni.
— most hagyjatok: élni, élni, élni!*

FOLT HÁTÁN FOLT

*Milyen idők — milyen emberek —
mocskosak és neveletlenek.*

*Milyen arcok? — Mint mikor a kín
tánra kezd a beteg sebein.*

*Milyen házak? Milyen asztalok?
— És a szívek bénák és vakok.*

*Tehetetlen feszülni a kéz —
sarokba ült aludni az ész.*

*Nyelvünkön a beszéd is rohadt,
nincs egy józan, okos gondolat.*

*Össze vissza kapkodunk, teszünk:
folt hátán folt lett az életünk.*

*Mint valami nyűtt ruhadarab —
toldjuk, foldjuk, mégis rossz marad.*

NINCSEN MENTSÉG

*Senyved a kór is, panasz zihál,
ugy sir a fajt, mint hangos gitár.*

*Rosszak vagyunk, várunk, szenvedünk.
s nincsen erőnk, hogy mások legyünk.*

*Öklünk nem mer a bünbe vágni,
futunk, amikor meg kell állni.*

*Bomlott motor a vágyunk, tettünk,
s csak sirassuk, hogy mivé lettünk.*

*Vakon kószálva, hanyag göggel
esünk össze az éhezőkkel —
más kell jöjjön, hogy fölemeljen,
más kell segítsen, más kell merjen.*

*Jaj ez a petyhüdt, pusztá várás
ez a sok meddő kiabálás,
mikor a lét kínálva ontja
az alkotást. a kezünk elrontja.*

*Jaj, ez a fél személytelenség;
számunkra nincs szó, nincsen mentség.*

Egy szalmaözvegy sirámai vagy A denaturált kávé

Denaturálás az adó alól mentesített alkoholnak, vagy sónak emberi fogyasztásra alkalmatlanná tétele. Lényege az, hogy az áruhoz rossz szagú és ízű anyagot kevernek, amelytől az nem tisztítható, de ipari felhasználhatóságát nem rontja. Az alkohol denaturálására piridint használnak.

* * *

Tehát fiam ebben maradunk — szólt a ház urnője — én elmegyek a gyerekekkel fütdőre, míg te itthon maradsz. Beszéltem már Málcsi néniel, hogy küldjön neked kisadag ebédet, mert te ugyanis keveset eszel és a tejjel, hogy csak egy liter tejet hozzon. Az neked elég lesz reggelire és vacsorára. Főztem, egy kevés feketekávé, hogy legyen, ha pedig elfogy, akkor igyál csak tejet, mert az jót tesz az idegeidnek. Kenyér is van itthon, vagy egy hétre, így el vagy látva mindennel.

* * *

És lőn reggel és lőn este első nap, majd második és a harmadikon reggel a feleségem leküldött az uccára, hogy fogjak egy „egyest”. Fogtam egyet, ki leendő virstlijével hajlandó volt tizenöt lejek lefizetése ellenében az egész családot az állomásra szállítani, ami szerencsésen meg is történt. Visszafelé ugyanazzal a kocsival mentem haza és amikor a lakás előtt kifizettem, a kocsis vágott egyet a szemével és úgy kérdezte, ugye az urnak „szalmaözvegynek” tetszik lenni. Úhüm — mondtam ékes magyarsággal — és bevonultam a lakásba, hogy sepregessek és elmosogassam a reggeli edényt.

* * *

Az első kellemetlenség tiz percen belül bekövetkezett. Megérkezett a tejes „itt a tej” csatakiáltással és a fehér folyadékot beöntötte egy lábosba, melyet rátettem a Primusra, hogy felforraljam. Közben elhozták az ujságot és én csapot-papot feledve bementem az ebédlőbe és olvastam.

¹⁷⁵ A fost unul dintre redactorii publicației socialiste târgumureșene „A mi Lapunk” (Foia noastră); a murit într-un lagăr german de exterminare (Melinte Șerban, *op. cit.*, p.121).

Ugy tíz perc múlva borzalmas szagot éreztem Felugrottam és becsuktam az ablakot, mert azt hittem, hogy az udvarról szűrődik be a büz. Erre még nagyobb bűdösség lett. Fordultam jobbra, fordultam balra, néztem az ágy alá, a szekrények mögé, de nem tudtam a szag okát felfedezni. Végre mintegy isteni sugallat villant át megkínzott agyamban. A tej! Persze a tej. Már alig volt valami a lábosban, a többi mind kifutott, pedig az ajtó be volt csukva.

Az ebéd, amit Málcsinéni küldött, ehetetlen volt. A leves kozmás, a hus kemény és a tészta el volt égve. Nagynehezen legyűrtem a felét, a többi a személtárába vándorolt.

Este a maradék tejet vettem elő, hogy kávézzam. Természetesen lusta voltam a tejet megmelegíteni, ezért hidegen ittam. Egy kis kávé tölöttem a lábosba, két kockacukrot és elkezdtem inni. De csak kezdtem. Egy kis kortyocska ugyan leszaladt már a torkomon, de a legnagyobb része a számban maradt, de attól is hamar megszabadultam.

Mi az ördög van ezzel a kávéval — morfondíroztam? Olyan az ize, mint egy rossz pálinkának és bűdös is. Megkosztoltam mégegyszer. Nini, hiszen ez a kávé nem fekete! Piros a feketekávé. Még ha fekete piroskávé volna — vicceltem magamnak — talán ehető lenne.

Kitöltöttem az egészet a lefolyóba.

Mivel a gyomrom Menenius Agrippa meséivel sem lehetett lecsillapítani, teát akartam főzni a kánikula ellenére. De sem a teát, sem a citromot nem találtam meg, pedig még ott is kerestem, hol nem illik. Tehát nem teáztam, ellenben egy világraszóló felfedezést tettem, mely mellett Edison Alva Thomas ur még „ébred” is kismiska. Megtudtam, hogy miért volt a feketekávé piros.

Denaturáltszeszt töltöttem feketekávé helyett a tejbe!

*
* *

Azóta eltelt egy hét. A tejet nem merem lerendelni, mert félek a feleségemtől, sem pedig az ebédet, mert akkor Málcsinéni haragszik meg. Naponta fizetek a házmesternének öt lejt, hogy legyen szives igya meg a tejem és egye meg az ebédem. Én vendéglőben étkezem és remélem Isten után, hogy nem tudja meg a feleségem.

Apu . . . csita . . . babati . . .

Néma gyermeknek az anyja sem érti a szavát — tartja a közmondás.

Minden fejlődik, minden rohan, csak a közmondások változatlanok, mert állítólag örök igazságot tartalmaznak. Ezt a „hazugságot” szeretném most megcáfolni, hogy nemcsak a néma gyermeknek, hanem sokszor még a beszélőnek sem érti meg az anyja a szavát, mint ahogy hazugság az is, ha valaki korán kel, aranyat lel. Én például ha korán kelek, egész nap álmos vagyok, de még egy esetben sem találtam egy fikarcnyi aranyat sem.

De, hogy a dologra térjek, hét, illetőleg két év emlékezete óta áll, ül, szalad és játszik két emberpalánta, diszeül az én kertemnek. Mártus (hét éves), míg Märy (két éves) csak most kezdi anyanyelvét gagyogni.

A minap felvettem a felöltöm, mikor Märy elem lépett és nagyokosan mondta:

— Apu csita babati.

Nem értettem mit mond, mire megkérdeztem:

— Mit akarsz kicsikém?

— Apu csita babati — ismételte újra.

Értelmetlenül bámultam a kölyökre, ő viszont. Ugyancsak értelmetlenül ránéztem bé nőmre, ő szintén viszoni. Ránéztem Mártusra, ő nem nézett vissza, hanem mosolyogva kezdett egy darab papírra rajzolni egy nagyfülű szamárfejet.

— Mit mond a gyermek? — kérdeztem életem párjától — mert igazán nem értem!

— Én sem — vigasztalt meg. Ugyanekkor Mártus már nem mosolygott, hanem csendesen kuncogott és a helyzethez illően megkezdte a második szamárfej ábrázolását.

— Apu csita babati — hangzott ismét türelmetlenül, mire leültem és elkezdtem a szavakat hangosan elemezni.

„Apu”, ez én vagyok, az biztos. (Azaz biztosnak látszik, mert a gyermek hasonlít reám, de ez nem tartozik ide).

„Csita” ez egy orosz város Szibériában. Mi köze ennek a gyermeknek a Szovjethez?

De mi lehet az a „Babati”? Bab . . . ati . . . ba . . . ba . . . ti — szinte szopogattat a szavakat — vajjon mire hasonlít? Gül Baba — kiáltottam nagyot — de az még sem lehet, mert az

egész családomnak annyi köze van a török Babához, hogy diák
közömbös voltam a sírjánál. Baba menjen ki! Ez igen!
De hova menjen ki, mikor még „benn” szokott kimenni”. Erre
Mártusból, — miután befejezte a második számárfejet is — ki-
robbant a kacagás.

— Milyen szülők vagytok ti Anyuka, Apuka, hogy nem
értitek, mit mond a kislányotok?

— Te talán érted, te béka — kezdtem haragudni.

— Persze, hogy értem — nyelvelt — azt mondja Märy:
Apuka sétálni megy kabátba!!!

— Az nem lehet — replikáztam — Märy „csak” három
szót mondott, míg te négyet beszélsz!

— Természetesen — a csengő kacagása csak úgy gyön-
gyözött ajakán — Märy nem tudja még magát kifejezni és
kihagy egy-egy szót. Nonna — mondta lenézően — ti is szülők
vagytok és kiszaladt az udvarra, miközben egy, az iskolában tanult
ének dallamára fujni kezdte:

Apu...uuu...csi...i...iita...ba...ba...ti...i...iii.

* * *

A szobában ugynevezett mély csönd honolt. Märy közben
elfeledte az egész incidencst és a sarokban egy diványpárnát
igyekezett átadni az enyészetnek. Én kezembe vettem a papirost,
melyet Mártyus az asztalon hagyott és elkezdtem nézegetni.

Két számárfej. Az egyiknek nagy fülei voltak és alatta
„Apu” aláírás díszelgett. A másik, melynek elfelejtett füleket
rajzolni, „Anyu” megjegyzést pingált a kislányom. De ugylátszik
később meggondolta a dolgot és „Anyut” kihuzta. Így egyedül
maradtam lefényképezve.

Tehát: hazudik a közmondás!

1934 ben történt...

Emil Gherasim

(17 octombrie 1904, Petrilaca - 26 mai 1946, Târgu Mureș)

A fost jurnalist și poet, mic funcționar, agent de difuzare, organizator de spectacole, angajat al ziarelor locale, a practicat chiar și profesia „șomajului” pentru lungi perioade de timp. Din cauza condițiilor materiale modeste ale familiei, nu a putut să-și continue studiile, nici măcar pe cele liceale, rămânând la condiția de autodidact. A absolvit o școală de metalurgie din Târgu Mureș. Împreună cu Kertész Ákos și Bartha István, au editat antologia bilingvă *Cot la cot - Vállvetve*. „*Chiar dacă astăzi numele majorității grupării din jurul antologiei menționate nu spune prea multe – scria Lázár László - colaborarea lor împotriva războiului, naționalismului și șovinismului a fost o poziție foarte semnificativă, curajoasă, un act onest.*”¹⁷⁶

S-a născut într-o familie de români, predecesorii săi fiind un amestec de români și maghiari. A studiat în limba maghiară, fapt ce l-a determinat să scrie în ungurește. Cercurile oficiale românești și presa timpului nu l-au iertat, însă, pentru acest lucru, iar, ulterior, la Budapesta a fost acuzat pentru declarația că: „*nici el, nici poeziile sale nu sunt maghiare.*”¹⁷⁷

Din experiența personală – scria criticul literar Kicsi Antal - știa că soarta muncitorilor, fie ei români sau maghiari este la fel de insuportabilă. Acesta este motivul pentru care lucrătorii de diferite naționalități trebuiau să se reunească în poeziile sale. Și câțiva ani mai târziu- continua acesta - pe măsură ce clasele conducătoare devin din ce în ce mai furioase la incitarea naționalităților, când se apropie umbra celui de-al Doilea Război Mondial, Emil Gherasim și prietenii săi publică o antologie bilingvă la Târgu Mureș, în care se vorbea despre frăția muncitorilor români și maghiari, oferind un exemplu de cooperare împotriva urii și a războiului. După părerea criticului amintit, Emil Gherasim „*a fost unul dintre acei scriitori din Târgu-Mureș care și-au pus, pe de-antregul, toate forțele în serviciul culturii, frumosului și binelui, a fost un soldat de rând al celei mai mari cauze umane: fraternitatea popoarelor.*”¹⁷⁸

¹⁷⁶ Lázár László, *Ha megengedik, ha megengedik... Gherasim Emil, emlékére* (Dacă este permis, dacă este permis .. În memoria lui Emil Gherasim.), în „*Iffjúmunkás*”, 18 aprilie 1968.

¹⁷⁷ Idem

¹⁷⁸ Kicsi Antal: *A testvériség sorkatonája* (Soldat al frăției), în „*Vörös Zászló*” 19 octombrie 1968.

În timpul celui de al doilea Război Mondial, Emil Gherasim a fost concentrat într-un detașament de muncă la Budapesta, timp în care sănătatea sa s-a deteriorat grav, fapt care a condus la decesul său prematur în 1946, din cauza unor grave probleme pulmonare.

De-a lungul scurtei sale vieți a scris trei volume independente de versuri: *Az élet hullámain* (Pe valurile vieții - 1935) *Anyám* (Mama mea – 1936) și *Két nap...* (Două zile... - 1942).

A câștigat un premiu pentru versurile sale la concursul Colegiului de muzică Liszt Ferenc din Budapesta (1942). Mai multe dintre poeziile sale au fost puse pe muzică de violonistul Baló Sándor.

JÉGVIRÁGOK

Az ablakomon mirtuszként ragyognak,
Gyöngyszemei a téli éjszakáknak.
Fehér liliomok, dermedt jégvirágok;
Gyöngye lehelettől is könnycseppé válnak.
Jégvirágok...

Ábrándainknak is ily virágai vannak,
Pedig szívtől fütött tüzekből pattannak,
Vad sárkánylovakon messze felrepülnek,
Gyöngye sóhajoktól örökre eltűnnek...
Fehér liliomok,... dermedt jégvirágok...
Óh a gyarló ember, hogy hasonlít rátok...

IGY ÉRZEK...

Átélt tavaszok tavaszát élem,
görnyedt gerinccel, jégkérges télen
és állok szívvel, lélektelenül,
mint színes lobogó a kopár élen...

Minden csak emlék, ősz-balga emlék,...
szimbólum, szerelem, virág és álom.
Bár voltak: úgy érzem nem igaz semmi
most, hogy a „télnek” zord szelét állom...

Látom mint visszanéz felém egy régi
szerelmes szőke arc, mosolygó szemmel,
érezem a fájdalmat elaszott keblemben
és látom, hogy játszott hajdan a szívemmel...

Jólesik a fájdalom... kacag az ajkom...
átkomat galádul apró pénzzé váltom,
jaj de azóta!... Isten büntetése;
a tavaszi rózsát is hervadtnak látom...

VALL A MULT...

Amig hozsannát zsengtek a rügyek
az illattal roskadó tavaszi árban,
egy röttképű gyermek állt meg előttem:
Te bírárd magad — szólt — utam elállva.
— Én leszek a vádlott, a multad az „éned”
és lásd im kegyemet:
Ité'ő bírádnak választlak téged !...

Megijedtem...

Pedig úgy álltam, mint Goliát állott
hajdan, a parittyás kis Dávid előtt.
Talpig acélba, lándzsával, pajzssal,
de nevetett a röttképű kis óriás
s mérgezett nyiljával a szívembe lőtt...

— Nézd én vagyok a bűn, a multad.
Ez a sok, sok ráocom tavaszi kalandok...
— Oh jé!... tavasz... tavasz... nyár!...
és mégsem aratok,...
mert minden meddő!...
Átok a jelen, átok a jövő.
Csak égő hegyek és haltalan vizek vannak.
Így akarta; a vad nagy teremő...!

A Z ÖSZHÖZ

És megint eljöttél eszembe juttatni,
hogy az elmulás reám is vár,
hogy valakinek egy nagy, nagy adósságot
letörleszteni kellene már...

Hogy a nyárba vetett reménységem,
csak üszkös kalászt aratott.
hogy hiába minden álom-élet;
úgyis meglelem a kis hantot...

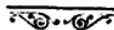
Megint itt vagy, hogy velem zokogj,
egy virágillatu mult felett
és nem látod, hogy küzködésünkön
szakállában a Tél nevet...

HAMVAZÓSZERDA

Ma hamut hintek a fejemre,
bánom a bűnöket, a napokat;
kongatom a „harangokat...”

Ma csókkal temetem a multat,
álommal fagyasztom a szívet
és megkísértem az egy Istent...

Ma hamut hintek a fejemre,
s míg annyi minden jóra intett;
ma kinevetek mindent, mindent...

Postfață

Inițiatorii volumului de față, exprimându-și gratitudinea față de colaboratorii ce au răspuns în chip atât de generos apelului lor, își țin obligația de a cere ertare aceloră dintre scriitori destins de numeroși, cărora din împrejurări diverse nu li s'a făcut propunerea de a împodobi această lucrare și cu operele lor. Rămâne ca la a doua ediție sperăm foarte apropiată această greșeala să fie înruptată cum se cuvine.

AUTORII.

Utószó

A jelen könyv szerzői, köszönetüket fejezik ki mind-azoknak, kik kézírataikkal hozzájárultak gondolatuk megvalósításához.

Elnézést kérnek azoktól, akiktől véletlenségből, vagy más okokból nem kértek kéziratot és akik talán magukévá tudták volna tenni gondolatukat.

A SZERZŐK.

Bibliografie selectivă

A havas balladái. Román népballadák, dalok és románcok. Az eredeti versmértékben fordította Kádár Imre. A címlapot és az illusztrációkat rajzolta Demian Tassy, Az Erdélyi Helikon kiadása, 1932.

A Helikon és az Erdélyi Szépmíves Céh levelesládája (1924-1944, I-II kötet, Közzéteszi Marosi Ildikó, Bukarest, Kriterion Kiadó, 1979.

A Magyar nyelv és irodalom, Magyar Könyvklub, 2002.

Ady Endre, Sânge si aur. Traduceri din ungurește de George A. Petre. Ediție de Nae Antonescu și Corneliu Bela. Prefața și postfața de Nae Antonescu, Oradea, Editura Cogito, 1996.

Albert Tezla, Hungarian Authors - A bibliographical Handbook, Library of Congress Catalog Card no. 74-88813, 1965.

Alecsandri Vasile, Emlék. Bardócz Árpád műfordításai, Erdélyi Szépmíves Céh „Minerva” kiadása, Kolozsvár, 1935.

Antonescu Nae, Reviste din Transilvania. Biblioteca Revistei Familia, Oradea, 2001.

Az Erdélyi Helikon költői (1928-1944), Bukarest, Kriterion Kiadó, 1973.

Balázs Imre József, Az avantgarde az erdélyi magyar irodalomban, Marosvásárhely, Mentor Kiadó, 2006.

Balogh Edgár, Itt és most. Tanulmány a régi Korunkról, Kolozsvár-Napoca, Dacia Könyvkiadó, 1976.

Balotă Nicolae, Scriitori maghiari din România (1920 -1980), Editura Kriterion, București, 1981.

Beke György, Fără interpret. Convorbiri cu 56 de scriitori despre despre relațiile literare româno-maghiare, Editura Kriterion, București, 1972

Bertha Zoltán, Erdélyiség és modernség. Irodalmi tanulmányok, Csikszereda, Pallas-Akadémia Könyvkiadó, 2006.

Biró Sándor, Kisebbségben és többségben. Románok és magyarok (1867-1940), Csikszereda, Pro-Print Könyvkiadó, 2002.

Bitay Árpád marianumi tanár, A román irodalomtörténet összefoglaló áttekintése, Alba Iulia –Gyulafehérvár, Püspöki Lyceumi Könyvnyomda, 1922.

Bitay Árpád, profesor la Liceul de Fete „Marianum” din Cluj, Istoria literaturii române. Editia a II-a, Cluj, Institutul de Arte Grafice Providența, Calea Regele Ferdinand 64, 1925.

Bitay Árpád, Rövid román nyelvtan: különös tekintettel a angváltozásokra, Marianum kiadása, Cluj – Kolozsvár, Providența Nyomdai Muintézet, 1923.

- Brad Ion, *Emil Isac un tribun al ideilor noi*, Cluj, Editura Dacia, 1972.
- Brandes George, *Principalele curente literare din secolul al XIX-lea*, traducere de Yvette Davidescu, prefața de Romul Munteanu, București, Editura Univers, 1978.
- Brateș Radu, *Oameni din Ardeal*, București, Editura Minerva, 1973.
- Breazu Ion, *Literatura Transilvaniei. Studii. Articole. Conferințe*, Editura Casa Scoalelor, 1944.
- Breazu Ion, *Studii de literatură română comparată*. Vol. I. Ediție îngrijită, bibliografie și indice de nume de Mircea Curticeanu, Cluj, Editura Dacia, 1970.
- Breazu, Ion, *Studii de literatură română comparată*. Vol. II. Ediție îngrijită, postfață, bibliografie și indice de nume de Mircea Curticeanu, Cluj, Editura Dacia, 1973.
- Brezuleanu Ana-Maria, Ileana Mihailă, Viorica Niscov, Michaela Șchiopu, Corneliu Ștefănescu, *Bibliografia relațiilor literaturii române cu literaturile străine în periodice (1919-1944)*. Vol. I. Prefață de prof. dr. Dan Grigorescu membru corespondent al Academiei Române, București, Editura Saeculum I.O., 1997.
- Bucur, M., B. Capeseius, G. David, Al. Dima, K. Engel, Rodica Florea, E. Manu, O. Papadima, *Istoria și teoria comparatismului în România*. Sub îngrijirea științifică a prof. Al. Dima și Ovidiu Papadima, Academia de Științe Sociale și Politice. Institutul de Istorie și Teorie Literară „G. Calinescu”, București, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1972.
- Cernat Paul, *Avangarda românească și complexul periferiei. Primul val*, Cartea Românească, 2007.
- Cernat Paul, *Contimporanul. Istoria unei reviste de avangarda*, București, Institutul Cultural Român, 2007.
- Chereji Tereza Peris, *Interferente teatrale româno-maghiare*. Postfața de Dimitrie Poptămaș, Biblioteca Județeană Mureș, Târgu-Mureș, 2000.
- Cheresteșiu Victor, *Români și Unguri. Scurtă privire istorică asupra raporturilor româno-maghiare din Ardeal*, Editura de Stat, 1947.
- Chinezu Ion, *Aspecte din literatura maghiară ardeleană (1919-1929)*, Editura Revistei „Societatea de Mâine” Cluj, 1930.
- Chinezu Ion, *Pagini de critică*. Ediție îngrijită și prefața de Ion Negoitescu, București, Editura pentru Literatură, 1969.
- Cotruș Aron, *Versek*. Fordította Kibédi Sándor, „Korunk” világnézetű és irodalmi szemle kiadása, Kolozsvár, 1935.
- Craciun Corneliu, *Ady Endre și cultura română*, Oradea, Editura Prolog, 2002.
- Cseke Péter, *Lehet – nem lehet. Kisebbségi létértelmezések (1937-1987)*, Marosvásárhely, Mentor Kiadó, 1995.

Cseke Péter, *Paradigmaváltó erdélyi törekvések. Kisebbségi létértelmezések*, Kolozsvár, Kriterion Kiadó, 2003.

Cseke Péter, *Paralelime culturale simetrice și asimetrice*, Editura Avalon, 2019.

Daisa Dora, „*Abecedar*”. 1933-1934. Indice bibliografic, Cluj, Biblioteca Academiei Române, multigrafiat, f.a.

Dávid Gyula, *Erdélyi irodalom – világirodalom. Tanulmányok, cikkek, jegyzetek*, Csikszereda, Pallas-Akadémia Könyvkiadó, 2000.

Dávid Gyula, *Írók, muvek, muhelyek Erdélyben*, Csikszereda, Pallas-Akadémia Könyvkiadó, 2003.

Dávid Gyula, *Találkozások. Tanulmányok a román-magyar irodalmi kapcsolatok múltjából*, Kolozsvár-Napoca, Dacia Könyvkiadó, 1976.

Dávid Gyula, *Transilvanismul. Câteva considerații în legătură cu conceptul și prezențele lui în trecut și prezent în Austrian Influences and Regional Identities in Transylvania*, editat de François Bréda, Valentin Trifesco, Luminița Ignat, Giordano Altarozzi, Editura AB-ART–Grenzenlose Literatur, Bratislava–Frauenkirchen, 2012, pp. 148-158

Dictionar de literatură română. Scriitori, reviste, curente, Paul Cornea, Florin Manolescu, Pompiliu Mircea, Valentina Marin-Curticeanu, Dumitru Micu, Dim. Păcurariu, Al. Pezderka, Marian Popa, Eugen Simion, Dan Simionescu, I. V. Serban, Elena Zaharia-Filipaș, coord: Dim. Pacurariu, Bucuresti, Editura Univers, 1979.

Díjasok és kitüntetettek adattára 1948-1980, Redactor: Magyar Józsefné, Kaposvár, 1984

Dima Al., *Localismul creator –definirea și justificarea lui*, în *Activitatea Grupărei intelectuale «Thesis» pe anul 1933-1935*, Editura Cartea Românească, Sibiu, 1935, p. 1-8.

Dima Al., *Fenomenul românesc sub noi priviri critice*, Craiova, Editura Ramuri, 1938.

Dima Al., *Principii de literatură comparată*, Editura pentru Literatură, 1969.

Din presa literară românească (1918-1944), editie îngrijită, prefața și note de Eugen Marinescu, București, Editura Albatros, f.a

Domokos Sámuel, *A román irodalom magyar bibliográfiája 1831-1960*, Bukarest, Irodalmi Könyvkiadó, 1966.

Domokos Sámuel, *Magyar-román irodalmi kapcsolatok*, Budapest, Gondolat Kiadó, 1985.

Eminescu költeményeiből, Finta Gero fordításai, Cluj, Minerva Irodalmi és Nyomdai Műintézet R.-T., 1939.

Emlékkönyv Kristóf György hatvanadik születésnapjára, Magyar Irodalomtörténet, 1939, Kolozsvár, Minerva Irodalmi és Nyomdai Muintézet R. T. Kiadása, 1939.

Erdély. (Szerk. Deér József). Kiadja a Magyar Történelmi Társulat, Budapest, Athenaeum Kiadó, 1940.

Europa Centrală. Nevroze, dileme, utopii. Antologie coordonată de Adriana Babeți și Cornel Ungureanu, Iași, Editura Polirom, 1997.

Europa Centrală. Memorie, paradis, apocalipsă. Volum coordonat de Adriana Babeți și Cornel Ungureanu, Iași, Editura Polirom, 1998.

Fanache V., „*Gând românesc*” și *epoca sa literară*. Studiu și bibliografie cu un cuvânt înainte de acad. David Prodan, București, Editura Enciclopedică Română, 1973.

Fekete Tivadar, *Szerelmes kert. Modern román költők antológiája*, Arad, Grafica Kiadó, 1924.

Franyó Zoltán, *Batalia condeiului. Articole și cronici 1912-1968*. În românește de Gelu Păteanu, București, Editura Minerva, 1972.

Franyó Zoltán, *Traducătorul poezilor români și antologia „Rumänische Dichter”*, Timișoara, Editura „Genius”, f.a.

Frederick Riedl, *A History of Hungarian Literature*, Editura University Press of the Pacific, 2002.

Gaal Gábor, *Errol van szó. Válogatott írások. A kötet gondozója Tóth Sándor*, Kolozsvár, Dacia Könyvkiadó, 1974.

Gáll Erno, *Számvetés. Huszonhét év a Korunk szerkesztőségében, Korunk Baráti Társaság*, Kolozsvár, Komp-Press Könyvkiadó, 1995.

Genius. Új Genius. 1924-1925. Antológia. Összeállította, a bevezető tanulmányt írta és jegyzetekkel ellátta Kovács János, Bukarest, Kriterion Kiadó, 1975.

Georgescu Ioan, *Presa periodică în România*, Editura Revistei „Vestitorul”, Oradea, f.a.

Göbl (Gáldi) László, *Mufordítások*, Arad, Folio Nyomda, 1928.

Goga Octavian, Költemények. Fordította Kibédi Sándor, Cluj – Kolozsvár, „Széphalom” Kiadása, 1938.

Goga Octavian, *Mustul care fierbe*. Ediție îngrijită, prefața și note bibliografice de Teodor Vârgolici, București, Editura Scripta, 1992.

Goga Octavian, *Nationalism dezrobitor. Permanența ideii naționale*. Studiu introductiv, îngrijire de ediție și note de Constantin Schifirneț, București, Editura Albatros, 1998.

Goga Octavian, *Poezii. Publicistică*. Ediție îngrijită, prefața, tabel cronologic, analize literare, aprecieri critice, bibliografie de Ion Dodu Balan, București, Editura Floarea Darurilor, 2002.

György Lajos, *Az erdélyi magyar irodalom bibliográfiája. 1919-1924*, Kolozsvár, Minerva R.-T., 1925.

György Lajos, *Az erdélyi magyar irodalom bibliográfiája. 1925 év*, Kolozsvár, Minerva R.-T., 1926.

György Lajos, *Az erdélyi magyarság szellemi élete*, Budapest, Pallas Részvénytársaság Nyomdája, 1926.

György Lajos, *Dr. Bitay Árpád életrajzi adatai és tudományos munkássága, Erdélyi Tudományos Füzetek. 1938. Az E.M.E. kiadása. 100. sz.*, Cluj-Kolozsvár, Minerva Irodalmi és Nyomdai Muintézet R.-T., 1938.

Hangiu I., *Dictionarul presei literare românești 1790-1990*. Ediția a II-a revizuită și completată, București, Editura Fundației Culturale Române, 1996.

Iliescu, Adriana, *Revistele literare la sfârșitul secolului al XIX-lea*, București, Editura Minerva, 1972.

Ilieșiu Iustin, *Laura. Traduceri din poezii moderni unguri*, Oradea-Mare, Editura Franklin, 1922.

Ion Chinezu : *relief în posteritate : studii și comunicări prezentate la simpozionul științific prilejuit de centenarul nașterii eminentului cărturar (Târgu-Mureș, 4-5 iunie 1994)*, Melinte Șerban, Dimitrie Poptâmaș, Mihail Artimon Mircea Târgu-Mureș, Fundația Culturală „Vasile Netea”, 1999).

Iorga N., *Contra dușmăniei dintre nații. Români și unguri*, București, Tipografia „Datina Românească,” Vălenii de Munte, 1932.

Iorga N., *Oameni cari au fost*. Vol I. Studiu introductiv de Valeriu Râpeanu. Ediție critică, note și comentarii de Valeriu Râpeanu și Sanda Râpeanu, Galați, Editura „Porto-Franco”, 1994.

Jancsó Béla, *Irodalom és közélet. Cikkek, esszék, tanulmányok. A bevezető tanulmányt írta Mikó Imre*, Bukarest, Kriterion Kiadó, 1973.

Jancsó Elemér, *Irodalomtörténet és idoszeruség. Irodalomtörténeti tanulmányok. 1929-1970*, Bukarest, Kriterion Kiadó, 1972.

Jancsó Elemér, *Studii literare*. În românește de Livia Bacâru. Prefața de Ion Oarcășu, București, Editura Kriterion, 1983.

Jelszó és mitosz. Összeállította és a bevezető tanulmányt írta Pomogáts Béla, Marosvásárhely, Mentor Kiadó, 2003.

K.Lengyel Zsolt, *A kompromisszum keresése*, Editura Pro-Print, Miercurea Ciuc, 2007

Kántor Lajos, *Korváltás. Kritikák, tanulmányok*, Bukarest, Kriterion Kiadó, 1979.

Kemény G. Gábor, *Pionierii de la Oradea*. Ancheta „Familiei” despre colaborarea intelectuală româno-maghiară. Publicată de „Asociația Maghiaro-Româna” și „Colaborarea Dunăreană”, Budapesta, Editura Anonymus, 1946.

Kiáltó Szó. A magyarság útja. A politikai aktivitás rendszere. Megírták Kós Károly, Paál Árpád, Zágoni István, Cluj-Kolozsvár, 1921.

Kiss Piroska, *Átültetett virágok. Fordítások román költők verseiből*, Cluj, 1925.

Klasszikus kert. Régi román költők antológiája. Fordította és életrajzi jegyzetekkel ellátta: Fekete Tivadar, Cluj-Kolozsvár, Lapkiadó Nyomdai Műintézet R.-T. Nyomása, 1930.

Köllo Károly, *Confluente literare. Studii de literatură comparată româno-maghiară*, București, Editura Kriterion, 1993.

Köllo Károly, *Két irodalom megszgyénjén. Tanulmányok a román-magyar irodalmi kapcsolatok történetéből*, Bukarest, Kriterion Kiadó, 1984.

Kortárs magyar írók kislexikona 1959-1988, (1959-1988), redactor șef: Fazakas István, 1990.

Kós Károly, *Erdély. Kultúrtörténeti vázlat*, Kolozsvár, Erdélyi Szépművészeti Céh, 1934.

Kós Károly, *Glasul care strigă. Către maghiarimea din Ardeal, Banat, ținutul Crișurilor și Maramureș*, în Lucian Nastasă, Levente Salat (edit.), *Maghiarii din România și etica minoritară (1920-1940)*, Centrul de Resurse pentru Diversitate Etnoculturală, Cluj, 2003, pp. 45-51.

Kossuth-díjasok és Állami Díjasok almanachja, 1948-1985, redactor: Darvas Pálné, Dr. Tamás Klement, Dr. József Terjék, 1988.

Kovács Ferenc, *Bitay Árpád. Testamentum (1896-1937)*, Bukarest, Politikai Könyvkiadó, 1977.

Krenner Miklós (Spectator), *Az erdélyi út*, Haáz Rezső Kulturális Egyesület, Székelyudvarhely, 1995.

Kristóf, Gheorghe, profesor de literatură maghiară la Universitatea din Cluj, *Mauriciu Jókai. Biografie și caracterizare*, Cluj, „Minerva” Institut de Literatură și Tipografie S. A., (1925).

Kristóf, György, profesor la Universitatea din Cluj, *Istoria limbii și literaturii maghiare*, traducere de Bitay Árpád, profesor la Seminarul Teologic din Alba Iulia, Cluj, Minerva Institut de Literatură și Tipografie, 1934.

László Dezső, *A kisebbségi élet ajándékai. Publicisztikai írások, tanulmányok. 1929-1940*, Kolozsvár, Minerva Könyvek – 6, 1997.

László Dezső, *Darurile vieții minoritare*, în Lucian Nastasă, Levente Salat (edit.), *Maghiarii din România și etica minoritară (1920-1940)*, Centrul de Resurse pentru Diversitate Etnoculturală, Cluj, 2003, p. 126-135.

Ligeti Erno, *Súly alatt a pálma. Egy nemzedék szellemi élete 22 esztendő kisebbségi sorsban*, Csikszereda, Pallas-Akadémia Kiadó, 2004.

Lovinescu Eugen, *Istoria literaturii române contemporane*, București, Editura Minerva, 1989.

Lupu Ioan, *Povestitori unguri ardeleni. Antologie*. Cu o prefață de Liviu Rebreanu, „Cartea vremii”, Colectie enciclopedică îngrijită de Nichifor Crainic, Editura Fundatiei Culturale Regele Mihai I.

Madách Emerich, *Tragedia omului. Poem dramatic*. Traducere în versuri, Fundația pentru Literatură și Artă, București, 1934.

Maghiarii din România și etica minoritară (1920-1940). Volum editat de Lucian Năstasă și Levente Salat, Centrul de Resurse pentru Diversitate Culturală, Cluj, 2003.

Magyar irodalmi lexikon vol.I-III, redactor șef: Benedek Marcell, 1963-1978.

Magyar könyvtermelés Romániában (1919-1944). Összeállította Monoki István. 1. Könyvek és egyéb nyomtatványok, Kolozsvár, Erdélyi Múzeum Egyesület – Budapest, Országos Széchenyi Könyvtár, 1998.

Magyar Szó. Tavasz. 1919-1920. Antológia. Összeállította, jegyzetekkel ellátta és a bezeto tanulmányt írta Kovács János, Bukarest, Kriterion Könyvkiadó, 1971.

Makkai László, *Magyar-román közös múlt*, Hét Torony Könyvkiadó, 1989.

Manolache Gheorghe, *Resurecția localismului creator. O experiență spirituală în Mitteleuropa provinciilor literare*, Editura Universității „Lucian Blaga”, Sibiu, 2006.

Marosi Ildikó, *Kis (Ligeti) könyv. A fedelközi utas elsüllyedt világa*, Csikszereda, Pallas-Akadémia Könyvkiadó, 2002.

Martin Ladislau Solomon, *Relațiile româno-maghiare în sociologia interbelică*, București, Editura Tracus Martea, 2014.

Marturisiri literare organizate de D. Caracostea în anii 1932-1933. Ediție îngrijită și introducere de Iordan Datcu, București, Editura Minerva, 1971.

Metamorphosis Transylvaniae (Országgrészünk átalakulása 1918-1936). Szerkesztette Gyori Illés István, Kiadta az Új Transzilvánia, Cluj, Fraternitas Könyv-és Lapkiadó R. T. Nyomása, 1937.

Micu Dumitru, „*Gândirea*” și *gândirismul*, București, Editura Minerva, 1975.

Micu Dumitru, *Literatura română la începutul secolului al XX-lea. 1900-1916. Publicații, grupări, curente*, Editura pentru Literatură, 1964.

Móricz Zsigmond közöttünk. Válogatta, az elosztó és a jegyzeteket írta Kántor Lajos. A bibliográfiai adalékokat összeállította Gábor Dénes, Bukarest, Kriterion Kiadó, 1979.

Mózes Huba, *Emil Isac és a modern magyar irodalom*. Válogatta és a jegyzeteket írta Mózes Huba, Bukarest, Kriterion Kiadó, 1986.

Mózes Huba, *Napkelet. Antológia*, Kolozsvár, Kriterion Könyvkiadó, 2004.

Mungiu-Pippidi Alina, *Transilvania subiectivă*, București, Editura Humanitas, 1999.

Murășanu Teodor, *Tolba cu notițe*, Colecția „Pagini literare”, 1942.

Mustața Constantin, *România trădată*, Sf. Gheorghe, Editura Eurocarpatica, 2010.

Nagy György, *Eszmék, intézmények, ideológiák Erdélyben. Tanulmányok (1973-1998)*, Kolozsvár, Komp-Press Kiadó, Polis Könyvkiadó, 1999.

Nagy Imola Katalin, *Interferențe culturale româno-maghiare*, Editura Scientia, Cluj, 2015.

Nem lehet. A kisebbségi sors vitája. Válogatta Cseke Péter és Molnár Gusztáv. Az elosztó írta Cseke Péter. Az utószót és a jegyzeteket írta Molnár Gusztáv, Budapest, 1989.

Németh László, *Magyarok Romániában*. Az útirajz és a vita. Egybegyűjtötte, a szövegeket rendezte, az elosztó írta és a jegyzeteket összeállította Nagy Pál, Marosvásárhely, Mentor Kiadó, 2001.

Olkar Enikő, *Relații literare și culturale româno-maghiare în perioada interbelică*, prefață de Mircea Popa, Editura Dacia XXI, Cluj-Napoca, 2012.

Pană Virgil, *Emil A. Dandea. Un moș primar la Târgu – Mureș*, Ed. ARDEALUL, Târgu-Mureș, 2012.

Pascu, Rodica, *„Boabe de grâu”. O revistă de cultură și artă din deceniul patru*, Timișoara, Editura Marineasa, 2002.

Passuth Krisztina, *Avantgarde kapcsolatok Prágától Bukarestig 1907-1930*, Budapest, Balassi Kiadó, 1998.

Pásztortuz Almanach 1925. Szerkeszti dr. György Lajos, Cluj – Kolozsvár, Minerva Kiadása.

Periszkóp 1925-1926. Antológia. Összeállította, jegyzetekkel ellátta és a bevezető tanulmányt írta Kovács János, Bukarest, Kriterion Kiadó, 1979.

Pervain Iosif, *Studii de literatură română*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1971.

Petcu Marian, *Puterea și cultura. O istorie a cenzurii*, Iași, Editura Polirom, 1999.

Petőfi a szomszéd és rokon népek nyelvén. Szerk. Gulya János és Kerényi Ferenc, Budapest, Lucidus Kiadó, 2000.

Piru Al., *Panorama deceniului literar românesc, 1940-1950*, Editura pentru literatură, 1968

Idem, *Istoria literaturii române de la început pînă azi*, Ed. Univers, București, 1981.

- Poantă Petru, *Cercul Literar de la Sibiu. Introducere în fenomenul original*, Cluj, Editura Clusium, 1997.
- Pomogáts Béla, *A transzilvanizmus – Az Erdélyi Helikon ideológája*, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1983.
- Pomogáts Béla, *Reconstruirea podurilor (maghiarii și românilor). Studii și articole*, trad. de A. Pop, Editura Pontfix – PontKiadó, Sfântu-Gheorghe – Budapesta. 2002.
- Pop Ion, *Avangarda în literatura română*, Bucuresti, Editura Atlas, 2000.
- Popa Marian, *Dicționar de literatură română contemporană*, Ed. Albatros, București, 1971.
- Popa Mircea, *Andrei Veress – un bibliograf maghiar, prieten al românilor*, Vulcan, Editura Realitatea Românească, 2006.
- Popa Mircea, *Apropieri literare și culturale româno-maghiare*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1998.
- Popa Mircea, *Continuități*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 2010.
- Popa Mircea, *Convergențe europene*, Oradea, Editura Cogito, 1995.
- Popa Mircea, *De la Est spre Vest. Priveliști literare europene*, Cluj-Napoca, Editura Eikon, 2010.
- Popa Mircea, *Octavian Goga între colectivitate și solitudine*, Cluj, Editura Dacia, 1981.
- Puscariu Sextil, *Memorii*. Ediție de Magdalena Vulpe. Prefața de Ion Bulei. Note de Ion Bulei și Magdalena Vulpe, București, Editura Minerva, 1978.
- Réthy Andor, Váczy Leona, *Magyarirodalom románul. Könyvészet 1830-1970*, Bukarest, Kriterion Könyvkiadó, 1983.
- Robotos Imre, *Pengeváltás. A csapdákat nem lehet elkerülni*, Nagyvárad, Literator Kiadó, 1997.
- Romániai magyar irodalmi lexikon*, I-IV köt, redactor șef: Gyula Dávid, Editura Kriterion, București, 1981, 1991, 1994, 2002.
- Sân-Giorgiu Ion, *Problema minorităților în România*, Bucuresti, Imprimeriile Independența, 1932.
- Scridon Gavril, *Istoria literaturii maghiare din România (1918-1989)*, Editura Promedia Plus, Cluj-Napoca, 1996.
- Soni Pál, *Avantgarde-sugárzás. Modern törekvések a romániai magyar irodalomban*, Bukarest, Kriterion Könyvkiadó, 1973.
- Spectator (Krenner Miklós), *A Pen-Klub és az erdélyi kisebbségek*, în „*Erdélyi Helikon*”, an I, nr. 6, octombrie 1928, p. 427-431.
- Szemlér Ferenc, *Harc a szélmalmokkal. Kísérletek*, Bukarest, Eminescu Kiadó, 1979.

Szentimrei Jenő, *Sablon helyett csillag. Publicisztikai gyűjtemény.* Szerkesztette és bevezetéssel ellátta Balogh Edgár, Bukarest, Irodalmi Könyvkiadó, 1968.

Șorban Raoul, *Chestiunea maghiară*, Cluj-Napoca, Editura Napoca, 2007.

Tamási Áron, *Tiszta beszéd. Publicisztikai írások 1923-1940.* Az írásokat összegyűjtötte és az utószót írta Bernáth Erno. A jegyzeteket Dávid Gyula állította össze, Bukarest, Kriterion Könyvkiadó, 1981.

Todor Avram P., *Confluente literare româno-maghiare*, îngrijirea ediției, note și prefață de Dávid Gyula, Editura Kriterion, București, 1983.

Tóth Sándor G. G., *Tanulmány Gaál Gáborról, a Korunk szerkesztőjéről.* Gaál Gábor megjelent műveinek bibliográfiája. Összeállította: L. Gál Anna, Bukarest, Kriterion Könyvkiadó, 1971.

Transilvania, Banatul, Crișana, Maramureșul 1918-1928. Vol. II, București, Editura Cultura Natională, 1929.

Turzai Mária, *A Vásárhelyi Találkozó*, Bukarest, Politikai Könyvkiadó, 1977.

Új magyar irodalmi lexikon, vol. I-IV., Editura Akadémiai Kiadó Budapest, 1994.

Ungureanu Cornel, *Mitteleuropa periferiilor*, Iași, Editura Polirom, 2002.

Vasiliu Gabriel, *Sextil Pușcariu. Director de publicații*, Cluj-Napoca, Editura Napoca-Star, 2004.

Vatamaniuc D., *Lucian Blaga. 1895-1961. Bibliografie*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1977.

Vita Zsigmond, *Muvelodés és népszolgálat. Tanulmányok*, Bukarest, Kriterion Könyvkiadó, 1983.

Wass Albert, *Élelmű-bibliográfia, 1923-2003*, Összeállította Balázs Ildikó, Az előszót írta és lektorálta Bajnok Lászlóné, Kráter, Pórmaz, 2004.

Zaciu Mircea, *Ca o imensă scenă, Transilvania...*, București, Editura Fundației Culturale Române, 1996.

Zaciu Mircea, *Colaje*, Cluj, Editura Dacia, 1972.

Postfață

Profesorul dr. Virgil Pană, autorul prezentei lucrări, a fost cercetător științific la prestigiosul Muzeu Județean de Istorie din Târgu-Mureș unde a avut acces la documente inedite privind devenirea istorică a județului Mureș, documente pe care le-a folosit magistral printr-o serie de lucrări, studii și cărți de autor sau scrise în colaborare cu prestigioase instituții de știință și cultură din țară și străinătate. A absolvit Universitatea „Babes-Bolyai”, extensia universitară Sibiu în anul 1974 și tot la Cluj-Napoca a obținut și onorantul titlu de doctor în științe istorice, în anul 2002, cu o temă despre relațiile economice, sociale, politice și culturale dintre românii și etnicii minoritari din fostele județe interbelice Mureș și Târnava Mare. Prin urmare, în prezenta carte nu calcă pe un ogor îmburuienat ci pe unul desțelenit cu mulți ani înainte, cu trudă și competență. Volumul de față a fost scris în mod deosebit pentru cititorii români nativi mai tineri care n-au avut posibilitatea să deprindă și limba maghiară la nivele superioare de înțelegere, fiind dedicat Marelui Centenar. Prin restituirea literară a micro-antologiei literare **Cot la cot/Válvetve** apărută la Târgu-Mureș, în anul 1936 și care reunea între copertile sale 19 scriitori (10 români și 9 maghiari), autorul dorește, credem noi, să arate că, în ciuda lipsei dialogului politic între români și maghiari, au existat, în compensație, încercări de construire a unor punți de flori ale înțelegerii, care, din păcate, s-au prăbușit din cauza evenimentelor politice. Chiar dacă uneori, autorul face recurs la o istorie comună neprietenoasă pentru a explica reverberațiile acestora în plan cultural, profesorul Virgil Pană arată, pe parcursul narațiunii, că este un adept și susținător al dialogului și colaborării în toate planurile vieții sociale.

Edificiul cărții se sprijină practic pe două module ideatice respectiv pe o prezentare sub formă de compendiu a interferențelor literare româno-maghiare din perioada interbelică și promovarea acestora prin presă și literatură, anchete culturale, prin traduceri, antologii etc. Pentru a nu urma căi deja bătătorite și de a nu respecta întocmai principiul conform căruia cărțile din cărți se fac, autorul refuză conspectul stadiului de cercetare a problemei (pe care îl înlocuiește cu generoasa bibliografie de la sfârșitul volumului) în locul său prezentând aspecte mai puțin sau deloc cunoscute cum sunt, de pildă, anchetele culturale realizate de două reviste românești, respectiv „*Cele trei Crișuri*” și „*Familia*”, ambele din Oradea, care s-au alăturat revistelor maghiare: „*Napkelet*”, „*Tűz*” și „*Ellenzék*.” Ne sunt prezentate în integralitatea lor părerile protagoniștilor, fie maghiari sau români, despre viitorul relațiilor culturale interetnice, autorul întrebându-se totuși câtă sinceritate și cât oportunism cuprindeau acestea. Tot în această ordine de idei, autorul își permite să-i atenționeze pe cei interesați de acest

aspect al relațiilor culturale dintre cele două etnii, să citească cu o minimă doză de discernământ unele lucrări care tratează subiectul, scrise în perioada postbelică, până la evenimentele din 1989, întrucât unele dintre ele sunt elaborate în cheia internaționalismului socialist. La fel și cele apărute în primii ani de după '90, când s-a înregistrat o defulare, de ambele părți, mai mult sau mai puțin conștientă și explicabilă, a unor nemulțumiri de natură națională care au ars mocnit în anii regimului totalitar.

De fapt, este evidentă intenția profesorului dr. Virgil Pană, așa precum o și mărturisește, de a nu crea o nouă istorie a relațiilor culturale româno-maghiare întrucât ea există deja, ci doar să construiască un cadru temporal în care să așeze antologia de la Târgu-Mureș, despre care azi nu se știe mare lucru.

Presa culturală interbelică, care, ca urmare a ingerinței politicului, de multe ori nu mai reprezintă un izvor istoric de primă mână, constituie, totuși, principalul reper documentar al lucrării lui Virgil Pană, reper care surprinde realitatea nemodificată a factorului cultural supus criticii și criticismului. Informațiile obținute pe această cale sunt completate cu cele aflate între copertile lucrărilor de specialitate, românești sau maghiare, pentru biografia scriitorilor maghiari, de pildă, prezenți în antologia târgumureșeană principala sursă fiind monumentală lucrare *Romániai Magyar Irodalmi Lexikon*.

Readucerea culegerii literare româno-maghiare de la Târgu-Mureș în prezentul cultural este un *restitutio* necesar pentru tema încercărilor și eforturilor de apropiere între cele două popoare majoritare care conviețuiesc în Transilvania de sute de ani. Chiar dacă textele publicate în culegere - versuri, evocări, povestiri - nu aveau toate caracter antologic, artistic, lucru remarcat și de profesorul Antalffy Endre în prefața sa, scopul culegerii, așa cum spunea și istoricul Vasile Netea, a fost, în primul rând, încercarea de a demonstra că o activitate „cot la cot” între scriitorii români și maghiari era posibilă și necesară și că între oameni de bună-credință ea se putea realiza în cele mai bune condiții. Din acest punct de vedere, afirma și Virgil Pană, culegerea realizată de publiciștii Kertész Ákos și Emil Gherasim era mai mult decât semnificativă.

Nu ne rămâne, în final, decât să-l felicităm pe autor pentru realizarea acestei cărți, încă o treaptă ce se adaugă unui prezent și viitor edificiu al înțelegerii multiculturale și multietnice.

Eugeniu Nistor
cercetător științific I dr. la Institutul de filozofie și psihologie
„Constantin Rădulescu Motru” al Academiei Române